

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DÜŞÜNCEYİ AÇIKLAMA VE YAYMA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN
ARACI OLARAK
TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI

ÇAĞLAYAN KARA

Danışman : PROF. DR. MUSTAFA KOÇAK

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Antalya
2005

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ KAVRAMI TARİHSEL GELİŞİMİ.....	4
1. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ KAVRAMI	4
1.1. Toplantı Kavramı	4
1.1.1. Toplantı Kavramının Tanımlanması	4
1.1.2. Toplantının Unsurları	6
1.1.2.1. Kişi Unsuru	6
1.1.2.2. Amaç Unsuru	9
1.1.2.3. Organizasyon Unsuru	10
1.1.2.4. Ortak Yer Unsuru	11
1.1.2.5. Süre Unsuru.....	12
1.2. Gösteri Yürüyüşü Kavramı.....	13
2. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ	14
2.1. Genel Olarak.....	14
2.2. Batı’da Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Tarihsel Gelişimi	15
2.3. Türkiye’de Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Tarihsel Gelişimi	19
2.3.1 Genel Olarak.....	19
2.3.2. Kanun-İ Esasi’de Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı.....	19
2.3.3. 1921 Anayasası’nda (Teşkilat-İ Esasiye Kanunu’nda) Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı	21
2.3.4. 1924 Anayasası’nda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı.....	22
2.3.5. 1961 Anayasası’nda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı.....	26
2.4. Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Uluslararası Belgelere Geçışı	30
2.4.1. İnsan Hakları Evrensel Beynamesi Ve İkiz Sözleşmelerde.....	30
2.4.2. İnsan Hakları Ve Temel Özgürlüklerin Korunması Avrupa Sözleşmesinde.....	32
İKİNCİ BÖLÜM	38
1. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMI	38
1.1. Genel Olarak.....	38
1.2. Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Türleri.....	40
1.2.1. Ani- Planlı Toplantılar	40
1.2.2. Genel – Özel Toplantılar	40
1.2.3. Açık – Kapalı Yer Toplantıları	41
2. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜ TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER İLİŞKİSİ	43
2.1. Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Temel Hak Ve Özgürlükler İçindeki Yeri... ..	43
2.2. Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Diğer Özgürlükler İle İlişkisi	46
2.2.1. Dernek Kurma Özgürlüğü İle İlişkisi.....	46
2.2.2. Basın Özgürlüğü İle İlişkisi.....	48
2.2.3. Dilekçe Hakkı İle İlişkisi.....	48
2.2.4. Siyasal Katılma Haklarıyla İlişkisi	48

2.2.5. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı – Sivil İtaatsizlik İlişkisi.....	49
2.2.6. Düşünceyi Açıklama Ve Yayma Özgürlüğü İle İlişkisi.....	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	54
1982 ANAYASASI DÖNEMİNDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI, HAKKIN SINIRLANDIRILMASI VE KORUNMASI	54
1. 1982 ANAYASASI DÖNEMİNDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI VE HAKKIN SINIRLANDIRILMASI	54
1.1 Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Sınırlandırılması Nedenleri.....	55
1.1.1. Genel Olarak.....	55
1.1.2 Düzenleme Aşamasındaki Sınırlamalar	60
1.1.2.1 İzin Alma Zorunluluğu	60
1.1.2.2 Bildirimde Bulunma Zorunluluğu.....	61
1.1.3 Yer Yönünden Getirilen Sınırlamalar	65
1.1.4 Zaman Yönünden Getirilen Sınırlamalar	68
1.1.5 Kişiler Yönünden Getirilen Sınırlamalar	68
1.1.6. Toplantı Aşamasındaki Sınırlamalar.....	69
1.2. Kanuna Aykırı Toplantılar, Toplantıların Dağıtılması	70
2. ERTELEME VE YASAKLAMA NEDENLERİ.....	71
2.1 Genel Olarak.....	71
2.2. Olağanüstü Dönemlerde Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı Ve Sınırları	79
3. SINIRLAMANIN SINIRLARI.....	80
3.1 Genel Olarak.....	80
3.2 Sınırlamanın Kanuniliği	81
3.3. Sebebe Bağlılık.....	82
3.4. Hakkın Özü - Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri	83
3.5 Ölçülülük İlkesi	87
3.6 Laik Cumhuriyetin Gerekleri	90
3.7 Anayasanın Sözüne Ve Ruhuna Uygunluk İlkesi.....	91
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	95

KISALTMALAR

age	Adı geçen eser
AB	Avrupa Birliği
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
Bkz	Bakınız
C.	Cilt
CD.	Ceza Dairesi
Çev.	Çeviren
DEUHF	Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi
E.	Esas
GÜHF	Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İHAK	İnsan Hakları Avrupa Konseyi
İHAM	İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İHAS	İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
K.	Karar
KHukA	Kamu Hukuku Arkivi
KSHUS	Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
Mah.	Mahkemesi
md.	Madde
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBF	Siyasal Bilimler Fakültesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGYK	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu
vb.	ve benzeri
Yay.	Yayınları
yy.	Yüzyıl

ÖZET

Tezimizin amacı düşüncayı açıklama ve yayma araçlarından en dinamik olan toplantı ve gösteri yürüyüşü, demokrasi, insan hakları ve anayasa ekseninde ele alıp incelemek ve bu özgürlüğün önemini ortaya koymaktır.

Amacı, etkileri ve sonuçlarıyla gittikçe önemi artan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, demokratik bir hukuk devletinde siyasal-toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir koşulu ve unsurudur. Bu hak hukuksal güvenceye alınmadan demokrasiden söz edilemez çünkü bireylerin düşüncelerini kamuya aktarmasının ve iktidarı etkilemesinin en etkin aracıdır

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, diğer düşünce açıklama araçlarına oranla daha etkili bir araçtır çünkü kolektif niteliktedir. Ancak etkinliği sadece kolektif olmasından değil, aynı zamanda bu özgürlükten yararlanmanın herkese açık olması, belli bir ekonomik ya da sosyal güce sahip olunmasını gerektirmemesidir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kolektif nitelikte olması beraberinde kamu düzeninin tehdit edilmesi sonucunu da getirmektedir. Bir yandan özgürlüğü kullanan bireylerin öfke, heyecan gibi psikolojik durumları önem kazanmakta, diğer yandan devlete özgürlük ve düzen arasındaki dengeyi sağlama yükümlülüğü yüklenmektedir. Tüm bu nedenlerle birey, özgürlük ve düzen arasında bir dengenin kurulabilmesi, diğer özgürlüklere oranla toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün daha çok sınırlandırılması sonucunu doğurmaktadır.

1982 Anayasasında oldukça yasaçkı biçimde düzenlenmiş olan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, Anayasa'da 2001 yılında yapılan değişiklikle İHAS'la uyumlaştırılmış ancak bu uyum, hakkın düzenlendiği Kanun'a ve uygulamaya yeterince yansıtılamamıştır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kullanılması bakımından devletin, bu özgürlüğün kullanılmasına müdahale etmeme yükümlülüğünün yanında, bireylerin bu özgürlüğü güvenceli bir biçimde kullanmasını sağlama görevi de bulunmaktadır. Ki demokratik hukuk devletinden bahsedebilmenin koşullarından biri de budur.

ABSTRACT

The aim of our thesis is expressing the thought and proposing the importance of freedom and studying the meeting and demonstration march which is the most dynamic ones of the means of spreading in democracy, human rights and constitutional law axis.

With it's aim, effects and results, the freedom of meeting and demonstration march is component part of the social-political life in the democratic rule of law. It can't be possible to say democratic State where this right is not in assurance.

The freedom of meeting and demonstration march is more effective in comparison with other means of exspressing thought because it has a collective qulity. But its effectiveness is not only it is collective but also this freedom can be used by everyone and it doesn't need to the one has a certain economic and social power.

With the freedom of meeting and the demonstration march has collective quality, it has brought the result being threaten the order of public. On one side, the physilogical situations such as fury and excitement of the individuals who use the freedom has gained importance, on the other side; it has claimed responsibilty providing the balance between the freedom and the order to the State. Because of all these reasons, the individual, being faunded balance between the freedom and the order, it has brought the result that meeting and the demonstration march must be limited much more in compariosion with the order freedom.

The right of meeting and demonstration march in constitution sets up a restrictive regime which became compatible with the European Convention on Human Right by the amendments in 2001. But these amendments can't be reflected on it's Law as much as is due.

While people using this freedom, the duty of the state is not just non-interference but also to assure the safety of the participants. This is the condition of the democratic rule of law.

GİRİŞ

İnsanın sosyal bir varlık olması onu, düşüncelerini açıklamaya, başkalarıyla tartışma isteği ile hareket etmeye, birlikte bir amaç etrafında toplanmaya götürür. Sürekli veya geçici şekilde oluşan toplanmalar, insanın toplum içinde yaşamak yönündeki ihtiyacını karşılar.

Toplum içinde yaşama ihtiyacından doğan toplantı, birden çok kişinin belirli bir amaç doğrultusunda, geçici olarak, ortak bir yerde, bir araya gelmeleri olarak tanımlanabilir¹. Gösteri yürüyüşleri ise düşünceleri kamuya duyurma ve kamuyu etkileme amacı ile gerçekleştirilen bir nevi hareketli toplantılardır². Toplantı ve gösteri yürüyüşleri bireyin düşüncesini serbestçe açıklamasının bir aracı olarak onun gelişiminde önemli katkı sağlar. Bu yönüyle kişisel olan toplantı ve gösteri yürüyüşleri, daha çok siyasi iktidarı etkileme amacıyla kullanılması yönüyle siyasal ve topluluk şeklinde gerçekleştirilmesi yönüyle de kolektiftir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü,

¹ ANAYURT, Ömer, “Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti”, Kazancı Yay., İstanbul 1998, s. 1.

² ANAYURT, Toplanma, s. 1.

özgürlük olarak tanınması durumunda bütün bu yönleriyle bir ülkedeki demokrasi anlayışının göstergesidir.

Kişilerin bir araya gelerek toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmaları daha çok bir amaca ulaşmak, menfaatlerini korumak için diğer kişileri yanlarına almak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Düşünce özgürlüğünün dinamik yönü düşünceyi açıklama özgürlüğü, onun en dinamik aracı ise toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüdür.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, basın özgürlüğü ve dilekçe hakkı ile birlikte bireylerin siyasi iktidara istek, öneri, şikayet, eleştiri ve uyarılarını sunmak ve siyasi iktidarı etkilemek amaçlarına hizmet etmektedir. Bireylerin tek başlarına siyasi iktidarı etkilemesi ve onun üzerinde baskı kurması zordur. Basının günümüzdeki gücü göz önüne alındığında basın özgürlüğünün siyasi iktidarı etkilemede dilekçe hakkından daha etkili olduğunu söylemek mümkündür. Fakat basın herkese açık değildir. Ayrıca bu özgürlüğün kullanılması belli bir ekonomik güce sahip olmayı gerektirir. Herkese açık olması, kullanımı bakımından basın özgürlüğünde olduğu gibi kişilerin ekonomik durumunu göz önüne almaması, fikir ve düşüncelerin toplu bir şekilde ifadesine imkan tanınması, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü sık başvurulan baskı ve ifade aracı haline getirmiştir.

Etkili bir ifade ve baskı aracı olan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, diğer düşünceyi açıklama araçlarına oranla kamu düzenini tehdit etmeye daha elverişli bir araç olarak kabul edilebilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünde topluluğu oluşturan bireylerde öfke, heyecan gibi psikolojik unsurlar ön plandadır³. Kişisel bir özgürlük olarak kabul edilen toplantı ve gösteri yürüyüşü kamu düzenini tehdide elverişli yönüyle devlete özgürlük ve düzen arasındaki dengeyi sağlama yükümlülüğünü yüklemektedir. Bu nedenle de diğer kişisel özgürlüklere oranla bu özgürlük daha çok sınırlandırılmaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı demokratik bir hukuk devletinde siyasal-toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir koşulu ve unsurudur. Çünkü bu hak hukuksal güvenceye alınmadan demokrasiden söz edilemez. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düşünceyi ifade etmenin tek aracı olmamasına karşın, yüzyüze-doğrudan olması sebebiyle en etkili kolektif ifade aracı olduğu söylenebilir. “Kolektif olanın giderek silindiği bir ortamda, ifade bile kamusal meydanlarda

³ ANAYURT, Toplanma, s. 135.

değil, siyaset meydanlarında temsil edilirken”⁴, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının üzerine düşünmek bu nedenle daha da önem kazanmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak Avrupa Birliğine üye olma yolunda yasama organı tarafından kabul edilen uyum yasaları ile birlikte, AB mevzuatına ve uygulamasına yakınlaştırılmaya çalışılan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, dayanağı olan Anayasa ve buna dayanılarak çıkarılan TGYK’de yapılan birçok değişiklikle toplumda oldukça sık tartışılan konulardan biri haline gelmiştir.

Amacı, etkileri ve sonuçlarıyla gittikçe önemi artan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü tezimizde “kavram ve tarihsel gelişim”, “kapsam ve diğer özgürlüklerle ilişkisi” ve “Türk Anayasalarında toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, sınırları ve korunması” olmak üzere üç bölümde incelenmiştir.

Birinci bölümde, incelediğimiz özgürlüğün konusunu oluşturan toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramları açıklanacak, özellikle bu özgürlük kapsamındaki toplantının diğer toplanmalardan farkı, unsurları belirlenerek ortaya konulacak ve özgürlüğün dünyada ve Türkiye’deki tarihsel gelişimi ele alınacaktır.

İkinci bölümde, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kapsamı, türleri ve diğer hürriyetlerle ilişkisi, ortak ve ayrılan yönleri incelenecektir.

Üçüncü bölümde, 1982 Anayasası’nda toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün düzenlenmesi, bu özgürlüğün anayasa ve kanuna göre uygulanması, sınırlanması ve korunması konuları, Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde yapılan değişiklikler ve bu değişikliklerin uygulamaya yansımaları ile birlikte ele alınacaktır.

⁴ ALPKAYA, Gökçen, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak”, AÜSBF Dergisi, , Cilt 56, Sayı 3, Ankara 2001, s. 1.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ KAVRAMI TARİHSEL GELİŞİMİ

1. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ KAVRAMI

1.1. Toplantı Kavramı

1.1.1. Toplantı Kavramının Tanımlanması

Türk Dil Kurumu sözlüğünde toplantı, “birden çok kimsenin türlü amaçlarla bir araya gelmesi” olarak tanımlanmaktadır⁵. Yine diğer sözlüklerde de “birden çok kişinin bir araya gelmesi” gibi benzer tanımların yapıldığı görülmektedir⁶. Verilen bu tanımlar toplantı kavramını en geniş anlamı ile ele aldığımızda doğrudur. Ancak bu tanımdan hareket edersek örneğin bir düğün için toplanan bireyleri, bir futbol maçını seyretmek üzere stada giden seyircileri, komşularıyla sohbet amacıyla bir evde toplanan kişileri toplantı yapıyor kabul etmemiz gerekecektir. Gerçekten bütün bu gruplarda bir toplanma söz konusudur ancak bu toplanmalar tezimizin konusunu oluşturan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı kapsamında değerlendirilemez.

Anayasal metinlerde yer alan “toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı” kapsamındaki toplantı kavramı, daha dar bir anlam ifade etmektedir. Bu nedenlerle toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı kapsamında ele alacağımız toplantı kavramının açıklanması, diğer toplanmalardan farklılıklarının ortaya konulması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hakka konu teşkil eden toplantı, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından “bireylerin bir fikir ya da amacı açıklamak için kapalı veya halka açık yerlerde toplantı, gösteri, yürüyüş gibi, hangi şekil altında olursa olsun bir araya gelmeleri” olarak tanımlanmıştır⁷.

⁵ <http://tdk.gov.tr/12.05.2005>.

⁶ YILMAZ, Ejder, “Hukuk Sözlüğü”, Genişletilmiş 8. Baskı, 2004; <http://sözlük.mikrobeta.com.tr/12.05.2005>.

⁷ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, GÖZÜBÜYÜK, Şeref, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması”, Turhan Kitabevi, Genişletilmiş 4. Bası, Ankara 2003, s. 367.

Fransız Danıştay'ı Benjamin kararında toplanmayı, *ortak çıkarların korunması ve savunulması yönünde bir konuşmayı dinlemek yahut fikir alışverişinde bulunmak amacıyla belirli bir yerde ve zamanda önceden tasarlanıp düzenlenmiş geçici bir birliktelik veya topluşma olayıdır*⁸ şeklinde tanımlamıştır.

Charrier toplanmayı, *düşünce alışverişinde veya ortak bir eylemde bulunmak üzere bir araya gelmiş topluluk*⁹ olarak, Guradze, *kişilerin bireysel veya kamusal çıkarlara yönelik konuları tartışmak veya gösteride bulunmak amacıyla bir araya gelmesi* olarak¹⁰, Degrenne ise toplantıyı *bir fikir veya düşünceyi dinlemek yada müşterek menfaatleri savunmak zımında ortak hareket etmek amacıyla önceden tasarlanıp organize olunmuş bir geçici gruplaşma* olarak tanımlamıştır¹¹. Toplanmaya ilişkin diğer bir tanım, “kişilerin, ortak ya da kamusal çıkara ilişkin konuları tartışmak amacıyla ya da bir gösteri düzenlemek üzere bir araya gelmesi”dir¹².

Türk doktrininde Kaboğlu, düşünce değişiminde bulunmak veya belli ortak çıkarları savunmak amacıyla bir araya gelerek belli fikir ve kanaatler çerçevesinde kamuoyu oluşturmaya ya da siyasal karar organlarını etkileme ereğine yönelen¹³ toplanmaların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı kapsamında ele aldığımız toplantı kavramında değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Atalay, toplantıyı, *birden çok kişinin belirli bir amaç doğrultusunda, geçici olarak, ortak bir yerde, bir araya gelmeleri* olarak tanımlamıştır¹⁴.

171 sayılı TGYK'nin genel gerekçesinde toplantı, “Belirli meseleler üzerinde müzakere icra ve karar ittihaz etmek üzere genel yani herkesin girebileceği yerlerde geçici toplantılar yapılmasına teşebbüs ve temin hakkı”¹⁵ olarak tanımlanmıştır.

Mevzuatımızda TGYK 2. maddesi; *toplantı; belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından bu*

⁸ ESEN, Bülent Nuri, “Anayasa Hukuku ve Siyasi Hukuk”, Nebioğlu Yayınevi, 5. baskı, 1957 s.195.

⁹ ANAYURT, Ömer, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü”, KHUKA 2003, s. 40.

¹⁰ ANAYURT, KHUKA, s.40.

¹¹ DEGRENNE, M. L., Les Reunions et Les Pouvoirs de Police, Imprimerie Caron, Caen 1938, s.56'dan aktaran ANAYURT, Toplanma, s. 8.

¹² ALPKAYA, age, s. 3.

¹³ KABOĞLU, İbrahim Ö., “Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı”, AFA Yay., Genişletilmiş 4. Bası, İstanbul 1998, s. 223.

¹⁴ ATALAY, Esra, “Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü”, DEUHF Yay., No: 65, İzmir 1995, s. 3.

¹⁵ GÜNGÖR, Şener, KAVALLI, Mümin A., “Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri”, Yetkin Yay., Ankara 1990, s. 24.

kanun çerçevesinde düzenlenen açık ve kapalı yer toplantılarını, şeklindeki tanımlamasıyla, toplantıyı yine toplantı olarak tarif etmiştir.

Görüldüğü üzere doktrinde yapılmış ve yukarıda vermeye çalıştığımız tüm toplantı tanımları, benzer unsurları içermekle birlikte kavramlar konusunda açıklayıcı bilgiler verememekte, tezimize konu hak kapsamında değerlendirilecek toplantılar ile bireylerin bir araya gelmeleriyle oluşan topluluklar arasındaki farkları net biçimde ortaya koyamamaktadır. Bu nedenle toplantı tanımlarının daha iyi anlaşılabilmesi için toplantı kavramının unsurlarının da ortaya konulması zorunludur. Bir sanatçının konseri veya yöresel bir festivalde bir araya gelme gibi toplanmalar ile özgürlüğe konu toplantılar arasındaki farklılıklar ancak bu suretle açıklanabilmiş olacaktır.

1.1.2. Toplantının Unsurları

1.1.2.1. Kişi Unsuru

Toplantılar birden fazla kişinin ortak amaç etrafında birlikteliklerini gerektirir. Bir kişinin varlığı ile toplantı olamayacağı açıksa da en az kaç kişi ile hukuksal anlamda bir toplantıdan bahsedilebileceği konusu o kadar açık değildir. Common Law en az üç kişinin varlığını zorunlu kılmakta¹⁶, Alman Mahkemeleri sayısı çok az olmayan insan topluluğu şartını, Alman doktrini ise en az üç kişinin varlığını aramaktadır¹⁷.

Türk Anayasal metinlerinde veya mahkeme kararlarında sayı unsuruna ilişkin bir belge yer almamakla birlikte yürürlükte bulunan 2911 sayılı TGYK md.10 uyarınca toplantı düzenleme kurulunun en az yedi kişiden oluşması gerektiği ve bu kişilerin toplantıdan önce hükümet komiseri tarafından varlıklarının denetlenmesi durumu karşısında Türk Hukukunda bir toplantıdan bahsedebilmek için en az yedi kişinin varlığının gerektiği anlaşılmaktadır.

Toplantı özgürlüğünün öznesi anayasalarda “herkes” olarak gösterilmiştir. Düzenleme kurulunu oluşturanlar için herkes kavramını gerçek kişiler bakımından, on sekiz yaşını doldurmuş, medeni hakları kullanmaya ehil herkes olarak değerlendirmek Türk hukuku açısından TGYK

¹⁶ ATALAY, age, s. 4.

¹⁷ ATALAY, age, s. 4.

hükümleri karşısında zorunluluktur. Kuşkusuz herkes kavramı içine kanunlara uygun şekilde oluşturulmuş tüzel kişiler de girmektedir¹⁸.

Düzenleyenler bakımından, bu özgürlüğü düzenleme şeklinde kullanacakları için, bir yaş sınırlaması öngörülmüşken, özgürlüğü toplantılara veya gösteri yürüyüşlerine katılma suretiyle kullananlar açısından herhangi bir sınırlama pozitif hukukta yer almamaktadır. Hak sahibi olma açısından ilke olarak herhangi bir koşulun bulunmaması, medeni hukukun temel ilkelerindedir. Kişi tam ve sağ doğmakla medeni haklardan yararlanma ehliyetini elde edecektir. Hak ehliyetinde eşitlik ilkesi geçerli olduğundan katılanlar açısından çizilecek sınır mevzu hukukumuzda belirsizdir. Bu sınırın söz konusu olan hakkın kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardan olması sebebiyle temyiz kudretine sahip kişiler olması kanaatimizce yerinde olacaktır.

Silahlı kuvvetlerin ya da polisin, görüşlerini dile getirmek amacıyla toplanması ya da gösteride bulunması ise, devlet adına şiddet tekeline sahip bu güçlerin demokratik bir işleyiş içinde kullanabilecekleri bir hak değildir. İHAS sadece silahlı kuvvetler, kolluk güçleri ve devletin yönetim aygıtında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar getirilebileceğini öngörmektedir.¹⁹ Bu özel istisna, yürütülen görevin niteliği nedeniyle genellikle makul bulunmaktadır. Devletin yönetim aygıtında görevli olanların, devleti temsil eden konumları gereği, toplanma özgürlüklerinin kısıtlanması doğaldır. Bu kısıtlama, silahlı kuvvetler ya da polis mensuplarının birey olarak toplantılara katılmalarına engel değildir²⁰. Türk hukukunda ise Anayasa'da İHAS'da yer alan kamu görevlileri bakımından bir sınırlama getirilmiş değildir. Ancak bu kategoriye giren kişiler için ilgili kanunlarında birtakım sınırlamalara yer verilmiştir. Örneğin Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 43. maddesinde, silahlı kuvvetler mensuplarının her türlü siyasal gösteriye, toplantıya karışmaları ve bu amaçla nutuk ve beyanat vermeleri ve yazı yazmaları yasaklanmıştır²¹. Devlet Memurları Kanunu'nun 7. maddesine göre ise "Devlet memurları... herhangi bir siyasi parti, kişi veya zümrenin yararını veya zararını hedef tutan bir davranışta bulunamazlar; görevlerini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi

¹⁸ YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, "Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasada Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme", TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Metni, TBMM Başkanlığı Yay., No: 1, içinde, Ankara 2003 s. 43; SUNAY, Reyhan, "Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları", Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara 2001 s. 188-189.

¹⁹ ÜNAL, Şeref, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri", TBMM Yay., No: 89, TBMM Basımevi, Ankara 2001, s. 284-285; GENÇ, Mehmet, "İnsan hakları ve Temel Özgürlükleri Ulusal ve Uluslararası Mevzuat", Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yay., Bursa 1997, s. 53.

²⁰ ALPKAYA, age, s. 7-8.

²¹ SUNAY, Avrupa, s. 192.

inanç, din ve mezhep gibi ayırım yapamazlar; hiçbir şekilde siyasi ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamazlar ve bu eylemlere katılamazlar”.

Kişi unsurunda son olarak yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına da değinmek gereklidir. İHAS'ın 16. maddesinde yabancıların siyasal faaliyetlerinin sınırlanabileceğine ilişkin hükme göre yine sözleşmenin 10. (ifade özgürlüğü), 11. (toplanma özgürlüğü) ve 14. (ayrımcılık yasağı) maddeleri, yabancıların siyasal faaliyetlerinin sınırlanmasına engel teşkil etmemektedir. 2911 sayılı TGYK'nin 3. maddesinin 2. fıkrasında AB uyum sürecinde 2002 yılında yapılan değişiklik doğrultusunda, yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları, İçişleri Bakanlığından alınacak izne tabi iken artık sadece düzenleme İçişleri Bakanlığının iznine tabi kılınmış, topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları, o yerin en büyük mülki amirine 48 saat önceden bildirim koşuluna bağlanmıştır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyenler bakımından değinilmesi gerekli diğer bir husus ise tüzel kişiliği bulunan “Çocuk Dernekleri”dir. Bilindiği üzere Avrupa Birliğine uyum sürecinde Dernekler Kanununda yapılan bir değışiklik de yasal temsilcilerinin izni ile fiil ehliyetine sahip bulunmayan çocukların dernek kurabilmelerine izin verilmesidir. Kanunun 3. maddesine göre onbeş yaşını bitiren ayırt etme gücüne sahip küçükler; toplumsal, ruhsal, ahlakî, bedensel ve zihinsel yetenekleri ile spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla yasal temsilcilerinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilir veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilirler. Oniki yaşını bitiren küçükler ise yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler. Bu bağlamda konumuz açısından acaba, “çocuk derneklerinin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı var mıdır?” sorusunun cevaplanması gereklidir. Her ne kadar dernek bir tüzel kişilik ise de bu derneğin kuruluşunun çocukların yasal temsilcilerinin izni ile mümkün olabilmesi ve TGYK'nin düzenleyen kişiler açısından getirmiş olduğu fiil ehliyetini kullanabilme şartları birlikte değerlendirildiğinde çocuk derneklerinin kendi konularına girse dahi²² toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemeyecekleri kabul edilmelidir.

²² Örneğin eğitim öğretim hakları veya spor altyapısının geliştirilmesi konularında kurulan çocuk derneklerinin bu konularda toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemeyecekleri kabul edilmelidir. Çünkü TGYK, düzenleme komitesinde yer alacak tüzel kişilerin temsilcileri için de fiil ehliyetine sahip olma şartı aramaktadır.

Yukarıda toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyecekler açısından açıklamaya çalıştığımız sınırlamalar dışında herhangi bir kişiye ya da kişi topluluğuna kategorik bir sınırlama getirilmesi toplanma özgürlüğü hakkının ihlali anlamına gelecektir. Bu bağlamda, gerçek kişilerin yanı sıra, yine siyasal partilerin, sendikaların ve derneklerin kategorik bir sınırlamaya tabi tutulamayacağına vurgulanmasında yarar bulunmaktadır²³.

1.1.2.2. Amaç Unsuru

Fransız Danıştay'ı toplantının amaç unsurunu, *ortak çıkarların savunulması ve fikir alışverişinde bulunulması* olarak ifade etmektedir²⁴. Katılanların aralarındaki ilişki genelde toplantı ve konusu ile sınırlıdır.

2911 sayılı TGYK'de toplantı için yapılan tanımda “belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için...” ifadesi kullanılmıştır. Toplantının amacını belirlemeye yönelik bu tanım ana amaç kamuoyu oluşturmak olarak görülmektedir. Tanım bu haliyle amaca değil sonuca yöneliktir ve en önemlisi toplanma hürriyetini daraltıcı niteliktedir. Amaç, ortak çıkarların korunması yönünde fikir alışverişinde bulunmaktır²⁵.

Herhangi bir konuda savunulan bir görüşün açıklanması şeklinde de belirtilebilen²⁶ amaç unsuru özgürlüğün konusu olan toplantı ile diğer toplanmalar arasındaki ayrımın belirlenmesinde en etken unsurdur. Diğer toplanmalarda da bir amaç vardır. Stada gelen izleyiciler için maç izlemek, konsere gelen izleyiciler için eğlenmek gibi. Fakat bu toplanmalarda ortak amaçtan çok aynı yöne yönelmiş birden fazla amacın olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Stada maç izlemek için gelen topluluklar birlikte olmak istek ve bilinciyle hareket etmemekte, birden fazla kişinin aynı maçı izlemek istemesiyle topluluk oluşmaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü bakımından bir araya gelen bireyler ise, çoğu zaman önceden tasarlanan ve kararlaştırılan bir faaliyeti yerine getirmektedir²⁷.

²³ ALPKAYA, age, s. 8.

²⁴ GERAY, Cevat, Türkiye’de Toplanma Hürriyetinin Düzenlenmesi” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Aralık 1959 No: 4, SBF Yay., Ajans Türk Matbaası, Ankara s. 103; ANAYURT, Toplanma, s. 15,

²⁵ ANAYURT, Toplanma, s. 15.

²⁶ SUNAY, Avrupa, s. 184.

²⁷ SUNAY, Avrupa, s. 184.

Konser, festival, sirk gösterisi, müzikal, panayır, festivaller eğlenceye yöneliktir. Toplantının amacı olarak belirlediğimiz fikir alışverişi, kamuoyu yaratma bunlarda zaten yoktur²⁸.

Toplantıyı, farklı özellik ve statülere, kültüre sahip kişilerin düzensiz biçimde geçici olarak bir sebeple bir araya gelmesinden oluşan bir insan topluluğu olan yığından da ayırmak gerekir²⁹. Aniden ve tesadüfen bir araya gelen bu topluluklarda ortak amaç bulunmadığından bu tip birliktelikler toplantı olarak değerlendirilemez³⁰.

1.1.2.3. Organizasyon Unsuru

Organizasyon; toplantının düzenlenişi ve programın önceden tasarlanmış, kararlaştırılmış olmasıdır³¹. Organizasyon ögesi toplantıyı bireylerin kendiliğinden bir araya gelişi olmaktan çıkarır³².

Toplantı ve gösteri yürüyüşü belli bir amacı gerçekleştirmek üzere düzenlendiğinden toplantı veya gösteri yürüyüşünün amacının dışına çıkmasını önlemek ve toplantı veya gösteri yürüyüşünün bir program içerisinde devamını sağlamak bu eylemlerin bir yönetici veya bir yönetim tarafından yapılmasını zorunlu kılmaktadır³³.

Toplantının amacı, katılımcıları, yer ve süresinin belirlenmesi, onun iç örgütlenmesiyle ilgilidir. Böyle bir örgütlenme olmadan irade ve istek dışı meydana gelen toplanmalar toplantı hak ve hürriyeti kapsamı dışında kalır³⁴.

Çoğunlukla bu şekilde kabul görmeye birlikte organizasyon unsurunun toplantılar için zorunlu olup olmadığı halen tartışmalıdır. Aniden bir araya gelen bireylerden oluşan topluluklarda böyle bir organizasyonun olmaması bu birlikteliğin toplantı olma niteliğini ortadan kaldırıp kaldırmayacağı sorusuna Türk pozitif hukukunun verdiği cevap ise “evet kaldırır” olmaktadır. Çünkü TGYK md. 3’te herkes önceden izin almadan *bu kanun hükümlerine göre* toplantı ve

²⁸ ANAYURT, Toplanma, s. 15.

²⁹ ŞEKER, Güven, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Çerçevesinde Polisin Müdahale Sorumluluğu”, Yayınlanmamış Master Tezi, İzmir 2002, s. 15.

³⁰ ATALAY, age, s. 4.

³¹ ANAYURT, Toplanma, s. 10.

³² ŞEKER, age, s. 13.

³³ ATALAY, age, s. 45.

³⁴ ANAYURT, Toplanma, s. 10-11.

gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir denilmekle, toplantıların ancak TGYK'ye göre düzenleneceği belirtilmektedir. TGYK'ye göre bir toplantı düzenleyecek kişilerin yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu oluşturması, 48 saat önceden bildirimde bulunması, bazı bilgi ve belgeleri bildirimle birlikte yetkililere vermesi, toplantının sağlıklı biçimde yapılması ve bitirilmesi konularında kolluk kuvvetlerine yardımcı olunması gibi yükümlülükleri bulunmaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağı yeri, günü, zamanı ve konusu hakkında kanun uyarınca yapılan bildirim, bireylerin önceden ortak bir irade ve program doğrultusunda bir araya gelmiş olduklarını göstermektedir.³⁵

Kısaca TGYK'ye göre organizasyon olmayınca toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması mümkün değildir. Bu tür toplanmalar anayasal güvenceden yararlanamazlar. Aniden ortaya çıkan toplanma, kanuna aykırı toplanma olarak kabul edilse de TGYK md. 28/1'de düzenlenen "kanunsuz toplantı düzenleyen ve yönetenlerle bunların hareketlerine katılanlar"a ilişkin hüküm, bu toplanmalara –iradilikten ve yönetilmeden yoksun oldukları için- uygulanmayacaktır³⁶. Bununla ilgili olarak, Yargıtay 8. CD. 27.06.2002 tarih ve 2002/949 E, 2002/7518, K, sayılı kararında; "...idari yargı kararıyla, siyanürle altın arama faaliyeti durdurulan şirketin çalışma alanına siyanür yüklü kamyon geldiği duyumu üzerine, şirketin siyanürle altın aramaya devam ettiği düşüncesiyle oluşan ani tepkiyle, yörenin değişik köylerinden gelenlerle birlikte sanıkların, trafiği aksatmadan ve önceden planlanmadan İzmir-Çanakkale karayolunda tek sıra halinde yürümeleri 2911 sayılı Yasanın 28/1. madde ve fıkrasındaki suçu oluşturmaz..."³⁷ şeklinde hüküm kurmuştur.

Örgütlü olmayan geçici gruplaşmalar ise genellikle örgütlü özgürlüklere yolu açan araçlar olarak önemini korumaktadır³⁸.

1.1.2.4. Ortak Yer Unsuru

Özgürlük kapsamındaki toplantıdan bahsedebilmek için toplantıya katılanların ortak bir yerde fiziksel bulunmalarının zorunlu olduğu doktrinde ileri sürülmüştür³⁹. Bu durumda

³⁵ SUNAY, Avrupa, s. 184.

³⁶ ANAYURT, Toplanma, s. 12.

³⁷ Karar için Bkz. Kazancı Kararlar Programı.

³⁸ ŞEKER, age, s. 15.

³⁹ ATALAY, age, s. 5-6.

telekonferans veya video konferans yoluyla bir amaç etrafında bir araya gelen topluluklar anayasal güvenceden yararlanamayacaklardır.

Ancak bireylerin dünyadaki açlık ve yoksulluğa karşı dikkatlerini çekmek amacıyla veya savaşı, onun yıkım, etki ve zararlarının protesto etmek ve ortadan kaldırmak için kamuoyu oluşturmak gibi amaçlar etrafında fakat dünyanın farklı merkezlerinde toplanma olgusunun tezimize konu toplantı hakkı kapsamında değerlendirilmesinin uygun olacağını düşünmekteyiz. Farklı merkezlerde yapılan toplantıların her biri tek başına toplantı kavramının bütün unsurlarını içermektedir. Bu sebeple bunların birbirinden bağımsız ayrı ayrı toplantılar olduğu ileri sürülebilirse de organizasyon, kişi, ortak amaç unsurlarının aslında tek bir toplantı için birleştiğini fakat toplanmaya uygun mekan sınırlılığı veya daha çok kamuoyu oluşturma erkleriyle bu toplantıların birden fazla toplantı görünümünde tek bir toplantı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.1.2.5. Süre Unsuru

Toplantının süre unsuru, onun derneklerden ve sivil toplum örgütlerinden ayrılmasında bir kıstas olarak ele alınmaktadır⁴⁰. Örneğin derneklerde ortak amacın yerine getirilmesine yönelik sürekli, toplantıda ise anlık birliktelik söz konusudur⁴¹. Dernek üyeleri arasındaki daimi bağ toplantıya katılanlar arasında yoktur.⁴²

Toplantıya katılanlar belirli bir süre için topluluk oluştururlar. Toplantılarda geçici olarak bir arada bulunma söz konusudur. Katılanlar arasındaki bağ bu süre ile sınırlı kabul edilir⁴³.

Toplantıların ne kadar sürmesi gerektiği veya sürebileceği konuları ise belirsiz ve tartışmaya açıktır. Örneğin bir an için toplanıp dağılan toplulukların toplantı yapıp yapmadıkları veya aralıklarla toplanan veya toplandıklarında bir hafta birlikte olan toplulukların bu eylemlerinin toplantı olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği konularının tartışılması gereklidir.

Toplantının süre unsurunu amaç unsuru ile birlikte değerlendirmek zorunludur. Eğer toplantılar belirli bir amaç için sürekli tekrarlama gerektiriyorsa bunları bir bütün olarak

⁴⁰ ATALAY, age, s. 5.

⁴¹ ATALAY, age, s. 19.

⁴² ANAYURT, Toplanma, s. 17.

⁴³ ANAYURT, Toplanma, s. 13.

değerlendirmek gerekecektir. Amacın gerçekleştirilmesi için yapılan toplantı ortak bir amaç etrafında birleşme olduğundan, süreyi amaçla birlikte her toplantı için ayrı ayrı değerlendirmek gereklidir. Toplantının genel amacı fikir alışverişinde bulunmak ve kamuoyu yaratmak olduğu için 5-10 gün süren birliktelikleri de toplantı olarak değerlendirmek gerekir. Fakat derneklerden farklı olarak bir amaç etrafında sürekli birlikte olma anlayışı toplantılarda yoktur. Toplantı düzenleyenler ve katılanlar bir zaman sonra toplantının dağılacağına bilincindedir.

Fransız Yargıtay'ının toplanmanın geçici ve anlık bir grup olduğuna ilişkin içtihadı ile İsviçre Federal Mahkemesi'nin toplantıların birkaç saatle sınırlı olmasına ilişkin içtihadı hakkın kullanım alanını daraltıcı niteliktedir⁴⁴.

1.2. Gösteri Yürüyüşü Kavramı

Türk Dil Kurumu sözlüğünde gösteri yürüyüşü “Bir topluluğun duygularını dile getirmek için ana yollar ve alanlarda yürüyerek yapılan gösteri”⁴⁵ olarak tanımlanmaktadır. Gösteri yürüyüşü düşünce, istek ve tepkilerin topluca ifade araçlarından biridir. Gösteri yürüyüşünde de amaç kamuoyunu bilgilendirmek ve etkilemek ve ortak menfaatleri savunmaktır.

TGYK 2. Madde b bendinde; “gösteri yürüyüşü; belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak ve o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzel kişiler tarafından bu kanun çerçevesinde düzenlenen yürüyüşler...” şeklinde tanımlanmıştır. Gösteri yürüyüşü bir mahkeme kararında da şu şekilde tanımlanmıştır: “ Belirli gayelerle genel yollar üzerinde gösteri mahiyetini taşıyacak bir yürüyüşe geçmek, takip olunacak yol üzerinde gayelerini anlatacak şekilde konuşmalar yapmak ve yazılı pankartları okunacak şekilde halka göstermek gibi hareketlerin yapılmasıdır”⁴⁶.

Gösteri yürüyüşünün içeriği çoğu kez siyasi olmakla birlikte sosyal ve ekonomik alanda bireylerin iradelerinin duyurulması amacıyla da düzenlenirler⁴⁷. Bu durumda gösteri yürüyüşleri özünde toplantı türü olarak değerlendirilebilir. Toplantının unsurları, gösteri yürüyüşünün niteliğine ters düşmedikçe burada da geçerlidir⁴⁸. İHAS'ın toplantı, dernek ve sendika kurma

⁴⁴ ANAYURT, Toplanma, s. 13.

⁴⁵ <http://tdk.gov.tr/12.05.2005>.

⁴⁶ İstanbul 5. Asliye Ceza Mah. E.64/803, 23.12.1964 tarihli karar için bkz., ATALAY, age, s. 7.

⁴⁷ ANAYURT, Toplanma, s. 18.

⁴⁸ ATALAY, age, s. 7.

özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesinde de “gösteri yürüyüşü” ifadesine yer verilmemiştir. Fakat toplanma özgürlüğü sabit toplantıların yanında gösteri ve yürüyüşleri de kapsar.⁴⁹ İHAM’ın şu kararı da bunu doğrular niteliktedir: “toplantı özgürlüğü, bireylerin bir fikir ye da amacı açıklamak için kapalı veya halka açık yerlerde toplantı, gösteri ve yürüyüş vb., hangi şekil altında olursa olsun, bir araya gelmeleri demektir”⁵⁰.

Aralarındaki ortak noktalar nedeniyle toplantı ve gösteri yürüyüşü çoğu zaman birlikte değerlendirilse de, esaslı farklılıklarının da olduğunu belirtmek gerekir. Gösteri yürüyüşü, yöntem ve şekil açısından toplantılardan ayrılır. Resim, pankart, müzik, işaret, flama, alkış, slogan gibi araçlarla istek ve tepkilerin kamuoyuna yansıtılmasını sağlar. Gösteri yürüyüşleri kamuya açık sokak, cadde, meydan ve genel yollarda yapılırken toplantılar sayılan bu yerlerde yapılamaz. Bu özellik gösteri yürüyüşlerinin düzenleme ve sınırlama bakımından daha sert kurallara bağlanmasına neden olmaktadır⁵¹. Bir başka ayrılık ise gösteri yürüyüşlerinde nutuk veya konuşma tarzı araçlarının bulunmamasıdır. Toplantılarda amaç fikir ve düşüncelerin değişmesi, karşılıklı açıklanması olması sebebiyle bu araçlardan mutlaka yararlanılır. Gösteri yürüyüşünde zaten mevcut olan düşünce ve istekler geniş kitlelere yayılmak istenir. Kamuoyunu etkilemek amaçlanır. Bunun için her türlü dikkat çekici yöntem kullanılabilir. Bu ayrım 1924 Anayasası döneminde 6761 sayılı Kanunda da yerini bulmuştur. Bu kanunun 5/son hükmüne göre “gösteri yürüyüşünde nutuk söylenmez, umumi konuşma ve propaganda yapılamaz; ancak yürüyüşün mevzuu ve maksadı dövizlerle belirtilebilir. Bu yönüyle toplantılarda fikirlerin iç değişimi söz konusuysen, gösteri yürüyüşlerinde dışa dönük bir fikir açıklaması olduğunu da söyleyebiliriz⁵².

2. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Genel Olarak

Toplum halinde yaşamak insanın doğasından gelmektedir. İnsanın sosyal bir varlık olması onu, düşüncelerini başkalarına aktarma, başkalarıyla tartışma isteği ile hareket etmeye, birlikte bir amaç etrafında toplanmaya götürür.

⁴⁹ ÜNAL, Avrupa, s. 285.

⁵⁰ GÖLCÜKLÜ, GÖZÜBÜYÜK, age, s. 367.

⁵¹ ÜNAL, Avrupa, s. 285; YÜZBAŞIOĞLU, age, s. 42.

⁵² ÜNAL, Avrupa, s. 285.

Eski Yunan toplanma özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Sitelerde, sitenin yürütülmesine ilişkin toplantılar yapılmakla beraber, bu toplantıların bugünkü anlamıyla toplantı özgürlüğünün kullanılması anlamına geldiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü bu toplantılarda bir tür yönetime katılma söz konusu idi. Ayrıca tüm halk bu toplantılara katılma hakkına sahip değildi. Kadınlar, köleler ve yabancıların toplantılara katılma hakkı bulunmamaktaydı⁵³.

Roma döneminde de toplantılar devlet işlerinin görüşülmesi, yönetime katılma amaçlı yapılırdı. Bu dönemde ayrıca bazı dernek veya dini kuruluşların toplantı yaptıkları görülmektedir. Bu toplantılar Senatus Consulte –daha sonra imparator– izni ile yapılmaktaydı. Bugünkü anlamda toplantı özgürlüğünden bu dönemde de söz etmek mümkün değildir⁵⁴.

Ortaçağda feodal ve senyörler dışında bireylerin hiçbir hak ve özgürlüğü yoktur. Devletin ve kilisenin baskıcı politikaları kişileri özgürlüklerle ilgilenmeye itmiştir. Bunun sonucunda XVII. ve XVIII. yüzyılda Tabii Hukuk Okulu, bireylerin devletten üstün ve bağımsız, devredilmez, doğuştan gelen haklara sahip olduğunu ortaya koymuştur⁵⁵.

Anayasalarla güvence altına alınan toplantı özgürlüğüne 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları belgesi ve bu belgenin ardından Fransız Kurucu Meclisince kabul edilen 14.12.1789 tarihli kanunda rastlanmıştır. Bu kanunun 62. maddesinde silahsız ve saldırsız toplantı özgürlüğü düzenlenmiştir. 1791 tarihli Fransız Anayasası, 1831 tarihli Belçika Anayasası, 1848 İtalyan Anayasası aynı şekilde toplantı özgürlüğüne yer vermiştir⁵⁶.

2.2. Batı’da Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Tarihsel Gelişimi

Toplanma, özgürlük olarak kabul edilmede her ülkede farklı bir tarihsel gelişim izlemiştir.

İngiltere’de toplantı hakkı ilk önceleri kanunlarda tanınmamış örf adet hukukunda doğmuş ve gelişmiştir. Bu ülkede toplantı yapma özgürlüğünü doğrudan doğruya düzenleyen ilk kanun 18 Mart 1817’de kabul edilen “Seditious Meeting Act”tır. Bundan önce toplantı özgürlükten çok yasaklamalar şeklinde düzenlenmişti. 1549 yılında devlete ihanet amacıyla on iki veya daha fazla

⁵³ SABİNE, George, “Siyasal Düşünceler Tarihi I – Eski Çağ, Orta Çağ” Çev. Harun Rızatepe, Türk Siyasi İlimler Dergisi, Ankara 1969, s. 2-16; ANAYURT, Toplanma, s. 50-51.

⁵⁴ ANAYURT, Toplanma, s. 51.

⁵⁵ ANAYURT, Toplanma, s. 53.

⁵⁶ ANAYURT, Toplanma, s. 54.

kişinin bir araya gelmesini ağır suç olarak kabul eden kanun, 1795 tarihli yıkıcı amaçlı toplantıların dağıtılmasında belediye başkanlarına toplantıyı dağıtma yetkisi veren kanun bu yasaklamalara ilişkin kanunlardandır. 1817 tarihli kanunda ise toplantı yapılabilmesi izne bağlanmıştır. Kanuna göre bir toplantıya polisin müdahale etmemesi için, önceden iki hakimden izin alınması gereklidir. 1835, 1839 tarihli kanunlarda toplantı özgürlüğüne sınırlamalar getirilmiş, örneğin polise caddedeki bir toplantıyı tıkanıklık oluşturduğu gerekçesi ile dağıtma konusunda takdir yetkisi verilmiş, toplantılarda tehditkar, huzur bozucu sözler kullanılması yasaklanmıştır⁵⁷.

İngiltere’de kişilerin kamuya açık yerlerde örneğin cadde ve meydanlarda, halka açık konuşmalar yapma, yani herkes için geçerli bir toplantı düzenleme hakkının bulunup bulunmadığı tarihsel süreç içerisinde pek çok davaya konu olmuştur. Bu hakkın varlığı, 1936 tarihli Public Order Act’te ayrıntılı olarak düzenlenene kadar, çoğunluğu İngiltere’de kişilerin böyle bir hakkının bulunmadığı yönünde olmak üzere farklı kararlar verilmiştir⁵⁸.

Amerika Birleşik Devletleri’nde toplantı özgürlüğü açıkça, dilekçe hakkının yanında düzenlenmiştir. 1774 yılında barışçıl yollarla toplanma, sorunları görüşme ve dilekçe verme hakkı ilk kıtasal kongrede kabul edilmiştir. 1787 yılında yapılan Anayasa Kongresi sonucu eyaletlerin onayına sunulan anayasaya Virginia, North Carolina, New York, Maryland eyaletleri dilekçe ve toplantı haklarının korunmasını içeren ek maddeler eklemiştir⁵⁹. 15 Aralık 1791 tarihli ABD Anayasasında da toplanma hakkı koruma altına alınmıştır. Buna göre Kongrenin, halkın saldırsız bir biçimde toplanma hakkını ortadan kaldıran kanun yapamayacağı kuralı yer almıştır.⁶⁰ Dilekçe hakkı ile birlikte düşünülen toplantı hakkı, 1937 tarihli bir mahkeme kararıyla birlikte ayrı bir hak olarak kabul edilmiştir⁶¹.

İnsan haklarının evrensel bir nitelik taşıdığıının ifadesi olan⁶² 1789 tarihli Fransız İnsan Hakları ve Yurttaş Hakları Bildirisi, haklar bildirileri içinde en önemli olanıdır⁶³. İnsan hakları alanında bir dönüm noktası olarak kabul edilen bu belgede mülkiyet hakkı, düşünce, söz, yazı ve

⁵⁷ ATALAY, age, s. 22.

⁵⁸ ATALAY, age, s. 22, 24.

⁵⁹ ATALAY, age, s. 33

⁶⁰ “Kongre, ifade ve basın özgürlüğünü, barışçı bir şekilde toplanma ve dilekçe verme hakkını engelleyecek kanun yapamaz”. İŞİK, İlhan, “ABD’de İfade Özgürlüğü ve American Civil Liberties Union”, için bkz. http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/IlhanIsik/ilis_ifade.htm

⁶¹ Mahkeme başkanı Hughes’in şu sözü bunu açıkça ifade etmektedir: “Toplantı hakkı, düşünce ve basın özgürlükleri ile aynı kökten gelen onlar kadar temel bir haktır.” ATALAY, age, s. 27.

⁶² AKIN, İlhan F., “Kamu Hukuku”, 6. Bası., Beta Yay., İstanbul 1993, s. 366.

⁶³ KAPANİ, Münci, “Kamu Hürriyetleri”, Yetkin Yay., 7. Bası, Ankara 1993, s. 45.

vicdan özgürlüğü gibi klasik özgürlükler maddeler halinde sıralanmıştır⁶⁴. Bildirinin 2. maddesi “Her siyasal birliğin amacı, insanın doğal ve zamanaşımına uğramaz haklarını korumaktır. Bu haklar; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir” hükmünü getirmiştir. Bu hükümden de anlaşılacağı gibi haklar insana doğuştan bağlı, dokunulmaz, devredilmez niteliktedir⁶⁵.

Bildirinin 11. maddesinde, “ Düşünce ve kanıların özgürce açığa vurulması, insanın en değerli haklarından biridir, bundan ötürü her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir, düşünebilir. Yasayla belirtilen durumlarda, bu özgürlüğün kötüye kullanılmasından sorumlu olma istisnadır”. 4. maddesinde, “ Özgürlük bir başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilme gücüdür; bundan ötürü her insanın doğal haklarının kullanılmasının sınırı, toplumun diğer üyelerine aynı haktan faydalanmayı sağlayan sınırdır; bu sınırlar ancak yasayla belirlenebilir”. 5. maddesinde, “Yasa, yalnız toplum için zararlı eylemleri yasaklayabilir. Yasanın yasak etmediği hiçbir şeyin yapılmasına engel olunamaz ve yasanın emretmediği bir şeyi yapmağa kimse zorlanamaz” hükümlerine yer verilmiştir⁶⁶. Bu maddelere dayanarak denebilir ki bildiride toplantı özgürlüğünden açıkça bahsedilmemişse de varlığı örtülü olarak kabul edilmiştir. Örtülü olarak tanınan toplantı özgürlüğünün barışçıl olması esastır.

Bildiri toplantı özgürlüğünün ilk ortaya çıkışı olarak kabul edilebilir. Fakat doktrinde bildiride kolektif özgürlüklere ve bu durumda toplantı özgürlüğüne de üstü kapalı da olsa yer verilmediği de ileri sürülmektedir⁶⁷.

Fransa’da 1789 devrimi toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının başlangıcıdır. 14 Aralık 1789 tarihli kanunda dilekçe hakkı ile birlikte, bu hakkın kullanılması sırasında toplantı hakkına da yer verilmiştir.

Toplantı özgürlüğü 1791 tarihli Fransız Anayasası ile de güvence altına alınmıştır. Anayasada toplantı hakkı tabii ve medeni bir hak olarak yerini bulmuştur. 1793 ve 1848 tarihli anayasalar da bu özgürlüğü açıkça düzenlemiştir. 1849 yılında bu özgürlüğe önemli bir kısıtlama getirilmiştir. Hükümete bir yıl süre ile kulüpleri ve kamu güvenliğini tehlikeye düşürecek

⁶⁴ KAPANİ, Kamu, s. 47.

⁶⁵ AKAD, Mehmet, “Genel Kamu Hukuku”, Filiz Kitapevi, İstanbul 1997, s. 152-155.

⁶⁶ SARICA, Murat, “Siyasal Tarih” Filiz Kitabevi, İstanbul 1980 s. 30-31; MUMCU, Ahmet, KÜZECİ, Elif, “İnsan Hakları Kamu Özgürlükleri”, Savaş Yay., 3. Baskı, Ankara 2003, s. 23.

⁶⁷ ANAYURT, Toplanma, s. 54.

nitelikteki diğer genel toplantıları yasaklama yetkisi tanındı. 1853 tarihli kararname ile yirmiden fazla üyesi olan her türlü dernek veya toplantı için izin alma zorunluluğu, 1868 Genel Toplantılar Kanunu ile siyasi nitelikteki toplantılar için izin alma zorunluluğu devam ettirilip, diğer toplantılar içinse bildirim yükümlülüğü getirildi. 1891 tarihli Kanun ile izin alma zorunluluğu, 1907 tarihli Kanun ile ise bildirimde bulunma zorunluluğu kaldırılmıştır. Bu özgürlüğe 1933'den sonra önce yargı kararları, sonra yasama ve yönetmelik kaynaklı çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. 23 Ekim 1935 tarihli kanun hükmünde kararname ile bu özgürlük bir düzene kavuşmuş, kararnameyle yerel geleneklere uygun olarak caddelerde gerçekleştirilen yürüyüşler hariç bildirimde bulunma zorunluluğu getirilmiştir⁶⁸.

Almanya'da on dokuzuncu yüzyıl ikinci yarısına kadar toplantı özgürlüğü ile ilgili düzenleme yapılmamıştır. 5 Temmuz 1832 tarihli “Kamu Düzeni ve Sükunetin Korunmasına İlişkin Tedbirler Hakkındaki İkinci Federal Kararname” ile toplantılar derneklerden ayrı olarak ele alınmış ve izne bağlanmıştır. 1849 tarihli İmparatorluk Anayasası ile toplantı özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Buna göre Alman vatandaşları izne gerek olmaksızın, silahsız ve saldırısız bir şekilde toplanma hakkına sahiptir. Kanunda açık havada yapılan toplantıların kamu düzeni ve güvenliği tehdit edici bir tehlike söz meydana geldiğinde yasaklanabileceğine ilişkin sınırlama da yer almaktadır. Bu düzenleme daha sonra Weimar Anayasası ve Alman Anayasası tarafından da esaslı bir değişiklik yapılmadan benimsenmiştir.

Alman İmparatorluğunun tamamı için geçerli ilk temel haklar listesi 1919 Weimar Anayasası ile getirilmiştir. Weimar Anayasası'nın temel özelliği XIX. yüzyılın özgürlüklerine ilişkin bütün birikimini toplayıp yansıtması ve kendinden sonra gelen belgelere de yol göstermesidir⁶⁹. Toplantı özgürlüğü de bu Anayasada güvence altına alınmıştır. Ne var ki “acil durum kararnameleri” ile temel haklara ve toplantı özgürlüğüne sınırlamalar getirilmiş, 1938 tarihli “Halk ve Devletin Korunmasına Dair Kararname” ile diğer temel haklarla birlikte toplantı özgürlüğü de kaldırılmıştır. Toplantı özgürlüğü daha sonra diğer haklarla birlikte 1949 Anayasası ile tekrar güvence altına alınmıştır⁷⁰.

⁶⁸ ATALAY, age, s. 33.

⁶⁹ AKAD, age, s. 185, 1961 ve 1982 Anayasaları da etkilenen belgelerdendir.

⁷⁰ ATALAY, age, s. 34.

2.3. Türkiye’de Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Tarihsel Gelişimi

2.3.1 Genel Olarak

Osmanlı devletinde hukuk düzeni İslam'a dayanmaktaydı⁷¹. İslam’da ise bugünkü anlamda insan haklarına yer verilmemişti⁷². Çünkü İslam'da insan hakları, fertlere özgürlük tanımaktan çok onları tehlikelere karşı korumak ve güvenliğe ulaştırmak amacına yönelmişti⁷³. İslam’da toplanma hakkını engelleyici bir düzenlememe olmamasına hatta yöneticileri eleştirme hakkı halifelerin uygulamalarıyla kabul edilmiş olmasına karşın bugünkü anlamda toplanma özgürlüğünün kullanımı ancak 1876 Kanun-i Esasi ile mümkün olmuştur⁷⁴.

2.3.2. Kanun-İ Esasi’de Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Tarihimizde ilk yazılı Anayasa olan 1876 Anayasası bu yönüyle bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir⁷⁵. Yasada Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinde kabul edilmiş olan kişi hak ve özgürlüklerinden çoğuna verilmiş⁷⁶ fakat toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin bir güvenceye yer verilmemiştir⁷⁷. Gerçekte bu hak Kanun-i Esasi’nin ilk metninde yer alsaydı dahi, çok fazla bir anlam ifade etmeyecekti. Çünkü Kanun-i Esasi kişi ve özgürlüklerinin kanunla sınırlandırılmasını öngörmesine karşın, kanunların çıkarılmasında yasama organının tasarruflarını denetleyici bir mekanizma getirmemiştir. Dolayısıyla yasama organı hak ve özgürlükleri çoğunluğun kararı ile dilediğince sınırlama yetkisine sahiptir. Yani getirilecek sınırlamalarla hak ve özgürlüklerin ihlali mümkündür.

Her ne kadar Anayasa’nın başlangıcındaki fermanında Padişah, Anayasa için “özgürlük içinde söyleşilip tartışılan düşünce ve oyların ürünü”⁷⁸ ifadesini kullanmış olsa da 1876 Anayasası yürütmenin, yani Padişahın egemenliğini mevzu hukuka aktaran anayasal belge olarak nitelendirilebilir. Çünkü özgürlükleri önemli ölçüde ilgilendiren, onların kağıt üzerinde kalacağını dolaylı olarak gösteren 113. maddeye göre Padişah devletin güvenini ihlal edenleri memleketten

⁷¹ GÖZÜBÜYÜK, Şeref, “Anayasa Hukuku” 4.b., Turhan Kitapevi, Ankara 1993, s. 100.

⁷² ANAYURT, Toplanma, s. 99.

⁷³ KAPANİ, Kamu, s. 86.

⁷⁴ ANAYURT, Toplanma, s. 101.

⁷⁵ KAPANİ, Kamu, s. 103.

⁷⁶ VELİDEDEOĞLU, Hıfzı V., “Toplumsal Yaşam ve Hukuk”, Hil Yay., İstanbul 1983 s. 109.

⁷⁷ ANAYURT, Toplanma, s. 101.

⁷⁸ VELİDEDEOĞLU, age, s. 108.

sürme yetkisine sahiptir⁷⁹. Ayrıca 7. maddeye göre padişahın istediği zaman Heyet-i Mebusan'ı feshetme yetkisi vardır. Kanunların teklif ve kabulünde de son söz Padişah'ındır⁸⁰.

Yukarıda özetle açıklamaya çalıştığımız, 1876 Kanun-i Esasi'sinde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının tamamen Padişah'ın takdir ve isteklerine bırakılması durumu Anayasa'da 1909 yılında yapılan değişikliklerle yürütmeye karşı güvenceye alınmıştır. Demokratikleşme yönünde bazı temel hak ve özgürlükler Anayasa'da yer almıştır.

Anayasa'ya eklenen 120. madde ile "Osmanlılar"ın toplanma hakkı güvence altına alınmıştır. Madde Osmanlı'ların toplanma hakkını, "*Kanun-u Mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlı'lar hakkı içtimaa maliktir*" şeklindeki ifadesiyle kanuna bağlı olarak kullanma şartına bağlamıştır. Sözü edilen "Kanun-u Mahsus" İçtimaat-ı Umumiye Kanunu (Genel Toplantılar Kanunu) adı ile 09.06.1909 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. İçtimaat-ı Umumiye Kanunu 1881 tarihli Fransız Kanunu esas alınarak hazırlanmış olduğundan, oldukça özgürlükçü düzenlemeler getirmiştir⁸¹.

Kanunun 1. maddesine göre "*Osmanlılar gayri müsellah olmak üzere umumi içtimalar aktinde hürdür. Mevadı atiyede münderiç ahkama riayet edilmek şartıyla istihsaline hacet yoktur*"⁸² denilerek izin alınmasına gerek olmadığı açıkça düzenlenmiştir. Ancak mahallin en büyük mülki amirine verilecek bir beyannameyle toplantı gün, yer, saat ve amacının gösterilmesi zorunluluğu, yani bildirim esası benimsenmiştir. Kanunda ayrıca bu hakkın kullanılmasına ilişkin tedbirlere de yer verilmiştir. Örneğin Kanunun 7. maddesinde genel yollar üzerinde ve güneşin batışından doğuşuna kadar geçen süre içinde toplanma yasaklanmıştır⁸³.

Kanunda bunların dışında yer alan tedbirler ise; toplantıdan en az 48 saat önce iki kişi tarafından imzalı ve toplantının günü, saati ve yerini gösteren bir beyannamenin mahallin en büyük amirine verilmesi, toplantıda hükümet tarafından bir memurun bulundurulması, toplantının genel yollar üzerinde veya devlet reisi sarayı ile toplu buldukları sırada Ayan ve Mebusan Meclisleri binalarının 3 km içinde açık mahallerde yapılmaması şeklinde sıralamak mümkündür: Bunun dışında Kanun toplantının yürütülmesinin üç kişilik idare heyeti kurulmasını da şart koşmaktadır⁸⁴.

⁷⁹ KAPANİ, Kamu, s. 103., AKAD, age, s. 174.

⁸⁰ ANAYURT, Toplanma, s. 102; AKAD, age, s. 173.

⁸¹ ANAYURT, Toplanma, s. 103 -104.

⁸² GÜNGÖR, Şener, "Toplantı ve Gösteri Yasasının Eski ve Yeni Düzenlemelerinde Suç ve Ceza Kavramlarının Karşılaştırılması I", Yargıtay Dergisi, Cilt 13, S. 1-2, Ocak-Nisan 1987, s. 61.

⁸³ ANAYURT, Toplanma, s. 104.

⁸⁴ GÜNGÖR, age I, s. 61.

Mehaz kanununda kanunsuz toplanmalarla ilgili hükümlere yer verilmediğinden İçtimai Umumiye Kanun'u bu konuda eksik kalmıştır. Bu eksiklik 3.3.1328 (3.3.1912) tarihli Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat ile giderilmeye çalışılmış; halkın geçtiği yollar üzerinde velveyle toplanılması ve silahlı veya halkın huzurunu bozacak şekilde silahsız toplanmalar yasaklanmıştır⁸⁵.

12 maddeden oluşan Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat, toplantı ve gösteri yürüyüşleri için yeni sınırlamalar getirmiş, toplantı ve yürüyüşlerin dağıtılması konularını ve yasaklara aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyenler hakkında uygulanacak ceza hükümlerini düzenlemiştir⁸⁶. Aynı tarihte İçtimat-ı Umumiye Kanunu Müzeyyel Kanunu Muvakkat ile getirilen tek maddelik düzenlemede hükümete geniş yetki tanınmış, bir nevi izin sistemine geçilmiştir⁸⁷.

2.3.3. 1921 Anayasası'nda (Teşkilat-İ Esasiye Kanunu'nda) Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü

Düzenleme Hakkı

Teşkilat-i Esasiye Kanunu 24 maddeden oluşmakta ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin hiçbir düzenleme içermemektedir. Bunun nedeni Meclisin öncelikli hedefinin bu dönemde Kurtuluş Savaşını kazanmak olması ve bunun için ihtiyaç duyulan hukuki durumlara cevap verecek tarzda bir anayasa hazırlamak istemesidir⁸⁸.

Yürürlükte olduğu 20 Ocak 1921 – 23 Nisan 1924 tarihleri arasında düzenleme yapmadığı alanlara ilişkin olarak Kanun-i Esasi hükümleri yürürlüklerini devam ettirdiklerinden ve bu tarihler arasında toplantı ve gösteri yürüyüşü haklarına ilişkin yeni herhangi bir düzenleme yapılmadığından 1876 Kanun-i Esasi'sinde 1909 değişikliği ile getirilen düzenlemelerin bu dönem için de geçerli olduğunu kabul etmek gerekecektir⁸⁹.

⁸⁵ ANAYURT, Toplanma, s. 104.

⁸⁶ GÜNGÖR, age, s. 61.

⁸⁷ ANAYURT, Toplanma, s. 104-105.

⁸⁸ ANAYURT, Toplanma, s. 106.

⁸⁹ ANAYURT, Toplanma, s. 106.

2.3.4. 1924 Anayasası'nda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Anayasa temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları bildirisinden büyük ölçüde etkilenmiştir⁹⁰. Anayasanın 68. maddesi bu etkilenmeyi kanıtlar niteliktedir. Buna göre; “*Her Türk hür doğar, hür yaşar. Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Tabii haklardan olan özgürlüğün herkes için sınırı, başkalarının özgürlüğü sınırlandırır. Bu sınırı ancak kanun çizer.*”⁹¹ 1789 Fransız Bildirisi'nin 4. maddesine göre; “Özgürlük bir başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilme gücüdür; bundan ötürü her insanın doğal haklarının kullanılmasının sınırı, toplumun diğer üyelerine aynı haktan faydalanmayı sağlayan sınırdır; bu sınırlar ancak yasayla belirlenebilir.”⁹² Bunun sonucu olarak hak ve özgürlükleri ayrıntılı olarak düzenlememiş, bunların içeriği ve kullanımının belirlenmesini yasalara bırakmıştır.⁹³ Ayrıca Anayasanın gerçek üstünlüğünü sağlayacak denetim mekanizmasını da kuramamış olduğundan bu dönemde getirilen düzenlemeler güvencesiz kalmıştır⁹⁴.

1924 Anayasası madde 70: “*Şahsi masuniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sâyü amel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket, hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır*”. Anayasada özgürlüklerin toplantı özgürlüğünde olduğu gibi kısa ve bu durumda güvencesiz kalmasını nedeni, ulusal egemenlik anlayışı çerçevesinde ulus iradesiyle meclis iradesinin kaynaştırılmış olmasıdır.⁹⁵ Bu anlayışa göre hakları koruyacak en önemli güvence egemenliğin sadece meclis tarafından kullanılmasıdır, iktidarı sınırlama ihtiyacı iktidarın ulusta olmadığı dönemler için geçerlidir ve iktidarı sınırlamak ulus iradesini de sınırlamak anlamına gelir⁹⁶. Özgürlüklerin hep yürütme organına karşı korunması gerekliliği kabul edilmiş, yasama organından özgürlüklere herhangi bir tehdidin yönelebileceği düşünülmemiştir⁹⁷. Fakat gerek tek partili dönemde gerekse çok partili dönemde özgürlükler anayasaya aykırı kanunlarla pek çok kez ihlal edilmiştir⁹⁸.

⁹⁰ ANAYURT, Ömer, “1924 Anayasa'sında Temel Hak ve Özgürlükler”, GÜHF Dergisi, Cilt: VII, Haziran-Aralık 2003 s. 161.

⁹¹ ÖZBUDUN, Türk, 1998 s. 16.

⁹² SARICA, age, s. 30.

⁹³ ANAYURT, 1924, s. 166.

⁹⁴ MUMCU, KÜZECİ, age, s. 237; ÖZBUDUN, Türk, s. 11.

⁹⁵ ÖZBUDUN, Türk, s. 13.

⁹⁶ SOYSAL, Mümtaz, “100 Soruda Anayasanın Anlamı”, 5.Bası., Gerçek Yayınevi, İstanbul 1979 s. 44.

⁹⁷ TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta Yay., İstanbul, 1991, s. 177-178.

⁹⁸ ANAYURT, 1924, s. 168.

Anayasada toplanma özgürlüğüne yer verilmesine karşın çok partili hayata geçilen döneme kadar bu özgürlüğe ilişkin yeni kanun çıkarılmamıştır. Anayasa'nın -1946 yılına kadar- tek partili bir rejimde uygulandığı dönemde toplanma özgürlüğü ile ilgili olarak İçtimat-ı Umumiye Kanunu yürürlüğünü korumuştur. Bu kanun yürürlükte olmakla birlikte -tüm hak ve özgürlükler gibi- toplanma özgürlüğü de bu dönemde dar bir uygulama alanı bulabilmiştir⁹⁹.

Demokrasiye ilk adım olarak görülen 1946 seçimlerinden sonra hak ve özgürlüklerde görülen gelişme toplanma özgürlüğüne de yansımıştır. 10.06.1946 tarihinde çıkarılan bir kanunla İçtimatı Umumiye Kanununa Müzeyyel Kanunu Muvakkat kaldırılmış, böylelikle İçtimatı Umumiye Kanunu'nun özgürlükçü yapısına geri dönmüştür¹⁰⁰.

Bu ortam özellikle dönemin tek muhalefet partisi Demokrat Parti'nin işine yaramıştır. Ne var ki bu özgürlükçü ortamda ülke çapında geniş örgütlenme sağlayan Demokrat Parti (DP) 1950 seçimlerinden iktidar olarak çıktıktan sonra – ilk yıllarında özgürlüklerle ilgili gelişmeler kaydedilse de – aynı ortamı kendisi için sakıncalı görmüş meclis üstünlüğü ilkesini aşırı biçimde kullanmış, sert önlemler alma yoluna¹⁰¹ gitmiştir¹⁰².

29.07.1953 tarihinde kabul edilen 6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Özgürlüğü Korunması Hakkında Kanun ile toplantı özgürlüğüne de sınırlamalar getirilmiştir¹⁰³. Kanunun 4. maddesinde “muayyen maksatlı açık ve kapalı yer toplantılarında her ne suretle olursa olsun kavlen ve fiilen hakaret ve tecavüzde bulunulması veya toplantının huzur ve sükununun ihlal edilmesi hallerinde failer hakkında cezai kovuşturma cihetine gidilecektir” hükmüne yer verilmiştir. Madde içerisinde yoruma açık, esnek ifadelerin kullanılması kanunun adının aksine toplantı özgürlüğünü korumaya değil, tehlikeye sokmaya elverişli bir kanun olduğunu göstermektedir¹⁰⁴. Daha sonra aynı iktidar döneminde 27.06.1956 tarihinde 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun kabul edilmiştir¹⁰⁵.

⁹⁹ ANAYURT, Toplanma, s. 107.

¹⁰⁰ ANAYURT, Toplanma, s. 108.

¹⁰¹ ANAYURT, Toplanma, s. 108; GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Anayasa, s. 130,

¹⁰² Özellikle 1957 seçimlerinden sonra şiddet önlemlerini arttırmış, muhalefeti susturma adına muhalefetin ve bir kısım basının faaliyetleri hakkında soruşturma yapmak üzere “Meclis Tahkikat Komisyonu” kuran kanunu kabul etmiştir.

¹⁰³ ANAYURT, Toplanma, s. 109.

¹⁰⁴ GERAY, age, s. 115; ATALAY, age, s. 38.

¹⁰⁵ Kanun ilk kez 8 Ağustos'ta CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'e uygulanmıştır. Karadeniz gezisi sırasında kendisine “Hoş geldin” diyen esnafın elini sıkacağı için 6,5 saat nezarete tutulduktan sonra suçüstü mahkemesine verilen Gülek, 6 ay hapse mahkum olmuş, ancak cezası ertelenmiştir. **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 2, 1941-1960, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2002, s. 168

6761 sayılı kanunun 2. maddesine göre; siyasi partilerin ya da siyasi propaganda amacıyla gerçek ve tüzel kişilerin yapacağı toplanmalar, seçim propagandası dönemlerinde ve Milletvekilleri Seçim Kanunu'ndaki esaslara uygun olmak koşulu ile yapılabilecektir. Bu durumda hiçbir siyasi parti veya siyasi propaganda yapmak isteyebilecek gerçek veya tüzel kişi seçim propagandası devresi dışında siyasi amaçlı toplantı yapamayacaktır. Bu ise, o dönem için, demokrasinin, düşünceyi açıklama ve ifade özgürlüklerinin tamamen ortadan kalkmış olmaları anlamına gelmektedir.

6761 sayılı kanunun 3. maddesi “izin sistemi”ni getirmiştir. Buna göre toplantı yapılabilmesi için mahallin en büyük mülki amirinden izin almak gerekmektedir. Maddenin mülki amirin “toplantıya veya gösteri yürüyüşüne müsaade edilip edilmediğini bildirmekle mükellef” olması ifadesinden mülki amirin izni verip vermeme tamamen serbest olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁶. Çünkü amirin red sebeplerini bildirme yükümlülüğü veya belli bir süre içerisinde cevap verme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Örneğin Kanun uyarınca 48 saat önceden verilen toplantı yapılacağına ilişkin bildirimde, en büyük mülki amir tarafından toplantının yapılmasından 15 dakika önce izin verilmesi bu özgürlüğün kullanıldığı anlamına gelmeyecektir¹⁰⁷.

Bu dönemde de açık-kapalı yer toplantıları, toplantıların süreleri bakımından önem kazanmaktadır¹⁰⁸. Çünkü 7. maddeye göre açık yer toplantıları güneşin doğuşundan güneşin batışına kadar olan sürede yapılabilecekken; kapalı yer toplantıları sabah saat 8'den akşam saat 24.00'a kadar yapılabilecektir.

11. maddede Kanuna tabi olmayan toplantılar;

- Mahalli örf ve adetlere göre yapılacak, merasim, eğlence, düğün, balo gibi toplantılar
- Okullar veya resmi teşekküller tarafından tertip edilecek toplantı ve ilmi konferanslar
- Pazar veya panayır gibi yerlerde ticari ve iktisadi ve sair maksatlarla vaki halk toplulukları

şeklinde sayılmıştır. Ancak bu gibi toplantılarda da kişilerin toplantının konusu ve amacı dışında bizzat veya teknik yardımlarla topluluğa konuşma yapmaları veya eylemde bulunmaları yasaklanmıştır. Yasağa aykırılık hallerinde uygulanacak cezai müeyyideler Kanunun 4. maddesinde belirtilmiştir.

¹⁰⁶ GERAY, age, s. 110; ATALAY, age, s. 38.

¹⁰⁷ GERAY, age, s. 110.

¹⁰⁸ GERAY, age, s. 107.

12. maddede kanuna aykırı toplantılar toplantı özgürlüğünü son derecede sınırlayan bir şekilde düzenlenmiştir: “her ne suretle olursa olsun tezahürat veya gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya sebebiyet verilmesi veya hazırlanması yahut bu hususta zabıtaca alınan tedbirlere riayet olunmaması” kanuna aykırı toplantı olarak kabul edilmiştir. Yine hüküm içerisinde son derece muğlak “her ne suretle olursa olsun”, “maksadı mahsus” gibi belirsiz ifadelerin kullanılmış olması özgürlükler açısından son derece tehlikelidir¹⁰⁹.

Kanunun 13. maddesinde kanuna aykırı toplantıların dağıtılması düzenlenmiştir. Buna göre Hükümet Komiseri veya mahallin en büyük mülki amirinin tayin edeceği memur, topluluğun dağılması için bir ihtarda bulunacak, topluluk dağılmazsa mevcut imkan ve araçlardan yararlanılarak topluluk dağıtılmaya çalışılacak, yine de dağılmazsa hedef gözetilmeksizin silah kullanmak suretiyle topluluğun dağıtılması sağlanacaktır¹¹⁰.

Tüm bu düzenlemeler 6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Özgürlüğü Korunması Hakkında Kanunun getirmiş olduğu sınırlandırmaları daha da genişletmiş ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını kullanılamaz hale getirmiştir. En önemlisi tamamen keyfi kararlara bırakılmış olan, Osmanlı döneminde dahi görülmeyen, izin sistemini getirmiş olmasıdır. İzin sistemi o dönemde pek çok keyfi uygulamaya sebep vermiştir.

Antidemokratik olan tüm bu düzenlemelerin Anayasaya aykırı olduğu keyfi ve takdiri idari kararlara kanunsal zemin yarattığı açıktır. Ancak 1924 Anayasasında kanunların anayasaya uygunluğunun sağlanmasında bir denetim mekanizmasının getirilmemiş olması yasamanın (çoğunluğun) hakimiyetine olanak sağlamıştır. Antidemokratik düzenlemelerin asıl nedeni DP'nin muhalefeti etkisiz bırakarak iktidarını sağlamlaştırmak¹¹¹ istemesidir¹¹².

¹⁰⁹ ATALAY, age, s. 38.

¹¹⁰ 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesinin E. 1963/208, K. 1961/1, 4.1.1963 tarihli kararı ile iptal edilmiştir. Karar için bkz. www.anayasa.gov.tr

¹¹¹ ATALAY, age, s. 39.

¹¹² Kanunun tartışılması sırasında Başbakan Menderes'in “Biz kendimizi insafsız muhalefet ve ölçsüz matbuata beğendirmek zorunda değiliz” deyimini bunun açık göstergesidir. **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s. 292.

2.3.5. 1961 Anayasası'nda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Meclis çoğunluğunun yukarıda açıklamaya çalıştığımız baskıcı tutumu ve karşıt görüşleri özgürlükleri kısıtlayarak önlemeye çalışması 27 Mayıs 1960'da Ordunun yönetime el koymasıyla sonuçlanmıştır¹¹³.

Bu Anayasada özgürlükler 1924 Anayasası döneminde yaşananlar göz önünde tutularak sağlam temellere oturtulmak istenmiştir¹¹⁴. Temel hak ve özgürlükler konusunda – 1924 Anayasasının aksine- sadece adlarının sayılmasıyla yetinilmemiş, ayrıntılı düzenlemeler getirilmiş¹¹⁵, Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını sınırlayan hükümlere de yer verilmiştir¹¹⁶. Böylelikle 1924 Anayasasının kısılalığını boşluk sayıp bundan yararlanan anlayışa bu Anayasada izin verilmemiştir. Temel hak ve özgürlüklerin öncelik sıralamasında en önde olduğunun göstergesi olarak 1924 Anayasasının sonlarında yer alan temel hak ve ödevler 1961 Anayasasında “Genel Esaslar”dan hemen sonra düzenlenmiştir¹¹⁷.

Çoğunlukçu demokrasi anlayışının görüldüğü 1924 Anayasasından sonra 1961 Anayasası getirdiği düzenlemelerle çoğulcu demokrasiye geçişi başlatmıştır. Anayasanın üstünlüğü, anayasaya uygunluğun yargısal denetimi esası benimsenmek suretiyle gerçek anlamıyla sağlanmıştır¹¹⁸. 1924 Anayasasının tam tersine 1961 Anayasası özgürlükleri korumada son derecede güçlü olmuştur. Özgürlüklerin var olabilmesi için uygun ortamı yaratmış, buna yönelik olarak sendikalar, siyasal partiler, meslek odaları gibi topluluklar ve üniversiteler gibi özerk kuruluşlara dokunulmazlıklar yaratmıştır¹¹⁹. Ayrıca iktidarı sınırlayabilmek ve böylelikle temel hak ve özgürlükleri koruyabilmek için güçler ayrılığı ilkesini benimseyerek iktidarı bölmek ve dengelendirmek amacını gütmüştür. Yasaların Anayasaya uygunluğu sağlamada Anayasa Mahkemesi'nin kurulmuş olması da bu amacın bir parçasıdır¹²⁰.

¹¹³ GÖZÜBÜYÜK, Anayasa, s. 132.

¹¹⁴ KAPANİ, Kamu, s. 116.

¹¹⁵ ÖZBUDUN, Türk, s. 21.

¹¹⁶ ÖZBUDUN, Türk, s. 22.

¹¹⁷ SOYSAL, age, s. 70-71.

¹¹⁸ ÖZBUDUN, Türk, s. 17.

¹¹⁹ KAPANİ, Kamu, s. 127.

¹²⁰ SOYSAL, age, s. 73-75

Toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı da bu özgürlükçü yapıdan yararlanmıştır¹²¹. Bu hak Anayasa'nın 28. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: “Herkes önceden izin almaksızın silahsız ve saldırısız toplanma ve gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini korumak amacıyla kanunla sınırlanabilir”

Anayasada hakkın kullanılmasının izne bağlanamayacağı hükmü 1924 Anayasası döneminde kabul edilen 6761 sayılı kanunun hükümlerinin Anayasa aykırı hükümler haline gelmesine neden¹²² olmuştur¹²³.

10.02.1963 tarihinde kabul edilen 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanunla, 1961 Anayasasına uygun olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı yeniden düzenlenmiştir.

Kanunun 1. maddesi Anayasa'nın 28. maddesini teyit etmiştir. Buna göre “Herkes, önceden izin almaksızın, bu kanun hükümleri dairesinde; silahsız ve saldırısız olarak belirli maksatlarla toplantılar veya gösteri yürüyüşleri yapmak hakkına sahiptir”¹²⁴. Kanunun 7. maddesinde ise yapılacak toplantıların en az kırk sekiz saat önce toplantı yapılacak yerin mülki amirliğine bir beyanname ile bildirilmesi usulü kabul edilmiştir. Kanunun 1. ve 7. maddesinde getirilen düzenlemelerle izin istemi kaldırılarak yerine daha demokratik olan bildirim sistemine dönülmüştür¹²⁵.

1. maddenin 2. fıkrasında yabancıların yapacakları toplantı ve gösteri yürüyüşleri Hükümetin iznine bağlanmıştır. Bu oldukça zor bir izlek olarak düşünülebilir¹²⁶. Ayrıca maddede yabancıların yalnız toplantı düzenleme hakkından söz edilmiş, Türklerin düzenledikleri toplantılara katılma konusunda izne gerek olup olmadığı konusunda bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu kanunda bir boşluk olarak kabul edilebilir¹²⁷.

¹²¹ ANAYURT, Toplanma, s. 112.

¹²² Kanunun 4. maddesinin 6. bendi ve 12 maddesinin f bendi Anayasa Mahkemesinin E. 1963/208, K. 1961/1, 4.1.1963 tarihli kararı ile iptal edilmiştir. Karar için bkz. www.anayasa.gov.tr.

¹²³ ANAYURT, Toplanma, s. 112.

¹²⁴ GÜNGÖR, KAVALALI, age, s. 26.

¹²⁵ ANAYURT, Toplanma, s. 113.

¹²⁶ Bu zorluk 2911 sayılı yasayla yumuşatılmış, izin makamı İçişleri Bakanlığı olarak belirlenmiştir.

¹²⁷ Bu boşluk 2911 sayılı yasayla doldurulmuştur. Kanunda yabancıların toplantıya katılmaları, konuşma yapmaları ve toplantılarda bulundurulacakları ifade araçları için izin almaları gerektiği düzenlenmiştir. ANAYURT, Toplanma, s. 151.

171 sayılı Kanununun 7. maddesine göre bir toplantının yapılabilmesi, en az üç kişilik bir düzenleme kurulunun varlığı halinde mümkündür. Ayrıca bu üç kişiden en az birinin toplantının yapılacağı yerde ikametgahının bulunması gerekiyordu. Toplantının yapılabilmesi için düzenleme kurulunun oluşturulmasının sebebi, toplantının amacına uygun gerçekleşmesini ve idarenin gerektiğinde sorumlu muhatap bulmasını sağlamaya yöneliktir. Yasada getirilen bu üç kişilik asgari sınır bu amacı gerçekleştirmede makul bir sınırdır¹²⁸.

Toplantı ve gösteri yürüyüşünün uygulanması ile ilgili olan maddelerden 4. maddede toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağı yerlerin vali veya kaymakamlarca kararlaştırılacağı hükmüne yer verilmiştir. Buna göre “ Şehir ve kasabalarda hangi meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantılar veya yürüyüşler yapılabileceği, vali veya kaymakamlarca kararlaştırılarak, mutad vasıtalarla ilan edilir. Bu yerler hakkında sonradan yapılacak değişiklikler, ilanından 15 gün sonra muteberdir...” 6761 Sayılı TGYK 5. maddede yer alan düzenlemesinde toplanma ve dağılıma yerlerinin, gösteri yürüyüşünün yapılabileceği yol ve güzergahların, verilen beyanname üzerine, mahallin en büyük mülki amirliğince yapılacak araştırma sonucuna göre belirleneceği hükmüne yer vermekte ve bu da uygulamada idareye geniş bir takdir yetkisi tanımakta ve daha da önemlisi keyfi tutumlara yol açmaktaydı¹²⁹. 171 sayılı yasayla getirilen düzenleme 6761 sayılı yasanın yukarıda anılan düzenlemesinden daha demokratik olsa da yine de bu özgürlüğü sınırlar niteliktedir.

Kanununun 11. maddesinin 2 fıkrasında idareye lüzum gördüğü takdirde yürüyüşlerin yapılacağı yollar ve istikameti tespit yetkisi verilmiştir. Böylece idarenin idareye herhangi bir yürüyüşü etkisiz hale getirme imkanı tanınmış olmaktadır¹³⁰.

Kanununun 9. maddesinde hükümet komiserinin toplantıyı, 14. maddesinde ise kolluk amirinin yürüyüşü dağıtma yetkisi düzenlenmiştir.

Kanunda 1973 yılında yapılan değişiklikle idari mercilere toplantı ve yürüyüşleri erteleme yetkisi verildi. Bu kanun Anayasa Mahkemesi’nce şekil yönünden iptal edildi. 1976 yılında 1932 sayılı yasayla yapılan değişiklikle toplantının geri bırakılabileceği ve ertelenebileceği haller düzenlenmiştir. Buna göre;

¹²⁸ ANAYURT, Toplanma, s. 127.

¹²⁹ ANAYURT, Toplanma, s. 140.

¹³⁰ ATALAY, age, s. 40-41.

- Toplantı düzenleme heyetinin isteği ile kırk sekiz saati geçmemek ve bir defaya mahsus olmak üzere geri bırakılabilir.
- Mahalli mülkiye amiri tarafından, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın gerektirdiği hallerde 10 günü aşmamak ve bir defaya mahsus olmak üzere ertelenebilir.

1969 seçimlerinden sonra başlayan 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra artan anayasaya yönelik eleştirilerde ana görüş şuydu: Ülkede artan şiddet olaylarını iktidar önlemek istemektedir. Fakat 1961 Anayasası yürütmeyi diğer anlamda meclisteki çoğunluğu o kadar güçsüz duruma getirmiştir ki iktidarın olaylarını önlemede elinden bir şey gelmemektedir¹³¹.

Bu doğrultuda yöneltilen eleştirilerden temel hak ve özgürlükler ile ilgili olanı Anayasanın, özgürlüklerin kötüye kullanılmasına elverişli olduğu yolundaki eleştiridir¹³². Buna göre Anayasadaki özgürlükler düzeni Batının kopyasıdır. Toplum bu özgürlükleri hazmedecek düzeyde değildir. Batı toplumlarında dahi özgürlüklere ilişkin sınırlamalar, kötüye kullanımların önüne geçmek için benimsenmişken 1961 Anayasasında bu gerçekleştirilememiştir¹³³.

Bu eleştiriler anayasanın yanlış yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Asıl amacı vatandaşların maddi manevi varlığını geliştirmek ve kişi özgürlüğünü sınırlayan engelleri kaldırmak olan bir Anayasa egemenliğin sağlam temellere oturtulması için bir zorunluluktur¹³⁴. Sınırsız düşünce özgürlüğü ve örgütlenme serbestisi getiren Anayasanın, şiddet olaylarının sebebi olarak kabul edilmesi gerçek durumla da çelişmek demek olacaktır. Anayasada sınırsız düşünce özgürlüğü getirilmiş olmasına karşın Türk Ceza Kanunu'nda,¹³⁵ Dernekler ve Siyasal Partiler Kanunu'nda sınırlamalar sürmekteydi. Bu daraltıcı yorumlar, uygulamadaki eksiklikler demokratik devlete ulaşma amacını büyük ölçüde engellemiştir¹³⁶. Bu durumda Anayasaya uygun düzenlemeler yapılmış olsaydı belki de şiddet olayları hiç gerçekleşmezdi demek şiddet olaylarının sebebi olarak Anayasayı göstermekten daha gerçekçi bir ifade olacaktır¹³⁷.

¹³¹ SOYSAL, age, s. 76.

¹³² GÖZÜBÜYÜK, Anayasa, s. 139.

¹³³ SOYSAL, age, s. 77.

¹³⁴ SOYSAL, age, s. 81-82.

¹³⁵ Örneğin Ceza Kanunu'nun 141 ve 142 nci maddeler Anayasaya aykırı sayılmayarak iptal edilmemişti. **KAPANİ**, Kamu, s. 131.

¹³⁶ **KAPANİ**, Kamu, s. 131.

¹³⁷ SOYSAL, age, s. 84-85.

Ne var ki Anayasayı yanlış yorumlamayanlar tarafından,¹³⁸ Anayasa'da eleştiriler doğrultusunda önemli değişiklikler yapılmış, bu değişikliklerle özgürlüklere genel ve özel nitelikte önemli sınırlamalar getirilmiştir¹³⁹. Anayasanın ilk şeklinde 11. madde temel hakları sınırlandırma yetkisine sınır getiren, sınırlamanın istisnai olduğunu belirten koruyucu bir madde iken değişiklikten sonra sınırlamanın asıl hale geldiği¹⁴⁰ bir maddeye dönüşmüştür¹⁴¹.

Hakların kötüye kullanılmaması ilkesine dayanılarak değişiklikten önce geçerli olan anlayışın tam tersi bir anlayış benimsenmiştir. Kişi hakları bireyi devlete karşı koruyan haklar olarak kabul edilirken, değişikliklerden sonra devleti kişiye karşı korumak endişesi haklar sisteminde yer etmiştir¹⁴².

2.4. Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Uluslararası Belgelere Geçışı

2.4.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Ve İkiz Sözleşmelerde

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Birleşmiş Milletler Sosyal ve Ekonomik Konseyinin kurduğu İnsan Hakları Komisyonu tarafından oluşturulmuştur¹⁴³. Beyanname temel hak ve özgürlükler açısından geniş bir alanı kapsamakta kişisel ve siyasal hakları, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara bünyesinde yer vermiştir¹⁴⁴.

¹³⁸ SOYSAL, age, s. 82.

¹³⁹ GÖZÜBÜYÜK, Anayasa, s. 139-140.

¹⁴⁰ KAPANİ, Kamu, s. 131-132.

¹⁴¹ İlk şeklinde madde “Temel hakların özü” başlığını taşımakta ve “kanun, kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet, ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve özgürlüğün özüne dokunamaz” hükmünü içermekteydi. Değişiklikten sonra maddenin başlığı, “Temel hak ve özgürlüklerin özü, sınırlanması ve kötüye kullanılmaması” şekline dönüştürülmüştür. Metin de şu şekilde olmuştur: “Temel hak ve özgürlükler, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen sebeplerle Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir.

Kanun, temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunamaz.

Bu Anayasada yer alan hak ve özgürlüklerden hiçbirisi, insan hak ve özgürlüklerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan aldırma kasdı ile kullanılamaz.

Bu hükümlere aykırı eylem ve davranışların cezası kanunda gösterilir.”

¹⁴² SOYSAL, age, s. 92-93.

¹⁴³ AKIN, age, s. 368; AKAD, age, s. 190.

¹⁴⁴ GÖZÜBÜYÜK, GÖLCÜKLÜ, age, s. 9.

10.12.1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 18, 19 ve 20. maddeleri toplanma ve örgütlenme haklarını düzenlemiştir:

Beyannamenin 18. maddesine göre “Herkes düşün, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din ya da inanç değiştirmek özgürlüğünü ya da inancını tek başına ya da topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğretim, uygulama, tapınma ve ayinlerle göstermek özgürlüğünü de kapsamı içine alır”.

19. maddeye göre ise “Herkes düşün ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak düşünlerinden ötürü tedirgin edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan aramak, elde etmek ve yaymak haklarını da birlikte getirir”.

Toplanma özgürlüğü, bildirinin 20. maddesinde yerini bulmuştur. Bu maddeye göre “Her şahıs muslihane toplanma ve dernek kurma ve derneğe katılma serbestisine malikdir”. Böylece toplanma özgürlüğünden açıkça bir uluslararası metinde ilk defa söz edilmiştir¹⁴⁵.

Belge, belgeyi imzalayan devletleri hukuki anlamda bağlayıcı nitelikte değildir¹⁴⁶. Bu nedenle toplanma özgürlüğü de diğer özgürlükler gibi güvence mekanizmasından yoksundur¹⁴⁷. Devletler için bağlayıcı nitelikte olabilmesi devletlerin aralarında imzalayacakları sözleşmelere bağlıydı. Ancak klasik özgürlüklerle, sosyal ve ekonomik hakları bir arada bulunduran bir sözleşmeyi ülkelerin kabul etmeme ihtimalinin yüksekliği sebebiyle iki ayrı sözleşme imzalanmıştır¹⁴⁸. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan hakları korumak amacıyla yine İnsan Hakları Komisyonunca ikiz sözleşmeler olarak da adlandırılan Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslar arası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi adıyla imzalanan bu iki sözleşme 1966 yılında Genel Kurulda kabul edildikten sonra ancak 1976 yılında yürürlüğe konmuştur. Bu sözleşmelerde özgürlükler daha kapsamlı ele alınmış ve onları koruyucu mekanizmalar getirilmeye çalışılmıştır. Bu sözleşmelerden Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 21. maddesi toplanma özgürlüğünü düzenlemiştir. Buna göre “Barışçıl nitelikte toplanma hakkı tanınacaktır. Bu hakkın kullanımına, ulusal güvenlik ya da kamu emniyeti, kamu düzeni yararı bakımından, (yahut) kamu sağlığını ya da genel ahlaki korumak yahut başkalarının haklarını ve özgürlüklerini korumak için yasaya uygun biçimde öngörölmüş ve demokratik bir

¹⁴⁵ ANAYURT, Toplanma, s. 55.

¹⁴⁶ KAPANİ, Kamu, s. 62.

¹⁴⁷ ANAYURT, Toplanma, s. 56.

¹⁴⁸ AKIN, age, s. 377.

toplumda gerekli olan kısıtlamalardan başka hiçbir kısıtlama getirilemez”. Sözleşmenin 19/2 maddesi “Herkesin, düşündüklerini anlatım özgürlüğü vardır. Bu hak herkesin hiçbir sınır tanımaksızın her çeşit bilgi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içine alır.” şeklindeki düzenlemesiyle özgürlüğün kullanım biçimini ortaya koymaktadır.

2.4.2. İnsan Hakları Ve Temel Özgürlüklerin Korunması Avrupa Sözleşmesinde

04.11.1950 tarihinde Avrupa Konseyi'ne üye devletlerinin hazırladığı AİHS 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Bu sözleşmede amaçlanan önsözünden¹⁴⁹ de anlaşılacağı gibi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan hakların uygulanmasını sağlamaktır¹⁵⁰. Bu amaca yönelik olarak da -diğer bildiri ve sözleşmelerden farklı olarak- sözleşmeye imza koyan devletlere sözleşmede yer alan hak ve özgürlükleri sağlama ve koruma konusunda hukuki zorunluluk ve bu konuda bir denetim mekanizması (İHAM) getirilmiştir¹⁵¹.

Sözleşmenin asıl önemi, bireye sağlanan güvenceyi bir yaptırıma bağlaması, insan haklarının korunması sorununu uluslararası düzeye taşımamasıdır¹⁵². Sözleşme bireyi uluslar arası hukukun bir süjesi haline getirmiştir. “Bireysel başvuru hakkı Sözleşme'nin belkemiğidir”¹⁵³. Başlangıç bölümünde insan haklarına saygıda ortak anlayıştan ve hukukun üstünlüğüne dayalı ortak mirastan bahsedilmiştir¹⁵⁴.

Sözleşmede öngörülen haklardan yararlanılabilmesi için iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekir. Yani sözleşme ile öngörülen denetim sistemi, iç hukuku tamamlayıcı niteliktedir. Sözleşme insan haklarının korunması konusunda önceliği taraf devletlerin iç hukuklarına bırakmıştır¹⁵⁵.

¹⁴⁹ “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948’de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini; bu beyannamenin metninde mezkur hakları her yerde ve fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamak...” AKIN, Kamu, s. 379.

¹⁵⁰ Ne var ki sözleşmede, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan haklardan sadece geleneksel hak ve özgürlüklere yer verilmiştir. AKIN, age, s. 379.

¹⁵¹ Denetim mekanizması içinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Bakanlar Komitesi yer alır. KAPANİ, Kamu, s. 70.

¹⁵² GÖLCÜKLÜ, GÖZÜBÜYÜK, age, s. 18. s. 10-11; AKAD, age, s. 196-197.

¹⁵³ GÖLCÜKLÜ, GÖZÜBÜYÜK, age, s. 14.

¹⁵⁴ TEZCAN, Durmuş, ERDEM, Mustafa, R., SANCAKDAR, Oğuz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu”, Seçkin Yay., Ankara 2002, s. 53.

¹⁵⁵ TEZCAN, ERDEM, SANCAKDAR, age, s. 53

Diğer sözleşmelerin aksine İHAS'ın uygulanması açısından vatandaşlık önemli değildir. Sözleşme vatandaş veya yabancı sözleşmeci devlet ülkesinde bulunan herkese uygulanacaktır. Ayrıca İHAS'ın uygulanması açısından karşılıklılık ilkesi geçerli değildir. Yani sözleşmeci devletler sözleşmede teminat altına alınmış haklara saygı göstermeyi diğer sözleşmeci devletlerin de saygı göstermesi koşuluna bağlayamaz¹⁵⁶.

Sözleşme Türkiye tarafından 1954 yılında onaylanmıştır. Bu sözleşmede yer bulan haklar, 1961 ve 1982 Anayasaları tarafından da esas itibariyle güvence altına alınmıştır¹⁵⁷.

Sözleşmenin 11. maddesinde toplanma özgürlüğüne yer verilmiştir. Buna göre “Herkes barışçı amaçlarla toplanmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkaları ile birlikte sendikalar kurmak ve bunlara katılmak haklarına sahiptir”.

Ulusal mevzuat ve doktrinimizde kullanılan terim, uluslar arası belgelerde ve çoğu yabancı hukuk mevzuatında yer aldığı gibi “toplama özgürlüğü” değil, “toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü”dür. İHAS’da kullanılan terim, Türk Hukukunun aksine, “toplantı” değil “toplama”dır. Ancak İHAS normunda açıkça “gösteri yürüyüşü” terimine yer verilmeyişi, İHAS’ın gösteri yürüyüşü özgürlüğünü güvenceye almadığı şeklinde yorumlanamaz. Türk hukukunda ilgili kanunlarla “toplantı” terimi tanımlanmış olduğundan bunun “gösteri” teriminden farklı olduğunu düşünmek mümkündür. Oysa İHAS madde 11’de geçen “toplama” terimi tanımlanmamıştır. “Toplama” teriminin gösteri yürüyüşü için bir araya gelenleri kapsadığı ise mahkeme içtihatları ile açıkça ortaya konulmaktadır¹⁵⁸.

İHAS’da yer alan toplanma özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüklerinden oluşmaktadır. Toplama ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, hem örgütlenmenin hem de ifade özgürlüğünün olmazsa olmaz tamamlayıcısı niteliğindedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (İHAS) toplanma özgürlüğü, örgütlenme ve özellikle ifade özgürlüğünün özel bir görünümü olarak değerlendirilmektedir. Bu husus, "Young, James ve Webster v. Birleşik Krallık" davasında,

¹⁵⁶ ÜNAL, Avrupa, s. 70.

¹⁵⁷ GÖLCÜKLÜ, GÖZÜBÜYÜK, age, s. 18.

¹⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, “Christians against Racism and Facism v. Birleşik Krallık” davasında 16.07.1980 tarihli kabul edilmezlik kararında, md.11/1’de geçen “barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü” ibaresinin, sadece statik toplantıları değil ve fakat “gösteri yürüyüşlerini” de içerdiğini belirtmiştir. Karar İçin, ÜNAL, Avrupa s. 285; ALPKAYA, age, s. 6.

İHAK'nin 14.12.1979 tarihli Raporundan ve aynı davada İHAM'ın 13.08.1981 tarihli kararından bu yana yerleşik bir içtihat haline gelmiştir¹⁵⁹.

Sözleşme temel hak ve özgürlüklerin önemli bir kısmını güvenceye alırken bazı sınırlandırmalar da getirmiştir. Toplanma özgürlüğünden yararlanmanın sınırlandırılabilmesi, yine madde 11, par. 2'de belirlenen sınırlandırma ölçütlerine uyulmasıyla mümkündür. Bunlar, sınırlandırmanın yasayla öngörülmüş olması ve demokratik bir toplumda gerekli bir önlem niteliğinde olmasıdır. Sözleşme organlarının içtihadı, gereklilik kavramının, zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca denk düştüğünü ve izlenen meşru amaçla orantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, taraf devletlere bir takdir alanı bırakılmıştır¹⁶⁰.

Sözleşmenin özel gereklerini karşılamak üzere, olağan yorum yollarının yeterli olmadığı noktalarda, -“Sözleşmenin, düzenlediği hak ve özgürlüklerin korunmasında önceliği taraf devletlere vermesi, Sözleşme organlarının rolünün ancak ikincil nitelikte olması ve nihayet ulusal otoritelerin, Sözleşmenin bazı gereklerini (ahlak, kamusal tehlike, alınacak önlemlerin gerekliliği gibi) ülkeleri bakımından değerlendirmede Sözleşme organlarından daha iyi bir konumda bulunması nedeniyle”¹⁶¹- başvuru alanının kapsamı, çeşitli etkenlerle daralıp genişleyebilmektedir. Örneğin, ihlal oluşturduğu ileri sürülen önlemin izlediği amaç; o hakkın kullanılmasının başvurana açısından önemi; başvuranın o hakla korunan eylem ve çıkarlarının demokratik süreç için önemi ve nihayet karışmanın ağırlığı gibi etkenler sayılmaktadır¹⁶².

11. maddenin ihlali yönündeki başvurularda İHAK ve İHAM önce şikayetlerin 11. madde kapsamına girip girmediğini tespit ederek, daha sonra şikayet konusu müdahalenin 11/2'ye göre haklı olup olmadığını araştırmaktadır. 11/2'ye göre bir müdahalenin haklı sayılabilmesi için kanunda öngörülmüş olması, milli güvenlik ve kamu düzeni, suçluluğun önlenmesi, toplumun sağlık ve ahlakının korunması veya başkalarının haklarının korunması gibi meşru amaçlarla yapılması ve demokratik toplumun gereklerinin yapılan müdahaleyi zorunlu kılması şarttır¹⁶³.

Toplanma özgürlüğü hakkı mutlak bir hak değildir: İHAS'de de, diğer uluslararası insan hakları belgelerinde¹⁶⁴ olduğu gibi, “toplanma özgürlüğü hakkı” değil, “barışçı toplanma

¹⁵⁹ http://www.antenna-tr.org/htmlcode/bolum_2_09_a_aih_sozlesmesi_toplanma_hakki_baglaminda.htm.

¹⁶⁰ ALPKAYA, age, s. 10; TEZCAN, ERDEM, SANCAKDAR, age, s. 53.

¹⁶¹ ALPKAYA, age, s. 10.

¹⁶² ALPKAYA, age, s. 10-11.

¹⁶³ ÜNAL, Avrupa, s. 284.

¹⁶⁴ Örn. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi md. 20 ve KSHUS md. 21.

özgürlüğü hakkı” koruma altına alınmıştır. Diğer bir deyişle toplantının “barışçı” nitelik taşıması, bu haktan yararlanabilmenin ön koşuludur.

Toplantı özgürlüğünün sınırlandırılmasında “Rassemblement jurassien et Unite jurassienne v. İsviçre” davasında verdiği 10.10.1979 tarihli kabul edilmezlik kararında İnsan Hakları Avrupa Komisyonu, “barışçıl nitelikli toplanma hakkını, demokratik bir toplumda bir temel hak” olarak nitelendirmiştir. Böyle olmakla bu hak, Komisyona göre, hem özel toplantıları hem de sokaklarda yapılan toplantıları ve gösterileri kapsamaktadır¹⁶⁵.

“Barışçı” nitelemesinin, toplantının ya da toplantıyı düzenleyenlerin amacına veya toplantıda ifade edilen görüş ve düşüncelere mi, yoksa toplantının yürütülmesine mi ilişkin olduğu konusu öğretide tartışmalıdır¹⁶⁶.

Bir görüşe göre, “barışçı” nitelemesiyle kastedilen, toplantının amacı ya da toplantıda ifade edilen düşüncelerin barışçı niteliği değil, toplantının barışçı biçimde *yürütülmesi*, yani herhangi bir saldırı ya da şiddet eylemi içermemesidir. Buna göre, toplantının amacı ya da burada ifade edilen görüşler, zaten düşünce ve ifade özgürlüklerinin kapsamına girmektedir, dolayısıyla, bir sınırlama getirilmesi gerekiyorsa, ifade açıklaması konusunda getirilmelidir¹⁶⁷.

Bununla birlikte, amacı barışçı olmayan ya da barışçı olmayan görüşlerin ifade edildiği bir toplantının, bu özgürlüğün korumasından yararlanamayacağını savunanlar da vardır. İHAK bu görüştedir: Bir toplantının “barışçı” bir toplantı sayılabilmesi ve toplanma özgürlüğü kapsamına girebilmesi için, toplantıyı düzenleyenlerin ve toplantının amacının barışçı olması, toplantıda ifade edilen görüş ve düşüncelerin de barışçı nitelik taşıması gereklidir. Komisyon’un yerleşik içtihadına göre, “barışçı toplanma kavramı, düzenleyici ya da katılımcıların kamusal bir karışıklığa yol açacak şiddet niyetlerinin bulunduğu bir toplantıyı kapsamaz”¹⁶⁸. Nitekim Hollanda Halk Birliği partisinin toplantı için hazırladığı bildirimlerde, Hollanda’da yaşayan beyaz ırka mensup olmayan kimselerin zorla sınır dışı edilmelerinin istendiği, bu sebeple toplantının yasaklandığı olayın dava konusu yapıldığı olayda akit devlete toplantıyı kısıtlama ve yasaklama yetkisi tanımıştır¹⁶⁹.

¹⁶⁵ ALPKAYA, age, s. 6; ÜNAL, Avrupa, s. 285.

¹⁶⁶ ALPKAYA, age, s. 7.

¹⁶⁷ ALPKAYA, age, s. 6.

¹⁶⁸ ALPKAYA, age, s. 7.

¹⁶⁹ ÜNAL, Avrupa, s. 286.

Toplantının yürütülmesine ilişkin “barışçı” nitelik, genel anlamıyla şiddete, özellikle de silahlı şiddete başvurulmaması olarak tanımlanmaktadır. Katılanların silahlı olduğu bir toplantı, bu silahlar taş ve sopadan ibaret olsa ve kullanılsa bile, barışçı bir toplantı sayılamaz. Herhangi bir toplantının bu özgürlük kapsamında kalabilmesi için toplantının barışçı niteliğinin toplantı boyunca devam etmesi gerekir. Toplantıya katılanların gelip geçene saldırı veya tehdide yönelmesi, eşyaların tahrip edilmesi, arabaların yakılması, taş, molotof kokteyli vb. atılması, toplantıyı barışçı olmaktan çıkarır. Bu da, toplantının toplanma özgürlüğünün korumasından çıkması, dolayısıyla dağıtılabilmesi anlamına gelir. Bununla birlikte, toplantının barışçı niteliğinin kasıtlı olmadan, arızı biçimde bozulması, toplantıyı "barışçı olmayan" bir toplantı haline getirmez. Barışçı bir toplantının, toplantıyı düzenleyenlerin kontrolü dışındaki gelişmelerle, örneğin şiddet içeren bir karşı gösteri nedeniyle karışıklıkla sonuçlanma riski taşınması, yalnızca bu nedenle toplantının madde 11'in koruması dışında kalmasına neden olmamaktadır¹⁷⁰.

İHAK ve İHAM yasal kürtaja karşı olan bir doktorlar derneğinin düzenlediği toplantıya karşı göstericilerin müdahalesinin konu edildiği “Plattform ‘Arzte für das Leben’ v. Avusturya” davasında verdikleri kararlarda; “bu hak, “gösteri yürüyüşlerini” de kapsar ve sadece bir gösteriye bireysel olarak katılanlar tarafından değil, olaydaki başvuru dernek dahil, bu gösterileri düzenleyen örgütler bakımından da kullanılabilir mahiyettedir içtihadında bulunmuşlardır. Madde 11/1’de güvence altına alınmış olan toplanma özgürlüğü hakkı, karşı-göstericilere karşı korunma hakkını da içermelidir; çünkü, karşı-göstericilere karşı korunma, yüksek derecede birbiriyle çatışma halinde bulunan belli ilkeler hakkında gösteri yapmayı arzu eden sosyal gruplar bakımından bu hakkı etkin biçimde kullanılabilmesini temin etmenin tek yoludur. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde devletin görevi, bunlara karşı hiçbir tavır takınmayarak pasif şekilde seyirci kalmak değil, özgürlüğün sağlıklı şekilde kullanılabilmesi için gereken tüm önlemleri almak pozitif tutum takınmaktır¹⁷¹.

Bununla birlikte, Mahkeme, devletlerin madde 11’le altına girdikleri yükümlülüğün, alınması gereken önlemlere ilişkin bir yükümlülük olduğunu, elde edilecek sonuçlara ilişkin bir yükümlülük olmadığını da vurgulamaktadır. Mahkemeye göre, devletler yasaya uygun gösterilerin

¹⁷⁰ ALPKAYA, age, s. 7.

¹⁷¹ DOĞRU, Osman, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi 1960-1994, İstanbul Barosu Yay., İstanbul 1999, s. 110-111; ALPKAYA, age, s. 9; ÜNAL, Avrupa, s. 285.

barışçı biçimde geçmesini sağlayacak makul ve uygun önlemler almakla yükümlüdürler ama bunu mutlak biçimde garanti edemezler¹⁷².

Devletlerin, toplanma özgürlüğü hakkının etkili biçimde kullanılabilmesi için, koruma dışında ayrıca başka bazı önlemler almakla da yükümlüdürler: Kamu binalarını ya da kamusal alanları bu amaçla kullanılabilir kılmak ya da araç ve yaya trafiğini yeniden düzenlemek, toplanma özgürlüğünün kullanılması konusunda ayrımcılık yapmamak gibi¹⁷³. Bu bakımdan, yasalarla getirilebilecek kategorik yasaklama ya da sınırlamalar gibi, idarenin yetkilerini kullanırken ayrımcılık yapması da İHAS'ın ihlali durumunu ortaya çıkarmaktadır¹⁷⁴.

Hukukçular Birliğinin Derneğinin başkan yardımcısı olan, bazı kişilerin cezalandırılması için katıldığı bir gösteri yürüyüşü sonrasında çıkan olaylar nedeniyle ifade veren ve disiplin cezasına çarptırılan şikayetçinin davasında, -“Ezelin v. Fransa”- İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi 26.04.1991 tarihli kararında şu unsurlara dikkati çekmiştir. Mahkemeye göre, md.10 ile güvence altına alınan kişisel görüşlerin korunması, md.11'de yer verilen barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğünün amaçlarından biridir. Mahkeme md.11/2'deki ve md.10'daki “kayıtlamalar” terimi, cezai önlemler gibi, bir toplantıdan önce yahut toplantı sırasında alınmış bulunan önlemleri içermediği şeklinde yorumlanamaz. Somut olayda, gösteri hakkında daha önceden bildirimde bulunulmuş ve buna ilişkin bir yasak da getirilmemiştir. Dolayısıyla başvuru, barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğünü kullanmıştır. Bu kullanım sırasında, başvuruçunun tehdit oluşturduğuna dair yetkili makamların raporu da bulunmamaktadır. Başvuruçunun hakkındaki disiplin önlemi işlemini “bir demokratik toplumda gereklilik” ölçütü ışığında irdeleyen Mahkeme, uygulanan önlemin izlenen meşru amaçla orantılı olup olmadığı noktasında şu tespitte bulunmuştur. Orantılılık ilkesi, md.11/2'de sayılan gerekler ile sokaklarda ve diğer kamusal alanlarda toplanan kişilerin söz, jest ve hatta suskunluk şeklinde görüşlerini özgürce ifade etmeleri arasında bir dengenin bulunmasını gerektirmektedir. Mahkemeye göre, başvuruçuya uygulanan disiplin önlemi avukatlık görevini yerine getirmesine geçici ya da sürekli herhangi bir yasak içermeyen hafif bir yaptırımdır. Ancak yine de, bu olayda olduğu gibi yasaklanmamış bir gösteri şeklindeki, barışçıl nitelikli bir toplanmada yer alma özgürlüğü, hiçbir şekilde kayıtlanmaması gereken bir öneme ve ağırlığa sahiptir. Uygulanan yaptırım her ne kadar asgari düzeyde kalmışsa da, “demokratik bir toplumda gerekli”lik ölçütüne uygun olmadığı için Sözleşme md. 11 ihlal edilmiştir¹⁷⁵.

¹⁷² ALPKAYA, age, s. 9-10.

¹⁷³ ALPKAYA, age, s. 10.

¹⁷⁴ ALPKAYA, age, s. 10-11.

¹⁷⁵ DOĞRU, age, s. 213-214; ALPKAYA, age, s. 9; ÜNAL, Avrupa, s. 287.

İKİNCİ BÖLÜM

1. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMI

1.1. Genel Olarak

Anayasada düzenlenip koruma altına alınan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının hangi tür toplantı ve gösteri yürüyüşlerini kapsadığı doktrinde tartışmalıdır.

Bu konuda ileri sürülen düşüncelerden ilki toplantının kamuoyu oluşturma ve etkilemeye yönelik faaliyetlerle sınırlı olduğudur. Bu görüş taraftarlarına göre toplantı özgürlüğünün politik irade oluşumu sürecinde bir rolü vardır. Daha önce amaç unsuruna ilişkin açıklamalarımızda da sunduğumuz gibi 2911 sayılı TGYK'de toplantı tanımında, kamuoyu oluşturma amacına ağırlık vermiştir¹⁷⁶.

Diğer görüşe göre ise toplantının amacı, düşünce oluşumu veya düşünceyi açıklamadır. Sadece kamuoyu oluşturma amacı ile bu özgürlüğü sınırlandırmak mümkün değildir. Toplanma insan ihtiyaçlarından biridir. İhtiyacının karşılanmasında bireyin korunması gereklidir. Bireyler sadece siyasal faaliyetlerinden dolayı değil, sosyal faaliyetleri yönünden de korunmaya layıktır¹⁷⁷. Anayasanın toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyen 34. maddesinde, toplantı hürriyetinin sadece kamuoyu oluşturmaya ve etkilemeye yönelik olduğu yolunda bir sınırlandırmaya yer verilmemiştir. Ayrıca anayasa sistematigi içerisinde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına siyasi hak ve ödevler başlığı altında değil, kişi hakları ve ödevleri başlığı altında yer verilmiştir.

Hakkın kullanılmaya başlandığı tarihten günümüze kadar, toplantı özgürlüğü daha çok kamuoyu oluşturmak, bu yolla siyasi iktidarı etkilemek amacıyla kullanılmış ve kullanılmaktadır. Toplantı özgürlüğünün önemi vurgulanırken de genelde özgürlüğün bu yönü üzerinde durulur.

¹⁷⁶ ATALAY, age, s. 49-51.

¹⁷⁷ ATALAY, age, s. 48.

Buna göre; bireyler bu hürriyet aracılığıyla kamu işlerinin görülmesine katılma imkanı bulmaktadır. Kamusal eleştiriyi gerçekleştirebilmenin yolu ifade hürriyeti ve dolayısıyla onun araçlarından biri olan toplanma hürriyetiyle gerçekleştirebilecektir. Kamusal ifade özgürlüğünü destekler nitelikteki toplanma hürriyeti, halkın iradesinin devletin yasama faaliyetlerine müdahalesini mümkün kılmaktadır¹⁷⁸.

Toplantı hürriyeti uygulamada daha çok kamuoyu oluşturma ve etkileme yönünde kullanılsa ve önemi bu noktada yoğunlaşsa da ilk görüşü benimsemek bu hürriyeti daraltıcı bir biçimde yorumlamak demek olacaktır. Bu sakınca karşısında toplantıyı her türlü amaca yönelik düşünce açıklaması olarak kabul eden ikinci görüşü benimsemek daha yerinde olacaktır. Çünkü ancak böylece yığın veya birlikte olma bilinci olmadan meydana gelen diğer toplanmalar dışında insanların bir arada olma bilinç ve arzusuyla gerçekleştirdikleri toplanmalar, anayasal güvence altında olan toplanmalar olarak değerlendirilebilecektir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bireyin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme ve katılma veya düzenlenmiş bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılma haklarını kapsamaktadır¹⁷⁹.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, kişilere amacı gerçekleştirme yolunda aktif eylemde bulunma, toplantı veya gösteri yürüyüşünün konusunu tespit etme, organizasyonu gerçekleştirme, düşünceleri kamuoyuna aktarma özgürlüklerini içerirken; toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılma hakkı, fikir alışverişinde bulunma, kamuoyu oluşturma için eylemler gerçekleştirme ve açıklanan düşünceleri dinleme özgürlüklerini içerir.

¹⁷⁸ ANAYURT, Toplanma, s. 79; ERDOĞAN, Mustafa, “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif”, Liberal Düşünce, Yıl 6, S: 24, Güz 2001, s. 8-9, ERDOĞAN, Mustafa, “Dersimiz Özgürlük”, Pınar Yay., 2. Bası, İstanbul 2003, s.27-28; ERNST, J. Lampe, “Düşünce Özgürlüğü, İfade Özgürlüğü, Demokrasi”, Çev. Nihat Ünler, “Düşünce Özgürlüğü” içinde, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi Yayınları : 3, Afa Yay., İstanbul 1998 s.132; SUNAY, Avrupa, s.14.

¹⁷⁹ ATALAY, age, s. 54.

1.2. Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Türleri

1.2.1. Ani- Planlı Toplantılar

Önceden herhangi bir şekilde kararlaştırılmamış ve bu nedenle kanunda bildirim zorunluluğu olsa dahi bu zorunluluğun yerine getirilmemiş olduğu toplantılara ani toplantı denir¹⁸⁰. Ani toplantı kendiliğinden gerçekleşir.

1982 Anayasasının ani toplantıları da güvence altına aldığını söylemek gerekir. Anayasada “..toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı...” olarak bu özgürlük düzenlenmiştir. Sadece yazılış şekline bakılıp; düzenleme kelime anlamıyla bir planlamayı gerektirir, bu nedenle ani toplantılar koruma altında değildir sonucuna ulaşılabilir. Fakat anayasanın amacı da dikkate alınmalıdır. Aksi halde özgürlüğün katılma haklarını kapsamadığı sonucuna da varılabilir. Oysa Anayasanın güvence altına almadığı yığınlar veya diğer toplantılar bir anda anayasal güvence altında bulunan toplantılara dönüşebilir¹⁸¹. Durakta otobüsün gelmesini bekleyen yolcuların otobüs gelmeyince belediyeye doğru yürüyüşe geçmelerinde olduğu gibi.

TGYK sadece planlı toplantıları düzenlemektedir. Bu kanunun 10. maddesinden açıkça anlaşılmaktadır. Bu maddede toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabilmesi için düzenleyicilere bildirim yükümlülüğü getirilmiştir. Fakat kanunda düzenlenmemiş olması ani toplantıların yukarıda açıkladığımız sebeplerle anayasada güvence altına alınmamış olması sonucunu doğurmaz¹⁸².

1.2.2. Genel – Özel Toplantılar

Genel toplantıdan amaçlanan kamuya açıklıktır. Kamuya açıklık ise toplantının herhangi bir sınır söz konusu olmaksızın herkesin görüp işitebileceği, herkesin katılmasına, yararlanmasına imkan tanıyacak şekilde yapılmasıdır¹⁸³. Herhangi bir toplantının toplanma özgürlüğü kapsamına girebilmesi için, özel alanın ötesine geçmesi ve kamusal olana yönelmesi gerekir¹⁸⁴.

¹⁸⁰ ANAYURT, Toplanma, s. 26

¹⁸¹ ANAYURT, Toplanma, s. 26

¹⁸² ATALAY, age, s. 55.

¹⁸³ ATALAY, age, s. 55.

¹⁸⁴ ALPKAYA, age, s. 4.

Kamuya açıklığın ölçütünün belirlenmesinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden ilki toplanmanın yapıldığı yere göre genel - özel toplantı ayrımının yapılması gerektiğidir. Buna göre özel mekanlarda özellikle kişilerin kendi ikametgahlarında yapılan toplanmalar özel; kamuya açık, genel mekanlarda yapılan toplanmalar ise genel toplanma olarak kabul edilir¹⁸⁵. Bu durumda umuma açık olarak kabul edilebilecek bir kahve özel bir toplantı için kapatılsa dahi sadece mekana bakılarak bu toplantının genel toplantı olduğunu kabul etmek gerekecektir.

İkinci görüşün ayırmda esas aldığı kıstas, katılanların sayısıdır. Bir toplantıda katılanların sayısı bakımından bir sınırlandırma getirilmemişse bu toplantı genel toplantı sayılacaktır¹⁸⁶.

Son olarak değineceğimiz görüş, doktrin ve yargı kararlarında da ön plana çıkan toplantıya katılma yönteminin kıstas olarak kullanılması gerektiği görüşüdür. Bu görüşe göre şahsi bir davetiyeyle sahip olanların bir araya gelmesi ve diğer bireylerin toplantıya katılımının yasaklanması ve toplantıda konuşulanları dinleyemeyecekleri ortamın hazırlanmasıyla gerçekleştirilen toplantı özel toplantı sayılacaktır. Toplantının yeri ve katılanların sayısının bir önemi yoktur¹⁸⁷.

Özel toplantılarda kişi güvenliği, konut dokunulmazlığı vb. nedenlerle daha çok serbesti tanınır. Sebebi ise bu tür toplantılara sadece çağrılanların gelmesidir. Genel toplantılar ise kural olarak herkese açıktır ve katılım parasızdır¹⁸⁸.

1982 Anayasası genel ve özel toplantılar arasında bir ayırım yapmamıştır. Her iki toplantı türünün de anayasal güvenceden yararlanması gerekir. Fakat bir özel toplantı, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının sağladığı korumadan çok, konut dokunulmazlığı, kişi güvenliği haklarının korumalarından yararlanacaktır¹⁸⁹.

1.2.3. Açık – Kapalı Yer Toplantıları

Kapalı yer, 6761 sayılı TGYK'nin 20. maddesinde “her tarafı muhkem şekilde kapatılmış olan, insan topluluğunun barınabileceği muhkem yerlerdir.” şeklinde tanımlanmıştır. Fakat bu

¹⁸⁵ ANAYURT, Toplanma, s. 28.

¹⁸⁶ ANAYURT, Toplanma, s. 29.

¹⁸⁷ ANAYURT, Toplanma, s. 30.

¹⁸⁸ ŞEKER, age. s. 45.

¹⁸⁹ ANAYURT, Toplanma, s. 27.

tanımdan kapalı yer toplantısının gerçekleştiği yerin kapı ve pencerelerinin tamamen kapatılması gerekliliği anlamı çıkmamalıdır¹⁹⁰.

Açık hava toplantıları ise düşünceyi açıklama, kamuoyu oluşturmak için herkesin iştirak görebileceği ve sınırlandırma olmaksızın katılabileceği toplantılardır¹⁹¹.

Kamuya ait olan genel yollar, cadde meydan benzeri yerlerde bu gibi yerlerin asıl fonksiyonları olan trafik, kamu düzeni, gelip geçme hakkı ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı arasındaki denge nasıl kurulacaktır?

TGYK açık hava toplanmaları ve kapalı yer toplanmaları ayırımına çeşitli hükümlerinde yer vermiştir. Örneğin, 26. maddesinde “Kapalı yer toplantılarında, ses yükseltici alet veya araçlarla dışarıya yayın yapılamaz.”; 7. maddesinde ise “Açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler güneşin batışından bir saat önceye, kapalı yerlerdeki toplantılar saat 23.00’e kadar sürebilir.” hükümlerine yer vermiştir.

TGYK’de açık hava toplanmaları ve kapalı yer toplanmaları ayırımına yer verilmiş olsa da 1982 Anayasasında toplantı özgürlüğü düzenlenirken bu ayırım yapılmamıştır. Bu durumda gerek açık hava toplantıları gerekse kapalı yer toplantıları anayasa tarafından koruma altında olacaktır.¹⁹² Bu düzenleme ilk bakışta hiçbir ayırım yapmadan bütün toplantıları korur nitelikte görünse de derinlemesine düşünüldüğünde açık yer toplantılarına göre kamu düzeni için daha az tehlike arz eden, güvenliğin sağlanmasının çok daha kolay olduğu kapalı yer toplantılarına da anayasa ve kanun tarafından açık yer toplantılarıyla aynı sınırlamaların getirilmekte olduğu görülecektir. Almanya, Belçika örneklerinde olduğu gibi kapalı yer toplantılarına daha az sınırlama getirilmelidir¹⁹³.

¹⁹⁰ ANAYURT, Toplanma, s. 36.

¹⁹¹ ANAYURT, Toplanma, s. 36.

¹⁹² ATALAY, age, s. 57.

¹⁹³ Almanya, Belçika, İtalya ve İspanya’da sadece açık yer toplantıları için bildirim yükümlülüğü getirilmiştir. ANAYURT, Toplanma, s. 37.

2. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ ÖZGÜRLÜĞÜ TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER İLİŞKİSİ

2.1. Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Temel Hak Ve Özgürlükler İçindeki Yeri

Temel haklar, kamu gücü karşısında bireylere Anayasa ve yasalarca tanınan hak ve özgürlüklerin bütünüdür. Başka bir deyişle “Temel hak ve özgürlükler, anayasaca güvenceye bağlanmış insan haklarıdır”¹⁹⁴.

Her özgürlük bir haktır. Ancak bütün haklar özgürlük değildir. Hak özgürlüğün ifade edilmesi ve dışa yansımada aldığı biçimdir. Özgürlük fiili durumu, hak ise normatif alanı yansıtır. Özgürlük bir şeyi yapma ya da yapmama serbestisi, hak ise hukukça tanınan yetkidir. Hak kavramı özgürlüğün yanı sıra talep etme yetkisini de içerir¹⁹⁵.

Hak ve özgürlükler bir bütün oluşturur. Her biri özgürlüğün bir parçasıdır. Hak ve özgürlüklerin birbirlerinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Bununla birlikte hak ve özgürlükler belli tasniflere tabi tutulmuştur. Hak ve özgürlükleri kategorize etme onları incelemeye ve anlamaya yöneliktir¹⁹⁶.

Doktrinde çoğunluğun kabul ettiği bir ayırım Jellinek’in geleneksel hak ve özgürlükler (negatif statü hakları), sosyal haklar (pozitif statü hakları) ve siyasal haklar (aktif statü hakları) ayırımıdır¹⁹⁷. Koruyucu haklar olarak da nitelendirilen negatif statü hakları, bireyi devlet karşısında koruyan ve devletin müdahale alanının sınırlarını belirleyen haklardır. İsteme hakları olarak adlandırılan pozitif statü hakları ise devlete bu hakların gereğini yapma, gerçekleştirme yükümlülüğü veren haklardır. Katılma (aktif statü) hakları bireyin siyasal oluşumuna, işleyişine ve siyasal kararların alınmasına katılma haklarını içermektedir¹⁹⁸.

¹⁹⁴ ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “Türk Anayasası Açısından Temel Hakların ve Özgürlüklerin Kapsamı ve Sınırlandırılması”, TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Metni, TBMM Başkanlığı Yay., No: 1, içinde, Ankara 2003, s. 165; EREN, Abdurrahman, “Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri”, BETA Yay., İstanbul 2004, s. 11.

¹⁹⁵ KABOĞLU İbrahim Ö., Özgürlükler, s. 15-18.

¹⁹⁶ TEZCAN, ERDEM, SANCAKDAR, age, s. 41; ANAYURT, Toplanma, s. 65.

¹⁹⁷ ATALAY, age, s. 8.

¹⁹⁸ ALİEFENDİOĞLU, age, s. 2.; GÖZÜBÜYÜK, Anayasa, s. 166-168; TEZCAN, ERDEM, SANCAKDAR, age, s. 44.

Jellinek'in yapmış olduğu bu ayırım 1961 ve 1982 Anayasalarında da benimsenmiştir. 1982 Anayasasında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı geleneksel (negatif statü) hak ve özgürlükleri içeren “kişinin hakları ve ödevleri” başlığı altında düzenlenmiştir. Toplantı hakkı bireylerin bir araya gelme ihtiyacını karşıladığından ve yine bireyin düşüncelerini açıklama yolunda bir araç niteliğinde olduğundan kişisel hak ve özgürlükler arasında düzenlenmesi yerindedir¹⁹⁹. Ancak toplanma özgürlüğünün bireylere kamu işlerinin görülmesine katılma imkanı verdiğini bu nedenle hem negatif hem de aktif statü hakkı olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirten görüşlerde mevcuttur²⁰⁰.

Ayrıca hak ve özgürlükler tarihi gelişim, konu, kullanım şekillerine göre tasnif edilmektedir. Tarihsel gelişime göre yapılan ayırmada hak ve özgürlükler; kişi hakları ve siyasal haklardan oluşan birinci kuşak haklar (konularına göre Jellinek'in yaptığı ayırmada negatif ve aktif statü hakları bu grupta yer almaktadır), ekonomik, kültürel ve sosyal haklardan oluşan ikinci kuşak haklar (pozitif statü hakları) ve dayanışma haklarından oluşan üçüncü kuşak haklar olarak üçe ayrılır. Dayanışma hakları bilimsel ve teknolojik gelişme ile çevrenin kötü kullanılmasının sonucu ortaya çıkan olumsuzlukların önüne geçilmesi, toplumlar arasında meydana gelen dengesizliklerin ortadan kaldırılması, insanlığın ve dünyanın ortak malvarlığının korunulması ve barışın sağlanması amaçları etrafında düzenlenen çevre hakkı, gelişme hakkı, barış hakkı gibi hakları içermektedir²⁰¹. Toplantı özgürlüğü bu sınıflandırmayı yapanlar tarafından birinci kuşak haklar arasında görülmektedir²⁰².

Hak ve özgürlüklerin konularına göre yapılan ayırım bu ayırımı kullanan her yazara göre değişiklik arz etmektedir. Örneğin Roche – Pouille hak ve özgürlükleri; kişinin fizik özgürlükleri, toplumun bir üyesi olarak hakları, toplumun ekonomik bir ajanı olarak hakları olarak²⁰³, Lebreton; fizik özgürlükler, entelektüel özgürlükler ve toplumsal ilişki özgürlükleri olarak²⁰⁴, Aldıkaçtı; ferdin varlığı ile ilgili hak ve özgürlükler, ferdin gelişmesi ile ilgili hak ve özgürlükler olarak²⁰⁵ ve Akad, kişisel hak ve ödevler, siyasal hak ve ödevler, sosyal hak ve ödevler, kültürel hak ve ödevler

¹⁹⁹ ATALAY, age, s. 8.

²⁰⁰ GERAY, age, s. 100.

²⁰¹ KABOĞLU, Özgürlükler, s. 18.

²⁰² ATALAY, age, s. 9.

²⁰³ ANAYURT, Toplanma, s. 72.

²⁰⁴ ANAYURT, Toplanma, s. 73

²⁰⁵ ANAYURT, Toplanma, s. 73.

olarak gruplandırmıştır²⁰⁶. Tezcan bu dörtlü ayırma ekonomik hakları da ekleyerek beşli bir ayırım yapmıştır²⁰⁷. Bu ayırımı kullanan yazarlardan bir kısmı toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını şahıs özgürlükleri arasında, bir kısmı siyasi hak ve özgürlükler arasında, bir kısmı da düşünce özgürlükleri arasında görmektedir.

Kullanım şekillerine göre hak ve özgürlükler ferdi ve kolektif hak ve özgürlükler olarak gruplandırılmıştır. Ferdi hakları birey tek başına kullanabilirken kolektif haklar ancak grup halinde kullanılabilirlerdir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü bu ayırmada kolektif özgürlükler arasında yer alır²⁰⁸.

Temel hak ve özgürlükler yasa koyucu açısından bağlayıcıdır. Ancak yasa koyucunun bu bağlılığının da hakkın ve özgürlüğün içeriğine göre sınırları bulunmaktadır. Yani tüm temel hak ve özgürlükler aynı sonucu doğurarak bireye mutlak haklar sağlayamazlar. Bu açıdan temel hak ve özgürlükler arasında yaptırım gücü bulunanlar ve program niteliğinde olanlar ayırımı yapılmaktadır²⁰⁹.

İHAS yaptırım gücü olan temel hak ve özgürlükleri, ağdaş demokratik bir toplumun asgari standartları olarak derlemiştir. Düşünce zgrlğ, din ve vicdan özgürlüğü, yaşıama hakkı gibi. Bir de anayasalarda güvence altına alınmış olup da mutlak kabul edilemeyecek haklar bulunmaktadır. Örneğin niversite kontenjanlarının sınırlı olduğu ülkelerde bu hakkın anayasa ile güvence altına alınmış olması, tüm bireylere yüksek öğrenim yapma konusunda mutlak bir hak vermemektedir. Program sınıfında yer alan bu hak açısından devletin görevi yasal olarak herkese yüksek ğretim yapma konusunda fırsat eşıitliği sağlayacak düzenlemeler yapmak ve bunları etkin şekilde uygulamaktır²¹⁰ devletin imkanları lsnde bu hakların alanı genişleyip daralabilecektir. Program sınıfında olan ve yaptırım gücü bulunana temel hak ve özgürlükler sınıflandırmasında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, yaptırım gücü bulunan temel hak ve özgürlükler arasında yer almakta, kişiler bu özgürlüğün sağlanması için gereken tüm önlemlerin devlet tarafından alınması hakkına sahip olmaktadır.

²⁰⁶ AKAD, age, s.102.

²⁰⁷ TEZCAN, ERDEM, SANCAKDAR, age, s. 44

²⁰⁸ ANAYURT, Toplanma, s. 73-74.

²⁰⁹ ÜNAL, Şeref, "Anayasa Hukuku ve Milletlerarası Sözleşmeler Açısından Temel Hak ve zgrlklerin Kısıtlanması", Anayasa Yargısı, Sayı: 11 içinde, Yıl : 1994, s. 41.

²¹⁰ ÜNAL, Anayasa, s. 42.

Hak ve özgürlükler yukarıda incelediğimiz gibi gruplandırılrsa da çoğu zaman dahil oldukları grubun sınırlarını aşmaktadır²¹¹. Toplantı özgürlüğü de bir yönüyle devlete müdahale etmeme yükümlülüğü yüklerken bir yönüyle de toplantı ve gösteri yürüyüşünü engellemek isteyenlere karşı korunmasına yönelik tedbirler alınmasını yükler²¹². Bunun yanında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kişisel değil siyasal bir hak olduğu da ileri sürülmüştür²¹³.

Hak ve özgürlükleri gruplandırmanın amacının onları incelemeye ve anlamaya yönelik olduğu unutulmamalıdır. Hak ve özgürlükleri daha önce de belirttiğimiz gibi bir bütünlük arz eder. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı da bu şekilde değerlendirilmelidir. Anayasada kişisel hak ve özgürlükler içerisinde düzenlenen bu özgürlük siyasal amaca yöneldiğinde siyasal bir içeriğe sahip olur. Bu özgürlükle ilgili yabancılar için birtakım sınırlamalar kabul edilmiş olması bunun göstergesidir²¹⁴.

2.2. Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Diğer Özgürlükler İle İlişkisi

Hak ve özgürlüklerin birbirlerinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayacağını ve bu nedenle özgürlükler arasında mutlaka bir ilişki olduğunu yukarıdaki başlığımızda inceledik. Burada toplantı özgürlüğünün yakın ilişki içinde olduğu özgürlüklerle olan bağlarını, ortak ve ayrılan yönlerini ortaya koymaya çalışacağız.

2.2.1. Dernek Kurma Özgürlüğü İle İlişkisi

Dernekler Kanunu'nda dernek; kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları olarak tanımlanmıştır.

Bu tanıma göre dernekler ile toplantı arasındaki ortak özellikler, birden fazla kişinin bulunması ve ortak bir amaç olarak ifade edilebilir²¹⁵.

²¹¹ ATALAY, age, s. 9.

²¹² ANAYURT, Toplanma, s. 77.

²¹³ ATALAY, age, s. 10.

²¹⁴ ANAYURT, Toplanma, s. 77.

²¹⁵ ATALAY, age, s. 18.

Bu iki kavram arasında ortak özelliklerinin yanında farklılıklar da hemen göze çarpmaktadır. Derneklerde ortak amacın yerine getirilmesine yönelik uzun bir birliktelik söz konusudur. Toplantı ise anlık birliktelikler oluşturur ve bu anlık birliktelikler daha çok güncel bir amaca yöneliktir. Dernekler ise tüzüğünde gösterilen genel bir amaca yönelik faaliyette bulunur. Toplantı için fikirleri paylaşmak, sorunları tartışmak için bir araya gelme yeterli iken dernekte bu amaç yeterli olmaz. (bu cümleyi olmazsa düzeltelim genel amacın yerine bir şey koymaya çalışalım.) Yine toplantının anlık birliktelik olmasından kaynaklı derneklerde olan şekli bir kuruluş aşaması toplantılarda yoktur. Üyelerin bir araya gelmesini sağlayacak uzun süreli bir organizasyona da toplantıda ihtiyaç yoktur. Derneklerde üyeler her zaman bir arada olmasa da ortak amaca yönelik faaliyette bulunabilir. Toplantıda organizasyonun bulunmayışı, ortak amacın elde edilmesi için katılanların aynı yerde bulunmalarını ve direkt iletişim kurmalarını gerektirir. Derneğe girmek için amaca ulaşmaya yönelik faaliyette bulunmak üzere bazı formalitelere uyarak üye olmak gerekir. Toplantıda ise uzun süreli ortak faaliyet gerektirmeyen güncel bir birliktelik yeterlidir²¹⁶.

Her iki özgürlük de bireylerin bir araya gelme ihtiyaçlarını karşılar. Fakat dernekler bu ihtiyacı sürekli birliktelikler kurarak toplantı özgürlüğü ise anlık birliktelikler kurarak karşılamaktadır. Ayrıca dernek özgürlüğünde kişilerin belli şekil şartlarına uyarak belli bir amaca yönelik birlikte olmaları korunurken, toplantı özgürlüğünde bir seferlik amaca yönelmiş, sınırlı süreli birliktelikler korunmaktadır²¹⁷.

İHAS'ın 11. maddesinde kişilerin toplantı özgürlükleri dışında kendi menfaatlerini korumak üzere başkalarıyla birlikte dernek kurma özgürlüğüne sahip oldukları belirtilmektedir. Sözleşme sisteminde dernekler, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine göre daha resmi birliktelikler olarak görülür. Dernekler aracılığıyla faaliyette bulunma kurumsal düzeyde yapılaşmayı gerektirir²¹⁸.

²¹⁶ ATALAY, age, s. 19.

²¹⁷ ANAYURT, Toplanma, s. 81.

²¹⁸ SUNAY, Avrupa, s. 219.

2.2.2. Basın Özgürlüğü İle İlişkisi

Basın özgürlüğü toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü gibi düşünceyi açıklamaya yönelik araçlardan biridir. Basın siyasi iktidar üzerinde önemli bir baskı aracıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün çoğunlukla siyasi iktidarı etkilemek amacıyla kullanıldığı düşünüldüğünde her iki özgürlük bu noktada birleşmektedir. Ancak basın özgürlüğünü kullanacak kişiler belli sermayeyi elinde bulunduran kişilerdir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ise herkese açıktır²¹⁹.

2.2.3. Dilekçe Hakkı İle İlişkisi

Özellikle XVII. Yüzyıldan sonra İngiltere, Amerika gibi Anglo – Amerikan hukuk sisteminin egemen olduğu ülkelerde dilekçe hakkı vatandaşların kamusal veya siyasi sorunlarla ilgili taleplerini kaleme alıp toplanmaları şeklinde kullanılmıştır. Toplanma özgürlüğü ile ulaşılmak istenen amaca bir nevi dilekçe hakkı ile ulaşılmıştır²²⁰.

Günümüzde ise her iki özgürlük birlikte anılmamakta, farklı düzenlemelere tabi kılınmaktadır. Her ikisi de baskı aracı olmakla birlikte toplanmaların yönetimler üzerinde baskısı daha etkilidir. Dilekçe hakkını kişi tek başına kullanabilirken toplantı hakkının kullanılmasında birden fazla kişinin bir araya gelmesi gerekir. Dilekçe hakkının kullanılmasında yazılı şekil şartken toplantı özgürlüğünde söz konusu değildir²²¹.

2.2.4 Siyasal Katılma Haklarıyla İlişkisi

Demokraside halkın devlet yönetimine katılımı söz konusudur. Halk başta oy vererek yönetime katılmaktadır. Bunun yanında çağdaş demokrasilerde halk oy kullanıp köşesine çekilme yerine çeşitli faaliyetlerle yönetimi etkilemektedir.

Siyasal katılma faaliyetlerinin başlıca araçları oy kullanma dışında basın özgürlüğü, dilekçe hakkı ve toplantı özgürlüğüdür²²². “Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının hak ve özgürlükler içindeki yeri” başlığında da incelediğimiz gibi toplanma özgürlüğü çoğu zaman siyasi otoriteyi etkilemek için kullanılmaktadır. Toplantı özgürlüğünün kullanılması demokrasinin güçlenebilmesi

²¹⁹ SUNAY, Avrupa . s. 182.

²²⁰ ANAYURT, Toplanma, s. 23.

²²¹ ANAYURT, Toplanma, s. 23.

²²² ANAYURT, Toplanma, s. 84.

için gereklidir²²³. Kamuya ve katılıma açık olan toplantı siyasi iktidarın etkilenmesinde diğer düşünceyi açıklama araçlarından daha fazla etkilidir. Bu özelliği nedeniyle siyasi haklar kategorisinde de değerlendirilmektedir.

2.2.5. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı – Sivil İtaatsizlik İlişkisi

Sivil itaatsizlik, hukuk devleti idesinin içerdiği üstün değerler uğruna kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, bu sırada üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen, barışçıl bir protesto edimidir²²⁴.

Sivil itaatsiz, hukuk devletinin temel ilkelerinden birini ihlal eden ağır bir haksızlığa karşı, kamuya açık, gösteri niteliğinde bir protesto gerçekleştiren ve bu protestosu ile bir hukuk normunu çiğneyen kişidir. Sivil itaatsiz eylemin sonuçlarına katlanmaya da hazırdır²²⁵. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı anayasal güvenceye alınmış ve bireylerin “hak”larını kullanarak gerçekleştirdikleri bir eylemle kamuya yansıtılırken, sivil itaatsizlik eylemlerinin “sivil itaatsizlik” niteliği kazanabilmeleri açıkça bir hukuk normunun ihlal edilmesi ile mümkündür. Ancak bir toplantı ve gösteri yürüyüşü Kanun’la öngörülen sınırlar dışında gerçekleştirildiğinde veya Kanun’la öngörülen sınırlar sonradan aşıldığında bu eylemi salt bu sebeple sivil itaatsizlik eylemi saymak mümkün değildir. Çünkü sivil itaatsizlik eyleminde, bu eylemi gerçekleştirenler açıkça normu ihlal etme ve sonuçlarına katlanma bilinciyle hareket etmektedirler.

Sivil itaatsizlik eylemleri, protesto edilen devlet ediminin diğer üçüncü kişilerce de görülebilmesi anlaşılabilirliği ve kamuoyu yaratılabilirliği amacı ile gerçekleştirilirler²²⁶. Bu niteliği ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile sivil itaatsizlik eylemleri ile bir açıdan paralellik göstermektedir. Her iki durumda da bireyler kamuoyu yaratma amacı gütmektedirler. Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşleri sadece kamuoyu yaratmak değil aynı zamanda fikir alışverişinde bulunmak amacıyla da gerçekleştirilen eylemler olma özelliği ile sivil itaatsizlik eylemlerinden ayrılmaktadır. Sivil itaatsiz, haksız bir devlet ediminin diğer bireyler tarafından da öğrenilip, anlaşılabilirliği amacıyla hareket etmektedir.

²²³ ANAYURT, Toplanma, s. 85.

²²⁴ ÖKÇESİZ, Hayrettin, “Sivil İtaatsizlik”, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi Yayınları : 6, ekokitaplığı, 3. Baskı, İstanbul, 2001, s. 123.

²²⁵ ÖKÇESİZ, age, s. 106-107.

²²⁶ ÖKÇESİZ, age, s. 109.

Sivil itaatsizlik eylemlerine örnek olarak oturma, imza toplama, bildiri dağıtma, yasaklanmış toplantı ve gösteri yürüyüşü, boykot, kürsü işgali, yol kesme eylemleri verilebilir²²⁷. Sivil itaatsizlik eylemleri kolektif olabileceği gibi bireysel olarak da gerçekleştirilebilirler. Oysa toplantı ve gösteri yürüyüşleri kolektif gerçekleştirilebilecek eylemlerdir.

2.2.6. Düşünceyi Açıklama Ve Yayma Özgürlüğü İle İlişkisi

Düşünce özgürlüğü kavramı doktrinde çoğunlukla düşünceyi açıklama özgürlüğünün yerine kullanılmaktadır. Fakat bu iki özgürlük birbirinden farklı ve bağımsızdır. Düşünce özgürlüğü içseldir. Düşünceyi açıklama özgürlüğü ise dış dünyada bir etki doğurmaya yöneliktir. Bu nedenle düşünce özgürlüğü değil düşünceyi açıklama özgürlüğü sınırlandırılmıştır. Anayasamızda da düşünce ve kanaat özgürlüğü sınırlandırma getirilmeden; düşünceyi açıklama özgürlüğü ise sınırlandırılarak düzenlenmiştir²²⁸.

İfade özgürlüğü düşünceyi açıklama özgürlüğünden daha geniş niteliktedir. Düşüncenin açıklanmasının yanında; ifadeye konu olabilecek tüm unsurları –haber aktarımı, duygusal açıklamalar, dinsel kanaatler gibi.- da içerir. Anayasanın 26. maddesi de bu anlamda ifade özgürlüğünü korumaktadır. 26. maddeye göre, “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir...” Görüldüğü gibi 26. madde düşüncenin açıklanmasına yönelik araçlara herhangi bir sınırlama getirmemiştir. Anayasada yer alan bu araçları geniş yorumlamak gerekir. Örneğin yazının yabancı dilde veya sadece belli kişilerce bilinebilir olmasının, sadece şekillerden, çizimlerden oluşmasının, nereye, nasıl yazıldığıнын, ilkel veya modern yöntemlerle yazıldığıнын hiçbir önemi yoktur. Hepsi anayasal güvence altındadır²²⁹.

İfade özgürlüğü; “bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulmasının (izharının) veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması demektir²³⁰. İfade özgürlüğünün kullanılmasında önemli işlev gören pek çok özgürlük bulunmaktadır. Bilim ve sanat özgürlüğü, basın özgürlüğü fikir ve kanaatlerin oluşumunu sağlamaktadır. Toplantı ve gösteri

²²⁷ ÖKÇESİZ, age, s. 76-78.

²²⁸ CAN, Osman, “Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü Anayasal Sınırlar Açısından Neler Değişti?” Liberal Düşünce, Yıl 6, S: 24, Güz 2001, s. 90.

²²⁹ CAN, age, s. 90-91.

²³⁰ ERDOĞAN, Demokratik, s. 8.

yürüyüşü, siyasi parti kurma, dernek, sendika gibi kolektif özgürlükler de ifade hürriyetinin gerçekleşmesine hizmet etmektedir²³¹.

İfade özgürlüğü bireyin saygınlığını gerçekleştiren bir özgürlük olması yanında yeni fikirlerin yayılmasını sağlamakla toplum açısından da büyük önem taşır. Açık tartışma ortamının sağlanması ile iyi ile kötü ayırt edilebilecek, çeşitli çözüm önerileri geliştirilerek istikrarlı bir toplum hayatı kurulabilecektir²³².

Demokratik bir toplumda, ifade özgürlüğü siyasi iktidarın hoşuna gidecek şeyleri söyleme hakkı değil, her türlü düşüncüyü serbestçe açıklama özgürlüğüdür²³³. İfade özgürlüğü ve bununla bağlantılı olan diğer özgürlükler esas itibarıyla bir muhalefet özgürlüğüdür²³⁴. Genelde siyasi otorite ile ilgili ve ona karşı kullanıldığından özellikle korunmalıdır²³⁵.

İfade özgürlüğünün korunması gerçek bir demokrasi için şarttır. Siyasi otoritenin eleştirilmediği, tartışılmadığı gerçek bir demokrasiden söz etmek mümkün değildir²³⁶.

Sınırlamalar ülkemizde çoğu zaman özgürlüklerden önce gelmektedir²³⁷. Amerikan Yüksek Mahkemesi'nde geliştirilen açık ve mevcut tehlike ölçütüne göre bir ifade bireyler ve toplum için açık ve mevcut tehlike yaratıyorsa bu ifade sınırlanabilir. Açık ve mevcut tehlike ölçütü toplumdaki topluma veya aynı toplumda dönemden döneme değişebilecek bir ölçüttür. Bu ölçü Türk Anayasa Mahkemesi tarafından da kullanılmaktadır²³⁸.

Toplantı ve ifade özgürlükleri, birbirlerine çok sıkı bir ilişkiyle bağlıdırlar. İHAK ve İHAM birçok olayda bu iki özgürlüğü birlikte değerlendirmektedir. İsviçre makamlarının belirli bölgelerde bütün siyasi toplantıları yasaklaması üzerine İHAK, "11. maddede öngörülen barışçı amaçlarla toplanma özgürlüğü, demokratik bir toplumun temel bir hakkı olarak, ifade özgürlüğü

²³¹ SUNAY, Avrupa, s. 10.

²³² SUNAY, Avrupa, s. 12.

²³³ BIÇAK, Vahit, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde İfade Özgürlüğü", Liberal Düşünce Topluluğu Yay., 2002 s. 19.

²³⁴ SANCAR, Mithat, "Devlet Akli Kısıncısında Hukuk Devleti", İletişim Yay., İstanbul 2000 s. 170.

²³⁵ ERDOĞAN, Demokratik, s.9.

²³⁶ ERDOĞAN, Demokratik, s.10.

²³⁷ ARSLAN, Zühtü, "İfadenin Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek:Açık ve Mevcut Tehlikenin Tehlikeleri", Liberal Düşünce, Yıl 6, Sayı: 24, Güz 2001, s. 14.

²³⁸ ARSLAN, age, s. 20-21.

gibi böyle bir toplumun temellerinden birisi olduğu için, somut olayda bunları birbirinden ayırmak mümkündür değildir”²³⁹ biçiminde karar vermiştir.

1982 Anayasası’nın 26/2 hükmüne göre “...Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.”

Örgütlenme özgürlüğünün temeli düşünce ve ifade özgürlüğüdür²⁴⁰. Toplanma özgürlüğünün düşünce özgürlüğüyle bağlantısı, toplantıların düşüncenin oluşum yollarından birisi olmasının doğal sonucudur. Toplantı, "bir konuyu tartışmak", "düşünce değişiminde bulunmak", "bir fikir yada amacı açıklamak" için yapıldığına göre, katılanlarda ve toplantıdan haberdar olan diğerlerinde bir düşüncenin belirmesini yada gelişmesini sağlama, toplantının başlıca işlevlerinden biridir²⁴¹.

Toplanma özgürlüğü ifade özgürlüğüyle de doğrudan bağlantılıdır, çünkü toplantılar düşünce ve görüşlerin dolaysız ifade yollarını oluştururlar. Tam da bu bağlantı nedeniyle, toplanma özgürlüğü hakkında yararlanma, ilke olarak, aşağıda değinilecek olan "barışçı" olma koşulu dışında, toplantıda ifade edilen yada toplantının kendisinin ifade ettiği görüşlerin içeriğine bağlanamaz²⁴².

İki özgürlük arasındaki hukuki ilişkinin ortaya konmasında ise çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki fikri içtima görüşüdür. Bu görüşü ilk ortaya koyan Füsslein’ine göre toplantı ve düşünce özgürlüklerinden birisi için geçerli olan sınırlama, diğerinin kullanılmasını da imkansız hale getiren fikri içtima şeklinde bir çakışma halindedir. Bu görüşe göre bir hak aynı anda kullanılan diğer bir hakkın sınırlandırmalarına tabi olacaktır²⁴³.

²³⁹ ÜNAL, Avrupa, s. 285.

²⁴⁰ AZRAK, Ülkü, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Açısından Kolektif Özgürlükler”, için bkz. <http://www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler>, s. 1.

²⁴¹ ALPKAYA, age, s. 4.

²⁴² ALPKAYA, age, s. 4-5.

²⁴³ ATALAY, age, s. 14.

Diğer bir görüşe göre ise toplantı özgürlüğü düşünce özgürlüğünün bir parçasıdır. Tanilli de bu doğrultuda düşünce açıklamayı düzenleyen maddenin toplantı, dernek gibi düşünceyi açıklamalarını koruyan bir kaynak olduğunu ileri sürmüştür²⁴⁴.

İleri sürülen bir diğer görüş düşünce ve toplantı özgürlüklerini tek bir bağımsız gösteri özgürlüğüne bağlama yolundaki görüştür. Bu görüş iki özgürlük arasındaki hukuki ilişkiyi çözmek için yeterli değildir. Zira gösteri, toplantı ve düşünce özgürlüklerine ilişkin tüm olayları kapsamaz. Ayrıca tek bir kişinin de düşüncesini gösteri biçiminde açıklaması her zaman mümkündür²⁴⁵.

Toplantı özgürlüğü ile düşünce özgürlüğü arasında özel hüküm – genel hüküm ilişkisi olduğu da ileri sürülmüştür. Buna göre Anayasanın 26. maddesinde düşünce özgürlüğüne yer verilirken 34. maddede düşünce özgürlüğünün bir aracı olan toplantı özgürlüğü özel olarak düzenlenmiştir. Fakat 34. madde özel hüküm olarak değerlendirilirse genel hüküm olarak kabul edilen 26. maddenin düzenleme alanı dışında kalan olayları da kapsamasına bir cevap bulunamayacaktır²⁴⁶.

Son olarak toplantı özgürlüğü ile düşünce özgürlüğü arasındaki hukuki ilişki sorunun vakıa ayrımı ile çözümlenebileceği söylenebilir. Vakıa ayrımı “farklı temel hakların garanti kapsamlarının birbirinden ayrılması ve tek bir somut olayın değişik görünümünün, bu garanti alanlarından kendisine uygun olana bağlanmasını”²⁴⁷ ifade eder. Burada tek bir somut olay her biri diğer bir temel hak için önem arz eden değişik bölümlere ayrılmıştır. Sınırlandırmalarda da temel haklardan hiçbiri bir önceliğe sahip olmayacaktır²⁴⁸.

²⁴⁴ **TANİLLİ**, Servet, “Devlet ve Demokrasi-Anayasa Hukukuna Giriş”, 5.Bası., Say Yay., İstanbul 1982, s. 125.

²⁴⁵ **ATALAY**, age, s. 15.

²⁴⁶ **ATALAY**, age, s. 16.

²⁴⁷ **ATALAY**, age, s. 16-17.

²⁴⁸ **ATALAY**, age, s. 16-17.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1982 ANAYASASI DÖNEMİNDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI, HAKKIN SINIRLANDIRILMASI VE KORUNMASI

1. 1982 ANAYASASI DÖNEMİNDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI VE HAKKIN SINIRLANDIRILMASI

1982 Anayasası madde 34/1'e göre "Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir".

Maddede belirtilen "silahsız ve saldırsız" olma istisnası dışında "herkes" tek başına veya topluluk halinde, önceden izin almaksızın bu hakkı kullanabilir.

Yabancıların "herkes" kapsamında sayılmadığını da hemen belirtmek gerekir. Buradaki "herkes" ifadesi ile kanun koyucunun sadece Türk tabiiyetinde olanları kastettiğini, yabancılar için toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kanunla İçişleri Bakanlığının iznine tabi kılınmasından anlamaktayız.

Kişi unsuru bölümünde ayrıntılı olarak açıkladığımız üzere düzenleme kurulunu oluşturanlar için herkes kavramını gerçek kişiler bakımından, on sekiz yaşını doldurmuş, medeni hakları kullanmaya ehil herkes olarak değerlendirmek, katılanlar bakımından ise bir sınırlama getirilemeyeceğini kabul etmek gereklidir.

Silahlı kuvvetler, kolluk güçleri ve devletin yönetim aygıtında görevli olanlar içinde devlet gücünü arkalarında bulundurmaları sebebiyle sınırlandırmalar getirilebileceğini; nitekim silahlı kuvvetler mensuplarının her türlü siyasal gösteriye, toplantıya karışmalarının ve bu amaçla nutuk ve beyanat vermelerinin ve yazı yazmaları yasaklandığını, devlet memurlarının hiçbir şekilde siyasal ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamayacaklarını ve bu eylemlere katılamayacaklarını göz önüne aldığımızda herkes kavramının biraz daha daraldığını kabul

etmemiz gerekecektir. Son olarak Çocuk Derneklerinin tüzel kişiliği bulunmasına karşın toplantı ve gösteri yürüyüşü organize edemeyeceklerini de belirtmek gerekir.

Yine Anayasaya göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının her hangi bir izne tabi olmadığını da belirtmek gerekir. İleride 2911 sayılı Kanununun 10. maddesi incelenirken de görüleceği üzere, bu hakkın kullanımında bildirim usulü kabul edilmiştir. Oysa Kanunun, hakkın kullanımında yer, zaman, usul ve şekil bakımından içerdiği birçok hükmüne bir de idari mercilerin olumsuz yönde kullandıkları takdir yetkileri eklendiğinde izinsizlik ilkesi anlamsız kalmaktadır.

1.1 Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Sınırlandırılması Nedenleri

1.1.1. Genel Olarak

Herkesin her istediğini yapabildiği yani sınırsız özgürlüğün olduğu varsayılan bir toplumun sürekliliğini devam ettirebilmesi imkansızdır. Mutlak özgürlük toplum ve devlet hayatı içerisinde yer alamaz. Devletin ve toplumun sürekliliğinin sağlanabilmesi bu sebeple zorunludur²⁴⁹. Özgürlüklerin sınırlandırılmasının temel sebebi toplum düzenini kurmak, korumak ve sürekliliğini sağlamak²⁵⁰ geniş anlamıyla kamu düzenini sağlamaktır²⁵¹. Ancak bunun sonucu olarak kamu düzeninin sağlanması ile kişi özgürlüklerinin birbirleriyle çatışan kavramlar olarak değerlendirilmemelidir. Düzen ve özgürlük birbirini tamamlar niteliktedir²⁵².

Demokratik hayatının iki temel unsuru olan kamu düzeni ile kişi özgürlükleri arasında denge kurulurken herhangi birisine verilecek ağırlığı ikincisinin zararına olacağı, örneğin kamu düzenine ağırlık verildiğinde özgürlüklerin bundan zarar göreceği, otoriterizme yakınlaşılacağı kuşkusuzdur. Aksi durum da toplumu anarşiye yaklaştıracaktır²⁵³. Denge açısından bu hassasiyetin varlığı bu iki kavramın zıt kavramlar olduğu şeklinde değerlendirilmemelidir. Çünkü özgürlüğün kurulabilmesi her şeyden önce düzeni sağlamış bir toplumun varlığını gerekli kılar. Düzensiz ve kargaşa içerisindeki bir toplumda özgürlüğün varlığından söz edilemez. Düzenin olmadığı yerde özgürlüğün kullanılması mümkün değildir. Hak ve özgürlüklerin kullanılması, demokratik

²⁴⁹ KAPANİ, Kamu, s. 228.

²⁵⁰ ATALAY, age, s. 69.

²⁵¹ KAPANİ, Kamu, s. 228.

²⁵² GÖZÜBÜYÜK, Anayasa, s. 26, KAPANİ, Kamu e, s. 228.

²⁵³ GÖZÜBÜYÜK, Anayasa, s. 198, KAPANİ, Kamu, s. 228.

toplumlarda, bireysel çıkar ve toplumsal menfaatin dengelenmesi söz konusu olduğundan sınırsız ve şartsız değildir²⁵⁴. Özgürlüğün tüm toplumca kullanılabilmesi de ancak onun sınırlandırılması ile mümkündür. Hiçbir sınırı olmayan özgürlükten sadece güçlü olan yararlanabilecektir²⁵⁵. Sonuç olarak kamu düzeninin özgürlüğün varlığı için asgari bir şart ve vazgeçilmez bir unsur olduğu söylenebilir. Aynı şekilde özgürlüklerin yok sayıldığı bir toplumun da devamlılığını sağlayabilmesi mümkün değildir. Bunun yanı sıra sınırları belirlenmeyen özgürlükler kişiler için bir anlam ifade etmemektedir. Kişi, herkesiz hak ve özgürlüklerinin nereye kadar uzanıp, nerede bittiğini, kullanılma yollarını açıkça bilmeden kendi özgürlük alanını öngöremeyecektir²⁵⁶.

Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının sınırlandırılması, askıya alınabilmesi veya kısmen durdurulabilmesi ancak; kamu düzeni, kamu güvenliği, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, suçun önlenmesi, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması, başkasının hak ve özgürlüklerinin korunması gibi birtakım şartlara bağlı olmak kaydıyla uluslararası belgelerde ve anayasalarda öngörülmüştür. Bu sebeplerle anayasalarda düzenlenip güvence altına alınan temel hak ve özgürlükler yine anayasalar tarafından sınırlanmıştır.

Genel olarak kamu düzeni, bozulduğunda kamu yararını olumsuz yönde etkileyen ve bozulmasının önlenmesiyle de kamu yararı gerçekleşen bir düzendir. Kamu düzenin öğeleri; güvenlik, dirlik ve esenlik ve toplumun genel sağlığıdır. Güvenlik bireylerin umumi veya umuma açık yerlerde saldırıya, engellemeye ve kazaya maruz kalmadan yaşamalarının sağlanmasıdır²⁵⁷. En geniş anlamıyla devlet ve devlet kuruluşlarının da güvence altına alınmasıdır. Bu anlamıyla milli güvenliği de içinde barındırır²⁵⁸. Dirlik ve esenlik yaşamın normal seyrini olumsuz yönde etkileyecek her türlü düzensizlik ve karışıklığın yokluğudur. Kamu sağlığı ise toplumun bulaşıcı ve salgın hastalıklardan uzak tutulmasını, toplumun sağlık koşulları içinde yaşamını sürdürmesini ifade eder²⁵⁹.

Kamu düzeni yukarıda açıkladığımız unsurları ile birlikte kanunda ifadesini bulan milli güvenlik, genel sağlık kavramlarını da içermektedir. Kamu düzeninin gerek anayasada gerekse

²⁵⁴ GENÇ, Mehmet, “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler”, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yay. No: 16, Bursa 1997, s. 36, **KAPANİ**, Kamu, s. 228-229.

²⁵⁵ ANAYURT, Toplanma, s. 134.

²⁵⁶ **KAPANİ**, Kamu, s. 229.

²⁵⁷ ÖZBUDUN, age, s. 24.

²⁵⁸ ATALAY, age, s. 125.

²⁵⁹ ÖZBUDUN, age, s.26

kanunda toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğünün sınırlandırılmasında tek ölçüt olarak kullanılması yerinde bir düzenleme olurdu²⁶⁰.

Anayasanın 34. maddesinde TGYK'nin 17, 19. maddelerinde kamu düzeni erteleme ve yasaklama sebebi olarak gösterilmekle birlikte hangi anda erteleme ve yasaklamanın devreye gireceğine dair bir düzenlemeye bu hükümlerde yer verilmemiştir.

Yukarıda incelediğimiz bu maddelerin değişiklikten önceki şekillerinde “kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkmasının kuvvetle muhtemel bulunması” ölçütüne yer verilmiştir. Buna göre erteleme veya yasaklamanın uygulanabilmesi için kamu düzeninin doğrudan ihlaline yönelik somut hareketler veya güncel bir tehlike söz konusu olmalıydı²⁶¹. Bugün de kamu düzeni ölçütü bu şekilde yorumlanmalıdır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 30. maddesi “Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkı veriri biçimde yorumlanamaz” hükmü ile özgürlükleri yok etme özgürlüğünün olamayacağını öngörmektedir²⁶². Bu hüküm daha sonra çok benzer biçimde İHAS'de 17. maddede yer almıştır

1982 Anayasa'sının 34/1. maddesinde “Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.” şeklinde düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, toplantının “silahsız ve saldırsız” olması ibarelerine yer vermiş, korunan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının iki temel sınırını çizmiştir: Silahsızlık ve saldırsızlık²⁶³.

Silahsızlık kavramının ne olduğu ise TGYK madde 23/b'den açıkça anlaşılmaktadır²⁶⁴. Saldırsızlık ise İHAS'ın 11. maddesinde “barış ve sükunet içinde” olarak ifade edilmiş, fakat bu kavramlar tanımlanmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere Sözleşme organları barışçıl toplantıdan; “bir toplantının “barışçı” bir toplantı sayılabilmesi ve toplanma özgürlüğü kapsamına

²⁶⁰ ATALAY, age, s. 123.

²⁶¹ ATALAY, age, s. 128.

²⁶² GENÇ, age, s. 51.

²⁶³ ATALAY, age, s. 94.

²⁶⁴ “ateşli silahlar ve patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir, lastik çubuklar, boğma teli veya zinciri gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yabancı, aşındırıcı, yaralayıcı ecza veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis ve benzeri maddeler...”

girebilmesi için, toplantıyı düzenleyenlerin ve toplantının amacının barışçı olması, toplantıda ifade edilen görüş ve düşüncelerin de barışçı nitelik taşıması gereklidir” şeklinde bahsetmektedirler. Komisyon’un yerleşik içtihadına göre, “barışçı toplanma kavramı, düzenleyici ya da katılımcıların kamusal bir karışıklığa yol açacak şiddet niyetlerinin bulunduğu bir toplantıyı kapsamaz”²⁶⁵. Kuvvet kullanma veya buna ilişkin tehdit ve tahrikler, isyan ve ceza kanunlarında suç olarak nitelendirilen eylemler saldırıda ölçüt olarak kullanılmaktadır²⁶⁶.

Silahsızlık ve saldırısızlık ibarelerinin anayasalarda ve belgelerde yer almasının temelinde ise tarihsel sebepler etkindir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının yer aldığı ilk anayasal belgelerin yürürlüğe konulduğu dönemlerde, bireyler, taleplerini ve şikayetlerini çoğu zaman isyan ve ayaklanmalarla ortaya koymuşlar; bunun önüne geçmek için o dönem anayasal belgelere bu ibareler eklenmişlerdir. O zamandan bugüne kadar geçen dönemde ise toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını düzenleyen neredeyse tüm belgelere bu ibareler önceki metinlerin etkisiyle, yansımıştır²⁶⁷. Kontrolsüz bırakıldığı zaman kamu düzenini bozma veya tehlikeye düşürme ihtimali sebebiyle neredeyse tüm anayasalar toplantı ve yürüyüşün silahsız ve saldırısız yapılmasının bu hakkın ayrılmaz bir ilkesi olduğunu vurgulamışlardır²⁶⁸. Ancak metinlerde “silahsız ve saldırısız” kaydının bulunmaması bu hakkın silahla kullanılabileceği anlamına gelmemektedir. Çünkü temel hak ve özgürlüklerin niteliğinden kaynaklanan sınırları mevcuttur. Basın özgürlüğünün kişilerin manevi değerlerini ihlal edecek tarzda (şeref ve haysiyetlerine tecavüz edilerek) kullanılamaması, düşünce özgürlüğünün hakaret ve sövmeyi içermemesi gibi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı da silahlı ve saldırılı bir toplantı veya gösteri düzenleme hakkını içermemektedir²⁶⁹.

1982 Anayasasının 34. maddesinin ikinci fıkrasında özel sınırlama sebeplerine yer verilmiştir: “...milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık, genel ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması...”. Bu sebepler için kısaca “içeriği belirsiz ve yoruma açık” ifadelerini kullanabiliriz.

1982 Anayasa’sının 34/3. maddesinde ise “toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir” hükmü yer almaktadır.

²⁶⁵ ALPKAYA, age, s. 7.

²⁶⁶ ATALAY, age, s. 96.

²⁶⁷ ANAYURT, Toplanma, s.114.

²⁶⁸ GÜNGÖR, age, s. 61.

²⁶⁹ ANAYURT, Toplanma, s. 115, ÖZBUDUN, , s. 85.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller ile gerçek ve tüzelkişilerin düzenleyecekleri toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yerini, zamanını, usul ve şartlarını, düzenleme kurulunun görev ve sorumluluklarını, yetkili merciin erteleme ve yasaklama hallerini, güvenlik kuvvetlerinin görev ve yetkileri ile yasakları ve ceza hükümlerini düzenlemek üzere 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu 06.10.1983 tarihinde kabul edilerek, 08.10.1983 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

2911 sayılı kanun ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkının kullanılması ve usulü ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Yine bu kanunla yetkili merciin yasaklama ve erteleme halleri, güvenlik kuvvetlerinin görev ve yetkileri ile yasaklar ve ilgili ceza hükümleri de düzenlenmiştir.

2911 sayılı Kanunda AB'ye uyum sürecinde yapılan sırasıyla 4748 sayılı (ikinci uyum yasaları), 4771 sayılı (üçüncü uyum yasaları) ve 4963 sayılı (yedinci uyum yasaları) yasaları ile birçok değişiklik yapılmıştır.

2911 Sayılı Kanunun genel gerekçesinde, “*halkı aydınlatmak, etkileme ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için toplantılar ve yürüyüşler düzenlemek hakkı insanların temel hak ve özgürlükleri arasında yer almaktadır*”²⁷⁰. şeklindeki yaklaşım kanun metnine, uygulayıcıların anlayışına ve uygulamaya doğru bir biçimde yansımamaktadır. Hem kanun metninde özel sınırlandırma sebepleri olarak yer alan sınırlandırmalar ve hem de idari mercilerin takdir yetkilerini hakkın kullanılmaması eğiliminde kullanmaları sonucunda bu hak engellenmekte ya da hakkın kullanılması esnasında ciddi zorluklar çıkarılmaktadır.

Genel bölümde son olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen 2911 sayılı kanunun kapsamında olmayan toplanmalara da değinmek gerekecektir. Aşağıda bentler halinde verilmiş toplantıların kanun kapsamında olmadığı 4. maddede belirtilmiştir. Dolayısıyla bu tür toplantıların Kanun'un aradığı şartları taşıması zorunluluğu bulunmamakta dolayısıyla herhangi bir sınırlandırılmaya tabi olmamaktadırlar. İstisna kapsamındaki toplantılar;

a) Siyasi partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticari ortaklıkların ve diğer tüzelkişilerin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantıları,

²⁷⁰ GÜNGÖR, Şener, KAVALALI, A. Mümin, “Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri”, Yetkin Yay., Ankara 1990, s. 24.

- b) Kanunlara uymak, kendi kural ve sınırları içinde kalmak şartıyla kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar,
- c) Spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar,
- d) Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların Devlet ve Hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmeler,

1.1.2 Düzenleme Aşamasındaki Sınırlamalar

1.1.2.1 İzin Alma Zorunluluğu

TGYK'nin 3. maddesi:

“Herkes, önceden izin almaksızın, bu kanun hükümlerine göre silahlı ve saldırsız olarak kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Yabancıların bu Kanun hükümlerine göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, İçişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. Yabancıların bu Kanuna göre düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları, toplantının yapılacağı mahallin en büyük mülk idare amirliğine toplantıdan en az kırk sekiz saat önce yapılacak bildirimle mümkündür.”

şeklindedir.

Anayasada ve kanunda belirtilen “herkes” ifadesinden bu durumda Türk vatandaşları anlaşılacaktır. Elbette Kanunun 4. maddesiyle getirilen istisnalar yabancılar için de geçerlidir. Maddenin üçüncü uyum yasası olan 4771 sayılı yasa ile değiştirilmeden önceki halinde yabancıların Türk vatandaşları tarafından düzenlenecek toplantı veya yürüyüşte topluluğa hitap etmeleri afiş, pankart, döviz, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları da İçişleri Bakanlığının iznine bağlı idi.

Yabancıların vatandaştan farklı olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının izne tabi tutulması toplantının siyasal içerikli olması ihtimaline karşıdır. Getirilen bu düzenleme uluslar arası hukuka ve anayasaya aykırılık taşımamaktadır²⁷¹.

²⁷¹ ATALAY, age, s. 106.

Bu düzenleme dışında, Olağanüstü hal Kanunu 11/m maddesi ve Sıkıyönetim Kanunu 3. madde 9. bendi uyarınca toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesi izne bağlanabilir. Bu düzenlemeler de anayasaya aykırılık taşımamaktadır. Fakat özellikle bu yönetimlerde yetkili makamların yaptıkları idari işlemlerin yargı denetimine bağlı olmaması hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmamaktadır²⁷².

Kanuna, Anayasanın 34/1 maddesinde yer alan “silahsız ve saldırısız” olma koşulunun yanında “kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla” ibaresi eklenmekle; Anayasa 34/2 de yer alan “suç işlenmesinin önlenmesi” amacıyla sınırlama getirilebileceği hükmü Kanuna yansıtılmış olmaktadır.

1.1.2.2 Bildirimde Bulunma Zorunluluğu

TGYK madde 10'a göre “*Toplantı yapılabilmesi için, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzalayacakları bir bildirim, toplantının yapılmasından en az kırk sekiz saat önce ve çalışma saatleri içinde, toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa verilir. Bu bildirimde;*

a) Toplantının amacı,

b) Toplantının yapılacağı yer, gün, başlangıç ve bitiş saatleri,

c) Düzenleme kurulunun başkan ile üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri, ikametgahları ve varsa çalışma yerleri,

Belirtilir ve bildirimde yönetmelikte gösterilecek belgeler eklenir.

Bu bildirim karşılığında gün ve saati gösteren alındı belgesi verilmesi zorunludur.

Bu bildirim, valilik veya kaymakamlıkça kabul edilmez veya karşılığında alındı belgesi verilmez ise keyfiyet bir tutanakla tespit edilir. Bu halde noter vasıtasıyla ihbar yapılır. İhbar saati bildirim verilme saati sayılır.

Aynı yerde, aynı gün toplantı yapmak üzere ayrı ayrı düzenleme kurullarınca bildirim verilmişse ilk verilen bildirim geçerlidir. Diğerlerine durum hemen yazılı olarak bildirilir.”

²⁷²ATALAY, age, s. 107-108.

Anayasa ve Kanun bildirim sistemini kabul etmiştir. Bildirim sisteminde izin sisteminden farklı olarak önleyici değil bastırıcı bir özellik görülmektedir²⁷³. Bildirim için kanunla öngörölmüş olan süre 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı yasa ile yapılan değişlikle, yetmiş iki saatten, kırk sekiz saate indirilmiştir. Bu değişlik, sıcak gündemler ile ilgili konularda yapılacak toplantılar bakımından faydalı olmuştur. Ancak kırk sekiz saatlik sürenin hızla değişen gündemler için oldukça uzun bir süre olduğunu vurgulamak gerekir. Bu süre kimi zaman, yapılacak toplantının amacına ulaşmasını zorlaştırabilmektedir.

Bildirim mecburiyetinin yer almasının sebepleri bildirimde bulunması gereken hususlar değerlendirilerek şu şekilde sıralanabilir:

a) Kanun metninde toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyen kurulun bildirimini imzalaması öngörölmekle, kanun koyucunun bildirim sisteminde göttüğü temel amacın bu temel hak ve özgürlüğün kötüye kullanımı halinde sorumluları tespit etmek istemesi olarak değerlendirilebilir. Zira bildirimde Düzenleme kurulunun başkan ile üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri, ikametgahları ve varsa çalışma yerleri, gösterilmek zorundadır.

b) Özgürlüklerin sınırlandırılmasının temel nedeni olarak gösterilen “kamu düzeninin bozulmasını önlemek” için de bildirim sistemi gereklidir.

c) Doktrinde ileri sürölen düşüncelerde ve İHAM kararlarında bildirim koşulu, idareye de bazı yükümlölüklerini yerine getirmesi, toplantı ve gösteri yürüyüşünün sağlıklı şekilde yapılabilmesini sağlaması için öngörölmüş bir mecburiyet olarak değerlendirilmektedir.

d) Bildirim ile toplantı ve gösteri yürüyüşü esnasında toplantı ve gösteri yürüyüşü yapan kişilerin güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır.

Fatih 4. Asliye Ceza Mahkemesinde Ahmet Mercan ve Abdurrahman Dilipak'ın, 2911 sayılı kanuna muhalefet ettikleri gerekçesiyle yargılandıkları davanın karar metni, bildirim hususunda şu ifadeleri içermektedir: “*Gösteri yapılırken bildirimde bulunma hususunun gösteri yapacak kişilerin gösteri mntikasında muhtemel uğrayacakları saldırılar karşısında güvenliğini temine yönelik, gösteri yapan kişiler yöneliğinde olup, yasa koyucunun da buna yönelik olduğu, bu*

²⁷³ KABOĞLU, age, s. 234.

hususla uyulmamasının yasal bir yaptırım gerektirmediği, ancak gösteri yapan şahısların uğrayacakları bir saldırı karşısında kamu görevlilerini sorumlu tutma konumundan kurtarmaya yönelik olduğu,” kararın devamında her iki sanık için de suç unsurlarının oluşmadığı gerekçesiyle beraat kararı verilmiştir²⁷⁴.

Anayasa Mahkemesi 4.1.1963 tarihli Kararında *beyan zorunluluğunun* toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü zedelediği, bu zorunluluğun “kamu düzenini korumakla görevli ve sorumlu makamların gerekli güvenlik tedbirlerini vaktinde almalarını sağlamak için” öngörüldüğünü, bunda hakkın özüne dokunan bir boyut bulunmadığını belirtmiştir²⁷⁵.

Anayasa Mahkemesinin belirttiği gibi eğer bildirimde amaç kamu gücünü hazırlık yapması toplantı ve gösteri yürüyüşünü güvence altına alması ise, güvence altına alınma ihtiyacı olmayan veya olsa dahi bu, bildirim mecburiyetini yerine getirmeyenlerin katlanmaları gereken bir sonuç olarak değerlendirilmeli; toplantı veya gösteri yürüyüşü yasadışı kabul edilmemelidir. Ancak TGYK madde 23’te yasadışı saydığı toplantı ve gösteri yürüyüşleri arasında, bildirim yapılmamış toplantıları da saydığından, burada takdir yetkisi tamamı ile idareye geçmekte; idarenin takdir yetkisinin ön planda ve geniş olduğu durumlarda ise özgürlüğün varlığından bahsedilememektedir. Çünkü uygulamada kamu güvenliği ile kişilerin mal ve can güvenliğinin zedelenmediği, taleplerin de meşru olduğu toplantı, gösteri veya yürüyüşler, şekil şartı olan bildirim yerine getirilmemesi nedeniyle kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü sayılmakta²⁷⁶ bu noktada şekil özgürlüğün önüne geçmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü izinsiz yani sadece bildirimle kullanılacak bir hak ise; bu hakkın kullanılmasında sorun ancak toplantı yada gösteri yürüyüşü sırasında yasaların suç saydığı bir fiilin meydana gelmesi yada bu sırada kişilerin mal, can veya kişilik haklarının ihlal edilmesi halinde doğabilir.²⁷⁷

Eğer kamu gücü toplantı yapılacağını daha önceden öğrenmişse bu durumda bildirim yapılmaması sorun olmamalıdır. İstihbarat yoluyla bir toplantının veya gösteri yürüyüşünün mülki

²⁷⁴ Karar için bkz. TUNÇ, Sezgin, “Uyum Yasaları ve Uygulamalar Işığında 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Hakkında Rapor”, <http://www.mazlumder.org/turkce/diger.html?sy=203&cst=rpr./10.04.2005>

²⁷⁵ E. 1962/208, K. 1963/1.Karar için Bkz. www.anayasa.gov.tr.

²⁷⁶ ERDOĞAN, Ayhan, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı: İzne Değil Ama Şekle Bağlı!, Açık Sayfa S. 50 Aralık, 2003, s. 11.

²⁷⁷ ERDOĞAN, Ayhan, s. 11

amirliklerce öğrenildiği toplantıların veya gösteri yürüyüşlerinin, sadece bildirim yapılmadığı gerekçesiyle yasa dışı toplantı veya gösteri yürüyüşü olarak değerlendirilerek dağıtılması²⁷⁸, yukarıda bildirim koşulunun varlığının sebepleri arasında saydığımız, bildirim amacının, idarenin sorumlu kişileri tespit etmek istemesi olarak kabul edilmesi yanlış olmayacaktır.

Kanunda bildirim mecburiyetinin yerine getirilmemesinin yaptırım toplantısının kanuna aykırı sayılması ve toplantıyı düzenleyenler ile bunların faaliyetlerine katılanların hapis cezası ile cezalandırılması olarak düzenlenmiştir. Sadece şekil şartının yerine getirilmemesi sebebiyle kanun dışı sayılarak ağır müeyyidelere bağlanma önceden planlanmayan ve toplu halde konulan demokratik, barışçı tepkiler için kanunun dağıtma ve hapis cezaları yerine para cezası gibi hem özgürlüğün kullanımını engellemeyecek hem de yaptırım olarak yasa da yer alacak daha hafif bir cezanın öngörülmesi yerinde olacaktır.

Valilik ve kaymakamlığa verilecek bildirim “yönetmelikle” gösterilecek belgelerin verilmesi zorunluluğu hükmü; bildirim eklenecek belgelerin bu özgürlüğün kullanımıyla ilgili bir sınırlama olarak düşünüldüğünde, Anayasada yerini bulan, temel hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlandırılması gereğine aykırılık taşıdığı söylenebilir. Özellikle yönetmeliğin mevcut idare tarafından her zaman değiştirilme ihtimali ve belgelerin çoğaltılması bu temel hak ve özgürlüğün kullanımına kolaylıkla sınırlama getirilmesi sonucunu doğurur²⁷⁹. Oysa temel hak ve hürriyetlerin ancak kanunla sınırlanabileceği Anayasal güvence altına alınmış olduğundan kanunun bu hükmü Anayasa’ya açık aykırılık teşkil etmektedir.

“...aynı yerde, aynı gün toplantı yapmak üzere ayrı ayrı düzenleme kurullarınca bildirim verilmişse ilk verilen bildirim geçerlidir...” hükmü bildirimde güdülen amaçlardan birinin de ortaya çıkabilecek karışıklıkları önlemek olduğunu gösterir²⁸⁰.

²⁷⁸ Ankara Valiliğinin bir gösteri yürüyüşünü önceden haber almasına karşın bilgisi yokmuş gibi değerlendirerek yayınladığı bildiri metni dikkat çekicidir: “İlimizde 6 Kasım 2003 tarihinde meydana gelen YÖK’ü protesto eylemi sonrasında, eylemde güvenlik kuvvetlerine taşlı-sopalı saldırıda bulunarak kanunsuz eylemi gerçekleştiren şahısların, gözaltı ve bilahare başlanan yargı süreci ve öğrenci olanlarla ilgili üniversitelerce başlatılan disiplin uygulamalarını ve yeni hazırlanan YÖK yasa Tasarısını protesto etmek amacıyla, 13 Mart 2004 Cumartesi günü İlimiz Kızılay meydanında korsan bir gösteri için hazırlık yapıldığı duyuları alınmıştır.....Bu defa 13 Mart 2004 Cumartesi günü düzenleneceği öğrenilen YÖK’ü protesto eyleminin de şu ana kadar (10 Mart 2004 saat 12.00 itibarıyla) başvurusu yapılmamıştır.

Hazırlığı yapılan miting yine kanunsuz duruma düşmektedir.....Gençlerimize ve kamuoyuna 13 Mart 2004 Cumartesi günü Kızılay bölgesinde tertiplenmek istenen kanunsuz eyleme itibar etmemelerini, güvenlik kuvvetlerimizle bir çatışmaya asla kalkışmamalarını, kendi istikballerini düşünmelerini, halkımızın huzur ve güvenliğini bozmaya kimsenin hakkı olmadığını bir defa hatırlatmakta ve açıklamakta yarar görülmüştür. Duyuru için bkz. <http://www.ankara.gov.tr/index.php?site=&module=HaberlerClient&page=article&id=68&year=2004>

²⁷⁹ ATALAY, age, s. 112.

²⁸⁰ ATALAY, age, s. 110.

1.1.3 Yer Yönünden Getirilen Sınırlamalar

TGYK madde 6/2'ye göre “Şehir ve kasabalarda ve gerekli görülen diğer yerlerde hangi meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantı veya yürüyüş yapılabileceği ve bu toplantı ve yürüyüş için toplanma ve dağılma yerleri ile izlenecek yol ve yönler vali ve kaymakamlarca kararlaştırılarak alışılmış araçlarla önceden duyurulur. Bu yerler hakkında sonradan yapılacak değişiklikler duyurudan onbeş gün sonra geçerli olur. Toplantı yerlerinin tespitinde gidiş gelişi, güvenliği bozmayacak ve pazarların kurulmasına engel olmayacak biçimde, toplantıların genel olarak yapıldığı, elektrik tesisatı olan yerler tercih edilir.”

Yer bakımından sınırlama getirilmesinin temel sebebi kişilerin hak ve özgürlüklerinin çatışmasıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün temel amacı olan düşünceyi açıklamak, geniş kitlelere duyurmak için en elverişli yerler olan park, bahçe, yol gibi kamuya açık alanlar asıl işlevleri olan dinlenme, seyahat özgürlüğü gibi özgürlüklere de hizmet etmektedir²⁸¹. Bir genel yol üzerindeki gösteri yürüyüşü hakkı, o yolu kullanan kişilerin gelip geçme, seyahat haklarına müdahalede bulunmadan kullanılamaz.

Madde metninden anlaşılacağı gibi kişilerin toplanma ve gösteri yürüyüş yerlerini belirleme yetkileri yoktur. Kişilerin idare tarafından önceden belirlenen yerler arasında seçim yapma imkanları vardır.²⁸² Kanuni bir düzenlemeyle toplantı ve gösteri yürüyüşü güzergahlarını belirlemek günümüz sosyal ve teknik koşullarında elverişli değildir²⁸³. Toplantı ve gösteri yürüyüşüne imkan tanıyacak yerlerin sınırlı olması da idareye bu konuda yetki verilmesinin temel nedenlerindendir²⁸⁴.

İdareye tanınan bu yetkinin kullanılmasında idareyi çatışan özgürlükler arasında dengeyi sağlama sorumluluğu beklemektedir²⁸⁵. Uygulamada görülen, toplanma ve gösteri yürüyüş yerlerinin güvenlik, trafik gerekçeleriyle şehir dışında belirlenmesi bu dengeyi toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü aleyhine bozmaktadır. Bu yerlerin tespitinde toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün amacı da göz önüne alınmak zorundadır²⁸⁶. Amaç bölümünde de

²⁸¹ ANAYURT, Toplanma, s. 137.

²⁸² ANAYURT, Toplanma, s. 140.

²⁸³ ATALAY, age, s. 116.

²⁸⁴ ATALAY, age, s. 115.

²⁸⁵ ANAYURT, Toplanma, s. 138.

²⁸⁶ ANAYURT, Toplanma, s. 141.

açıkladığımız üzere toplantılar ve özellikle yürüyüşler kamuoyu yaratma, fikir alışverişinde bulunma özellikle de siyasi iktidar üzerinde baskı kurmaktır. Kitlelere ulaşılamayan yerlerin toplantı ve yürüyüş mekanları olarak belirlenmesi bu hakkı zımnen kaldıran etki yaratmak anlamına gelmektedir.

Bir cadde veya bulvar ne kadar yoğun trafiğe maruz kalsa da, o cadde veya yolun bu durumu tek başına özgürlüğün kural sınırlamanın istisna olduğu bir siyasal rejim anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Bu nedenle toplantı ve gösteri yürüyüşü mekanlarının belirlenmesinde, yerin toplantı veya gösteri yürüyüşünden beklenen etkiyi yaratıp yaratamayacağı da dikkate alınmalıdır²⁸⁷.

Toplantı yerlerinin mülki amirlerce belirlenmesine ilişkin hükmü, kamusal forum alanı olan cadde, sokak, meydan park ve benzeri yerlerin idare tarafından kaldırılması sonucunu doğurmaktadır²⁸⁸. Mülki amirlerin bu yetkisi özgürlüğün kullanıcılarının isteklerini fikir ve düşüncelerini açıklama, kamuoyunu aydınlatma, kamu makamlarını etkileme, iletişim kurma haklarının özüne dokunur müdahale olarak değerlendirilebilir²⁸⁹.

TGYK 22. maddeye göre “*Genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez.*

Genel meydanlardaki toplantılarda, halkın ve ulaşım araçlarının gelip geçmesini sağlamak üzere valilik ve kaymakamlıklarca yapılacak düzenlemelere uyulması zorunludur.”

Maddenin yazılış biçimine bakıldığında genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve TBMM’ne bir kilometre uzaklıktaki alan içinde sadece toplantı yapılamayacağı ve şehirlerarası karayollarında sadece gösteri yürüyüşü düzenlenemeyeceği anlamı çıkmaktadır. Mabetler, kamu hizmeti görülen bina ve tesisler gösteri yürüyüşüne uygun değildir. Fakat genel yollar için aynı şey söylenemez. Genel yollarda gösteri yürüyüşünün yasak olması hakkın özüne dokunur nitelikte bir sınırlamadır.

²⁸⁷ ANAYURT, Toplanma, s. 140.

²⁸⁸ ANAYURT, Toplanma, s. 141.

²⁸⁹ GÜRAN, Sait, “Düşünceleri Açıklama ve Yayma Aracı Olarak Kamu Malları”, Anayasa Yargısı S. 8 içinde, Ankara 1990, s. 190.

ABD Yüksek Mahkemesi karşı kaldırımında gösteri yapılmasını, Federe Devlet Kongre Binasının dış mekanlarında ırk ayrımcılığını protesto eden dövizlerle yürünmesini veya oturma eylemlerini, siyasi, dini, ve kamusal içerikli duyuru, broşür ve benzeri basılı eserlerin kaldırımında, parklarda, meydanlarda, sokaklarda dağıtılmasını yasaklayan veya cezalandıran kararları ve kanunları Anayasa'ya aykırı bulurken, "... binasının dış sınırını çevreleyen kaldırımlar, ...diğer kaldırımlardan ayırt edilemeyeceği gibi, neden farklı muamele görmeleri gerektiğini anlayamıyoruz.... Geleneksel forum yeri olan bu taşınmazlar, Anayasanın düşünceleri açıklama hürriyetine ilişkin ... maddesi bakımından özel bir mevkie sahiptir. Bu yerlerle, kamunun düşüncelerini açıklaması için bir forum olmaktan başka bir yararlanmaya özgülenmiş bir binaya bağlantılı olmakla, asıl tarihi niteliklerini kaybetmezler. Hatta yasalarla genel forum alanı sayılmayan taşınmazlar arasına sokulmuş olsalar bile, bu kategori taşınmazların -kaldırımlar, yollar- karakterleri değiştirilemez"²⁹⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Mabetler, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde toplantı yapılması kamu hizmetlerinin görülmesini zorlaştırıp hatta olanaksız hale getirebilecektir. Ancak kanunda yer alan bunların eklentileri için her zaman aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çok büyük bir alana yayılmış eklentiler düşünüldüğünde daha esnek düzenlemelerin getirilmesi yerinde olacaktır²⁹¹.

Park ve bahçelerin tamamının yasak yerler kapsamına alınması ise yerinde bir düzenleme değildir. Park ve bahçeler çatışan özgürlükler arası dengenin kurulmasında diğer yerlere nazaran daha elverişlidir²⁹².

Toplantının yer ve güzergahının idari mercilerce belirlenmesi uygulamada hakkın etkin kullanımı önünde bir engel teşkil edebilmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının doğası düşünüldüğünde, bu hakkın en temel amacının işlenen konu hakkında topluma bir mesaj vermek olduğu görülecektir. Yer ve güzergahın adeta tenhaya çekilmek suretiyle toplumdan yalıtılması, hakkın söz konusu amacı ile çelişmektedir.

²⁹⁰ GÜRAN, age, s. 193-194.

²⁹¹ ANAYURT, Toplanma, s. 147.

²⁹² ANAYURT, Toplanma, s. 147.

1.1.4 Zaman Yönünden Getirilen Sınırlamalar

TGYK 7. maddesinde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğüne zaman yönünden sınırlamalar getirilmiştir. Bu düzenlemede de temel amaç dinlenme, huzur, sükun gibi haklar ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı arasındaki çatışmada dengeyi sağlamaktır. Bu amaçla kanun kapalı yer, açık yer toplantı ve gösteri yürüyüşleri için de farklı düzenlemelere gitmiştir. Buna göre;

“Toplantı ve yürüyüşlere ve bu amaçla toplanmalara güneş doğmadan başlanamaz. Açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler güneşin batışından bir saat önceye, kapalı yerlerdeki toplantılar saat 23.00’e kadar sürebilir.”

1.1.5 Kişiler Yönünden Getirilen Sınırlamalar

TGYK madde 9’a göre “*Bu Kanuna göre yapılacak toplantılar, fiil ehliyetine sahip ve on sekiz yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenir. Bu kurul, kendi aralarından birini başkan seçer. Diplomatik dokunulmazlıkları bulunan kişiler, düzenleme kurulu başkan veya üyesi olamazlar.*

Tüzel kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, yetkili organlarının kararına bağlıdır.”

26.03.2002 tarih ve 4748 sayılı Kanunla yapılan değişikliklerle, düzenleme kurulu üyelerinin yaş sınırları 21'den 18'e indirilmiş ve bunun yanında fiil ehliyeti şartı korunmuştur. Eski maddedeki düzenleme kurulu üyelerinin toplantının yapılacağı yerde daimi ikamet şartı kaldırılmış olmakla²⁹³, o yerde oturmayan kişilere de kurul üyesi olabilme hakkı tanınmıştır. Ayrıca, bu madde ile memurlara da düzenleme kurulu üyesi olma hakkı tanınmıştır.

Kişi bakımından getirilen sınırlamalardan ehliyet ve yaş koşulu yerinde bir düzenlemedir. Daha önceki düzenlemede yaş koşulu olarak 21 yaşın doldurulması aranıyordu ki bu hukukumuzda medeni hakları kullanma konusundaki tam ehliyet yaşı olan 18 yaşın doldurulması hükmü ile çelişiyordu²⁹⁴.

²⁹³ Maddenin değiştirilmeden önceki metninde düzenleme kurulu üyelerinin toplantının yapılacağı yerde son 6 aydır ikamet ediyor olmaları koşulu aranmaktaydı.

²⁹⁴ ATALAY, age, s. 114.

Düzenlemede 18 yaş koşulu aranırken toplantıya katılma hakkının kullanılmasında yaş koşulu aranmayacaktır. Haklardan yararlanmada ilke olarak herhangi bir koşul aranmamaktadır. Bu medeni hukukun temel ilkelerindedir. Bu nedenle bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılmada yaş koşulu aranmamalıdır.

26.03.2002 tarih ve 4748 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmadan önce TGYK'nin 21. maddesinde dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ancak kendi konu ve amaçlarıyla ilgili toplantı ve yürüyüş yapabilecekleri hükme bağlanmıştı. Bu maddenin temel dayanağını Anayasa'nın 34/son fıkrası oluşturmaktaydı. Bu hüküm anayasanın antidemokratik hükümlerinden biriydi. Sivil toplum örgütlerinin tüm ülke veya dünya sorunlarıyla ilgilenmesinin, tartışmasının ve toplantı ve yürüyüşler düzenlemesinin kendi amacı dışında kaldığı için yasak olduğu bu düzenlemelerin kaldırılmış olması çağdaş demokrasi anlayışının gereği²⁹⁵ olarak değerlendirilmelidir.

Maddede öngörülen yedi kişilik düzenleme kuralı da hakkın kullanımını kısıtlayıcı bir düzenlemedir. Kanun mantığında düşünüldüğünde altı kişilik bir grup ne toplantı ne de yürüyüş düzenleyebilecektir. Kişi unsuru bölümünde açıkladığımız üzere çağdaş batı demokrasilerinde bu sınır iki veya üç kişi ile sınırlandırılmakta, hakkın kullanımını daha esnek hale getirmektedir.

1.1.6. Toplantı Aşamasındaki Sınırlamalar

TGYK madde 12'ye göre “*Düzenleme kurulu, toplantının sükûn ve düzenini, bildirimde yazılı amaç dışına çıkılmamasını sağlamakla yükümlü ve sorumludur. Kurul, bunun için gereken önlemleri alır ve gerektiğinde güvenlik kuvvetlerinin yardımını ister. Alınan önlemlere rağmen sükun ve düzenin sağlanmaması halinde, kurul başkanı toplantının sona erdirilmesini hükümet komiserinden isteyebilir*”.

TGYK madde 13/3'e göre ise “*Hükümet komiseri; düzenleme kurulu başkanının isteği veya toplantının sürmesini imkansız kılacak derecede genel sükun ve düzeni bozacak ve suç teşkil edecek nitelikte sözle veya eylemle saldırgan bir biçim alması halinde toplantıyı sona erdirmeye yetkilidir*”.

²⁹⁵ ANAYURT, Toplanma, s. 154.

Bu iki madde birlikte değerlendirildiğinde yapılan toplantı veya gösteri yürüyüşünün organizasyonunda yer alan düzenleme kurulu üyelerinin sorumluluğunun hafifletilmesinin amaçlandığı ileri sürülebilir.

TGYK madde 13/2'ye göre; *Hükümet komiseri, toplantı yerinde uygun göreceği bir yerde bulunur ve toplantıyı teknik ses alma cihazları, fotoğraf ve film makineleri gibi araçlarla tespit ettirebilir.* Uygulamada her toplanma aktivitesi kolluk kuvvetleri tarafından filme alınmaktadır. Bu yetki, İHAS standartlarına uymamaktadır. Çünkü, kolluk kuvvetleri tarafından filme alınmak, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılanlarda bir korku yaratmakta ve daha sonraki benzer eylemlere katılmaktan caydırmaktadır. Üstelik, bir toplantıya katılıp da filme alınanlar, daha sonra kolluk kuvvetleri tarafından gözaltına alınabilmektedir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesine göre, Sözleşme öngörülen kayıtlamalar sadece toplanma ve gösteri yürüyüşü öncesinde ve sırasında değil, toplanma eylemi sonrası için de geçerlidir. Sözleşme md.11'in sunduğu koruma gösteri yürüyüşü sonrasında da kapsamaktadır. O halde, her bir somut davadaki koşullar dikkate alınmak kaydıyla, bir toplantı veya gösterinin güvenlik güçlerince filme alınması İHAS md.11 ihlaline yol açabilecek unsurları içermektedir.

1.2. Kanuna Aykırı Toplantılar, Toplantıların Dağıtılması

Kanunun 23. maddesi kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkında hükümler içerir. Madde metni şöyledir:

- a) 9 ve 10 uncu madde hükümlerine uygun biçimde bildirim verilmeden veya toplantı veya yürüyüş için belirtilen gün ve saatten önce veya sonra;
- b) (Değişik: 4378 - 30.7.1998) Ateşli silahlar veya patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler ile yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşınarak veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyilerek veya kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez ve sair unsurlarla örterek toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma ve kanunların suç saydığı nitelik taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşınarak veya bu nitelikte sloganlar söylenerek veya ses cihazları ile yayınlanarak,
- c) 7 inci madde hükümleri gözetilmeksizin,
- d) 6 ve 10 uncu maddeler gereğince belirtilen yerler dışında,
- e) 20 nci maddedeki yöntem ve şartlara ve 22 nci maddedeki yasak ve önlemlere uyulmaksızın

- f) 4 üncü madde ile Kanun kapsamı dışında bırakılan konularda kendi amaç, kural ve sınırları dışına çıkılarak,
 - g) Kanunların suç saydığı maksatlar için,
 - h) Bildirimde belirtilen amaç dışına çıkılarak,
 - i) Toplantı ve yürüyüşün 14, 15, 16, 17, ve 19 uncu maddelere dayanılarak yasaklanması veya ertelenmesi halinde tespit edilen erteleme veya yasaklama süresi sona ermeden,
 - j) 13 üncü maddenin 3 üncü fıkrasına göre hükümet komiserince toplantının sona erdirildiği halde,
 - k) 21 inci madde hükmüne aykırı olarak,
 - l) 3 üncü maddenin 2 nci fıkrası hükmüne uyulmadan,
- Yapılan toplantılar veya gösteri yürüyüşleri kanuna aykırı sayılır.

Kanunda sıralanan kanuna aykırı ve yasak hallerin oldukça geniş ve sınırların belirsiz olması "hakkın asıl, sınırlamanın istisna olması" ilkesi ile ciddi anlamda çelişmektedir. 13 bent halinde ayrıntılı bir biçimde sıralanan sebeplerin birinin gerçekleşmesi halinde toplantı ve gösteri yürüyüşü kanuna aykırı ve yasak sayılır. Bu hallerin tespiti durumunda güvenlik güçleri 24. maddeye göre toplantı ve gösteri yürüyüşünü zor kullanarak dağıtır. Yasaya aykırı hareketlerin gerçekleşmesi durumunda mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından verilecek emir ile bir amir görevlendirilir. Amir, topluluğa dağılmaları ihtarında bulunur. Topluluk dağılmazsa, güvenlik güçleri topluluğu zor kullanarak dağıtır. Ancak uygulamada yasada belirtilen istisnai haller gerçekleşmeden veya izlek gerçek anlamıyla işletilmeden topluluğa oransız güç kullanılarak müdahale edildiği görülmektedir. Yargıtay kararlarında, suç unsurlarının oluşması için kolluğun dağılma ihtarını megafonla yapması, dağılma için makul bir süre tanınması ve bu suretle yapılan dağılma emir ve ihtarından sonra topluluğun dağılmaması aranmaktadır.

2. ERTELEME VE YASAKLAMA NEDENLERİ

2.1 Genel Olarak

1961 Anayasasında toplantı ve gösteri yürüyüşlerin ertelenmesi veya yasaklanmasına ilişkin hüküm bulunmamaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerini erteleme yetkisi ilk defa 1973 tarihli kanun değişikliği ile getirilmiştir. Bu kanun şekil bakımından iptal edildikten sonra kabul edilen 1976 tarihli kanun ile getirilen değişiklik ise esas bakımından anayasaya aykırı bulunarak

iptal edilmiştir²⁹⁶. İptal edilen bu hükümde yerel ve mülki amirlere ve belli durumlarda İçişleri Bakanlığına toplantı ve gösteri yürüyüşlerini 10 güne kadar erteleme yetkisi tanınmıştı²⁹⁷.

1982 Anayasasının 34. maddesi, ilk şeklinde erteleme süresini iki ay olarak belirlemişti. Yasaklama süresinin ise üç ayı geçemeyeceğini düzenlemişti. Anayasa Mahkemesinin deşindiğimiz kararı ışığı altında bu düzenlemelerin anayasanın ruhuna aykırı olduğu açıktır. Bu düzenlemeler hakkın kullanılmasını engeller nitelikteydi. 34. maddede yapılan değişlikle bu düzenlemeler kaldırılmıştır. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi içeriğı belirsiz, yoruma açık sınırlama sebepleri madde hükmüne eklenmiştir

Anayasada erteleme ve yasaklamaya ilişkin hükümler kaldırılmakla birlikte Kanunda idareye erteleme ve yasaklama yetkisi tanınmıştır. İdareye erteleme ve yasaklama yetkisinin tanınması bir nevi toplantı ve gösteri yürüyüşünü izne bağlamaktır. İdare tarafından erteleme ve yasaklamamanın gerçekleştirilebiliyor olması toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyenleri bildirim aşamasında etkilemektedir. Bu hakkın özüne dokunur niteliktedir²⁹⁸.

2911 sayılı TGYK ertelemeye ilişkin hükümlerin ilki düzenleme kurulunun toplantıyı geri bırakmasını düzenleyen 14. maddedir. Buna göre; “ Toplantı, toplantının yapılacağı saatten en az yirmi dört saat önce düzenleme kurulunun çoğunluğu tarafından, bildirim verildiğı valilik veya kaymakamlığa yazı ile bildirilmek şartıyla kırk sekiz saati geçmemek üzere yalnız bir kez geri bırakılabilir.” Yalnız buradaki erteleme tamamen toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyecek olan kurulun kendi isteğı ile gerçekleştiğinden özgürlüğü sınırlayan bir erteleme olarak düşünülemez. Kanunun bu hükmü düzenleyici niteliktedir. İdareyi vazgeçilen bir toplantı ve gösteri yürüyüşü için gereksiz bir hazırlıktan kurtarmaya yöneliktir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünden vazgeçilmesine rağmen bunun bildirilmemiş olması halinde düzenleme kuruluna uygulanacak bir yaptırım söz konusu değildir²⁹⁹.

²⁹⁶ “ ...bunlardan yararlanacakların istedikleri zamanda değil, idarenin arzuladığı zamanda yapılmasına olanak sağlamakta, üstelik erteleme süresi sonunda da bunları örtülü biçimde yapılamaz hale koymakta (...), zamanında yapılmasını engellediğı için toplantı ve gösteri yürüyüşünün amacına ulaşmasını güçleştirici ve etkisini ortadan kaldıracı nitelik taşımakta (...), uygulayıcıların kişisel görüş ve anlayışlarına göre öznel yoruma elverişli, keyfiliğe dek varabilecek uygulamalara neden olabilmekte ve Anayasa koyucunun erek ve amacına uygun düşen bir yasal düzenleme işini görebilecek nitelikte bulunmamakta, bu nedenlerle de söz konusu özgürlüğün özüne dokunmakta...” E: 1976/27, K: 1976/51, 22.11.1976 tarihli karar için bkz. www.anayasa.gov.tr.

²⁹⁷ ATALAY, age, s. 100.

²⁹⁸ ATALAY, age, s. 103.

²⁹⁹ ANAYURT, Toplanma, s. 170.

TGYK 15. ve 16. maddelerinde toplanmaların güvenliğini sağlayamama nedeniyle toplantıların ertelenmesine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre bir il sınırı içinde aynı günde birden çok toplantı yapılmak istenmesi halinde vali, emrindeki güvenlik kuvvetlerinin ve gerektiğinde yararlanabileceği diğer güçlerin bu toplantıların güvenlik içinde yapılmasını sağlamaya yeterli olmadığı kanısına varırsa (madde 15) ve

Bir bölge valiliğine bağlı illerden; birden çok ilde aynı günde toplantı yapmak için bildirim verilmesi üzerine, toplantı güvenliğini sağlamak amacıyla ilgili valilerce, bölge valiliğinden takviye istenmesi halinde, bölge valisi bu isteklerin karşılanamayacağı kanısına varırsa on günü aşmamak üzere toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin bir kısmı ertelenebilir (madde 16/a). Mevcut düzenlemede on gün olan erteleme süresi 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı yasa ile değiştirilmeden önce otuz gündü.

Aynı günde birden çok bölge valiliğine bağlı illerde toplantı yapmak için bildirim verilmesi üzerine, toplantı güvenliğini sağlamak amacıyla ilgili bölge valilerince İçişleri Bakanlığından takviye istenmesi halinde, İçişleri Bakanlığı bu isteklerin karşılanamayacağı kanısına, varırsa, takviye gönderilemeyen bölge valiliğine bağlı illerdeki toplantılar, otuz günü aşmamak üzere İçişleri Bakanlığınca ertelenebilir. Erteleme ancak bir kez olabilir (madde 16/b).

Güvenliğin sağlanmasının bazı durumlarda zor veya imkansız olması nedeniyle idareye bu yetkilerin tanınması yerindedir. Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşünün amacı da göz önünde tutularak idare tarafından dengenin kurulması gerekir. Kanun koyucunun amacı bu düzenlemelerde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğünün kullanılmasını zorlaştırma olmasa da idare tarafından uygulamada bu yetkiler çoğu zaman bu yönde kullanılmaktadır.

TGYK madde 17 hükmüne göre “Bölge valisi, vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir”. Bu Madde 2002 ve 2003 yıllarında iki kere değişikliğe uğramıştır³⁰⁰. Eski düzenlemeye bakıldığında demokrasiye doğru bir adım daha atıldığı söylenebilir.

³⁰⁰ Madde 17 hükmünün orijinali şöyleydi: “Madde 17 - Bölge valisi, vali veya kaymakam, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya millî güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etmek amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde veya Devletin ülkesi ve

Maddede geçen milli güvenlik, genel sağlığın, genel ahlakın korunması gibi ibareler soyut ve kötüye kullanılmaya elverişli kavramlardır. Anayasa Mahkemesi 1974-1976 yılları arasında vermiş olduğu kararlarda bu tür kavramların somutlaştırılmadan Anayasalardan olduğu gibi kanunlara geçirilmesini Anayasa'nın amacına aykırı bulmaktaydı.¹² Eylül sonrası Anayasa Mahkemesinin de kararlarında Anayasadaki ölçüt normlarla yetindiği görülmekte, sınırlama nedenlerinin yargısal denetiminde kanunda somutlaştırılmış olması şartını aramadığı kararlarına yansımıştır³⁰¹.

4748 sayılı Kanun ile değişik md.17'de geçen "yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir" ibaresi, 4963 sayılı Kanun ile değiştirildikten sonra, "bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir" şekline dönüştürülmüştür. Son değişiklik, toplantının ertelenme süresini "iki aydan", "bir aya" indirmiş; yasaklama tasarrufunu da "açık ve yakın tehlike" ölçütüne bağlamıştır. Bununla birlikte, anılan "açık ve yakın tehlike" ölçütünün, İdare tarafından isabetsiz yahut kötüye kullanılabilmesi olasılığı her zaman mevcuttur. Benzer sınırlama ölçütleri İHAS madde 11/2'de de vardır. Bu durumda ulusal yargı yerlerinin bu sınırlama ölçütlerini İHAM'ın anladığı ve uyguladığı şekilde uygulanması bir zorunluluktur³⁰².

Bölge valisi, Vali veya kaymakamlarca "ertelenen veya yasaklanan" veya İçişleri Bakanlığı tarafından ertelenen toplantılara ilişkin gerekçeli "erteleme veya yasaklama" kararı toplantının başlama saatinden enaz yirmidört saat önce bir yazı ile düzenleme kurulu başkanına veya bulunmadığı takdirde üyelerden birine tebliğ edilir. Vali veya kaymakamlarca yasaklanan veya ertelenen toplantılar hakkında bölge valiliğine ve İçişleri bakanlığına, bölge valilerince yasaklanan veya ertelenen toplantılar için de İçişleri Bakanlığına bilgi verilir.

milletiyle bölünmez bütünlüğünün, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile belirli bir toplantıyı yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir."

Madde 17 hükmü, 26.03.2002 tarih ve 4748 sayılı Kanun (2. Uyum Paketi) (md.6/B) ile değiştirilmiş olarak şöyleydi: "Madde 17 - Bölge valisi, vali veya kaymakam, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir."

³⁰¹ ATALAY, age, s.119. AMK. E. 73/41, K. 74/13, K.t. 25.4.1974; AMK. E. 75/38, K. 75/23, K.t. 25.2.1975

³⁰² "Ulusal Mevzuatta Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı" s.1. için bkz. http://www.antenna-tr.org/htmlcode/bolum_2_09_b_ulusal_mevzuatta_toplanti_gosteri_yuruyusu_hakki.htm

17. maddede belirtilen durumlarda; toplantının en az yirmidört saat önce tebliğ şartı aranmaksızın bölge valiliği, valilik veya kaymakamlıklarca “ertelenebileceği veya yasaklanabileceği” haller yönetmelikte gösterilir.

Md.18'in 1. fıkrasında iki kez geçen “yasaklanan veya ertelenen” ibareleri, 4963 sayılı Kanun ile değiştirildikten sonra, “ertelenen veya yasaklanan”; ve aynı fıkırada geçen “yasaklama veya erteleme” ibaresi ise, aynı değişiklik ile "erteleme veya yasaklama" şeklini almıştır. Ayrıca, md.18'in 2. fıkrasındaki “yasaklanabileceği veya ertelenebileceği” ibaresi de, aynı Kanunun aynı hükmüyle yapılan değişiklik sonrasında “ertelenebileceği veya yasaklanabileceği” şekline dönüştürülmüştür. Bu madde de yapılan tüm değişiklikler, “yasaklama ve erteleme” sözcüklerinin sıra düzenini değiştirmekten ibarettir. Kamusal makamların, birey hak ve özgürlükleri üzerinde etki doğuran yetkilerini kullanırken, kural olarak, daha az sınırlayıcıdan hareket etmeleri bir hukuk devletinin özü olduğuna göre, yukarıda anılan sözcükler nasıl sıralanırsa sıralansın, yetkili kamusal makamın önce “erteleme”, bu yeterli olmadığında ise “yasaklama” önlemine başvurması zorunludur. Yani md.18'deki değişiklikler, öze ilişkin olmaktan çok, sanal bir iyileştirme niteliğindedir³⁰³.

TGYK madde 19 hükmüne göre “Bölge valisi, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla bölgeye dahil illerin birinde veya birkaçında yada bir ilin bir veya birkaç ilçesinde bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere erteleyebilir. Valiler de aynı sebeplere dayalı olarak ve suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması halinde; ile bağlı ilçelerin birinde veya birkaçında bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere yasaklayabilir”³⁰⁴. Bu madde ise 2002 yılında değişikliğe uğramıştır. Değişiklikten önce erteleme ve yasaklama süreleri üç ay olarak

³⁰³ Ulusal Mevzuatta Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı” s.1. http://www.antenna-tr.org/htmlcode/bolum_2_09_b_ulusal_mevzuatta_toplantı_gosteri_yuruyusu_hakki.htm.

³⁰⁴ Madde 19'un 1. fıkrasının 1. cümle hükmü, 26.03.2002 tarih ve 4748 sayılı Kanun (2. Uyum Paketi) ile değiştirilmeden önce şöyleydi: “Bölge valisi, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etmek amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile bölgeye dahil illerin birinde veya birkaçında veya bir ilin bir veya birkaç ilçesinde bütün toplantıları üç ayı geçmemek üzere yasaklayabilir”.

Madde 19'un 1. fıkrasının 2. cümlesi, 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı Kanun (7. Uyum Paketi) ile değiştirilmeden önce şöyleydi: “Valiler de aynı sebeplere dayalı olarak ile bağlı ilçelerin birinde veya bir kaçından bütün toplantıları üç ayı geçmemek üzere yasaklayabilir.”

düzenlenmişti. Ayrıca bugünkü şekilde “yasaklama için suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması” aranmıştır.

4748 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonucu, önceki metinde yer alan “Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etmek amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması (...)” ibareleri, değişiklikle metinden çıkarılmıştır. Ayrıca, önceki metinde yer alan “yasaklama” yetkisi, “erteleme” yetkisine dönüştürülmüştür. Ancak 4748 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, önceki metinde yer almayan, “suç işlenmesinin önlenmesi” ve “başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” ibareleri metne eklenmiştir. Metne ilave edilen sınırlandırma ölçütleri İHAS md.11/2’de de vardır.

Bölge valisi bu yetkisini kullanırken dayanacağı sınırlama ölçütleri, md.17’de, bir toplantının ertelenmesi veya yasaklanması yetkisini hukuka uygun kılan ölçütlerle hemen hemen aynıdır. Fakat söz konusu yetkilerin içeriği arasında büyük bir orantısızlık vardır. Bölge valisinin aynı koşullar altında iki farklı yetkisi doğmaktadır. Yani, bir toplantıyı erteleme veya yasaklama yetkisini hukuka uygun kılan ölçüt ile bir il veya ilçedeki bütün toplantıları erteleme yetkisini hukuka uygun kılan ölçütlerin aynı olması ölçülülük ilkesine aykırıdır.

Maddenin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle il valilerine tanınan toplantıyı yasaklama süresi “üç aydan” “bir aya” indirilmiştir. Önceki metinde yer almayan “ve suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde” ibaresi, metne eklenmiştir.

Maddede Bölge Valisinin “yasaklama” yetkisi “erteleme” yetkisine dönüşmüşken il Valisine tanınan yetki, “yasaklama”dır. Halbuki, il Valisinin “yasaklama” yetkisi, fıkranın 1. cümlesinin değiştirilmeden önceki metnine uygun mahiyettedir. O halde, md.19 hükmü özelinde, mevcut düzenlemeye göre il Valisi, Bölge Valisinin sahip olmadığı “yasaklama” yetkisine sahiptir. Bu durumda Bölge Valisinin yetki alanındaki bir ilde, Bölge Valisinin sadece “erteleyebileceği” bir toplantıyı, toplantının yapılacağı İl’in Valisi “yasaklayabilecektir”. Böylelikle madde de yapılan iyileştirme anlamsız hale gelmektedir.

Bugünkü düzenlemelerde yasaklama sebebinin daraltılmış olması, erteleme süresinin kısaltılması iyileştirici olmuştur. Ancak yine de idareye içeriği belirsiz kavramlara dayanarak bir özgürlüğü kullanılamaz duruma getirme yetkisi tanınmıştır.

Anayasa'da hakkın kullanımına yönelik kısıtlama sebeplerine değinmiştik. Söz konusu sınırlama sebepleri, idari amirlerin toplantıyı yasaklamalarını yada iki veya üç ay sonraya ertelemelerine geniş imkan verir niteliktedir. Son değişikliklerle uygulamaya konulan milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sınırlarının, önceki düzenlemeden daha iyi olduğunu söylemek oldukça güçtür. İdari mercilere tanınan erteleme ve yasaklama yetkileri karşısında kanunda benimsendiği söylenen “bildirim” usulünün nerede kaldığı da meçhuldür. Ve ne yazık ki, yeni düzenlemenin hakkın kullanımı bakımından öncekinden daha elverişsiz oluşu, yasa koyucuların yasa yapma tekniğindeki tecrübesizlikleriyle de ilgisi yoktur. Buradan bakıldığında yasa koyucunun uyum yasaları ve değişiklikler konusundaki gerçek yaklaşımının hakların kullanımında ferahlık sağlama değil, “günü kurtarmak” yönünde olduğu görülmektedir.

Toplanma özgürlüğünün kullanılması, İHAS madde. 11 uyarınca, ulusal güvenlik, kamu düzeni ve suç işlenmesini önleme, sağlık ya da ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gerekçeleriyle sınırlandırılabilir.

Bu konuda son olarak Madde 23 hakkında bilgi vermek gerekecektir. Madde 23;

Vali veya kaymakam;

- a) Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla,
- b) Olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş ilanı halinde,
- c) Düzenlenen toplantıya ait yasaklama ve erteleme kararının düzenleme kurulu başkanlığına tebliği imkanı bulunmaması halinde,
- d) Düzenleme Kurulu, başkan ve üyelerinin tamamının veya başkan dahil en az yedisinin toplantı yerinde hazır bulunmadıklarının tespiti veya toplantı yerine gelmeyeceklerinin kesin olarak anlaşılması durumunda,

Gerektiğinde, alındı belgesi verilmiş olsa dahi, toplantı başlama saatinden geriye doğru 24 saatlik zaman içerisinde, tebligat şartı aranmaksızın, toplantı veya gösteri yürüyüşlerini yasaklamaya veya iki ayı geçmemek üzere ertelemeye yetkilidir.

Ne var ki, Kanun md.17 hükmü, 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı Kanunla yeniden değiştirildi ve bir ayı geçmemek üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike

mevcut olması halinde yasaklayabilir" hükmü getirildi. Bu yeni düzenleme karşısında, 2002 değişikliği ile Yönetmelik md.23, süre unsuru bakımından, Kanuna aykırıdır. Yönetmelikte de süre, iki ay yerine bir ay olmalıdır. Ayrıca, yasaklama unsuru da uyumsuzdur. Çünkü, Kanun md.17'deki açık ve yakın tehlike unsuru, Yönetmelik md.23'de yer almamaktadır. O halde, 2002 değişikliği ile Yönetmelik md.23 hükmü, sadece burada belirtilen hususlarla sınırlı olarak ele alındığında, Kanun md.17 ve 18'in 30.07.2003 tarih ve 4963 sayılı Kanunla değişik yeni düzenlemesine uygun düşmemektedir.

2002 değişikliği ile Yönetmelik (md.23) hükmü, yukarıda belirtilen hususların ötesinde de, 4748 ve 4963 sayılı Kanunlarla değişik (md.17 ve 18) ile tam uyumlu değildir ve daha fazla kayıtlıdır. Çünkü, 2002 değişikliği ile Yönetmelik (md.23)'ün (b), (c) ve (d) bendleri hükümlerinin, Kanun (md.17)'de karşılığı bulunmamaktadır. Örnek olsun, Yönetmelik (md.23/d)'deki, "Düzenleme kurulu başkan ve üyelerinin tamamının veya başkan dahil en az yedisinin toplantı yerinde hazır bulunmadıklarının tespiti veya toplantı yerine gelmeyeceklerinin kesin olarak anlaşılması durumunda" ibaresi, Kanun md.17 ve 18'de belirtilmiş değildir. Halbuki, Yönetmelik md.23 hükmü, münhasıran, Kanun md.18/II göndermesiyle Kanun md.17 hükümleriyle çerçevesi olmak durumundadır. Mevcut düzenleme bunu da ihlal etmektedir. Keza, Yönetmelik (md.23/c)'de, "Düzenlenen toplantıya ait yasaklama veya erteleme kararının düzenleme kurulu başkanlığına tebliği imkanının bulunmaması halinde" ibaresi, Kanun md.18'in 1. fıkrasındaki "karar... düzenleme kurulu başkanına veya bulunmadığı takdirde üyelerden birine tebliğ edilir" hükmüyle uyumlu değildir.

Sonuç olarak, yürürlükteki son haliyle Yönetmelik md.23 hükmü, genel olarak, iki temel noktadan sorunlu gözükmektedir. Birincisi, Yönetmelik md.23, Kanun md.17 ve 18'de 4748 ve 4963 sayılı Kanunlarla yapılan değişiklikler ışığında uyumsuzdur. İkincisi, Yönetmelik (md.23) hükmü, bağlantılı bulunduğu Kanun (md.18) ve dolayısıyla (md.17) hükümlerinin kapsamı dışında kalan alanlarda da "kayıtlı" unsurlar içermektedir.

2.2. Olağanüstü Dönemlerde Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı Ve Sınırları

Temel haklar, insan haklarının mevzuat ya da yargı kararıyla tanınıp güvenceye alınmasıyla somut özellikleri belirginleşen insan haklarıdır³⁰⁵. İnsan hakları insanın sırf insan olmasından kaynaklanan, bu nedenle devletten önce de var olan haklardır. Devlet dediğimiz soyut organın bu hakları güvenceye almasıyla “temel hak” niteliği kazanırlar³⁰⁶.

Temel hak ve özgürlükler anayasada belirtilen sebeplerle olağan dönemlerde sınırlandırıldığı gibi olağanüstü dönemlerde özgürlüklerin kullanılması durdurulabilmektedir. 1982 Anayasası'nın 15. maddesine göre savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabileceği ve bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirlerin alınabilecektir³⁰⁷. Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamayacağı; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve bunlardan dolayı suçlanamayacağı; suç ve cezalar geçmişe yürütülemeyeceği; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimsenin suçlu sayılamayacağı maddenin ikinci fıkrasında düzenlenmiştir.

Bu maddenin hazırlanmasında İHAS'ın 15. maddesinden esinlenilmiştir. Sözleşmede, sözleşmeye taraf devletlere savaş ve olağanüstü hal gibi özel durumlarda, sözleşmede öngörülen temel hak ve özgürlükleri kısıtlama ve belirli sürelerle askıya alma yetkisi tanınmıştır³⁰⁸.

15. maddede temel hak ve özgürlüklerin kısmen veya tamamen durdurulması konusunda iki önemli kural getirmiştir³⁰⁹. İlk olarak alınan tedbirler milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmeyecektir. Olağanüstü hal döneminde, imzalanıp onaylanmış uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülükler de dikkate alınmalıdır³¹⁰. Bu kural toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili hükümleri de koruyucu nitelikte olabilecektir. İkinci kural olağanüstü dönemlerde temel hak ve özgürlüklere yönelik durdurmanın durumun gerektirdiği ölçüde yapılması gerekliliğidir. Getirilecek sınırlandırılmalarda ölçülülük ilkesinin gereklilik koşulunun varlığı aranmalı, elverişli

³⁰⁵ GÖREN, age, s. 358.

³⁰⁶ GÖREN, age, s. 358-359.

³⁰⁷ HAKYEMEZ, age, s.187.

³⁰⁸ ÜNAL, Anayasa, s.52.

³⁰⁹ HAKYEMEZ, age, s.187-188.

³¹⁰ GÖREN, age, s. 339.

ve oranlı olmasına özen gösterilmelidir³¹¹. Bu kuraldan da yararlanacak olan toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü olağanüstü durum bu özgürlüğün durdurulmasını gerektirmedikçe durdurulamayacaktır.

Olağanüstü yönetim usulleri altında toplantı ve gösteri yürüyüşleri yapma özgürlükleri daha da kısıtlıdır. Örneğin, Sıkıyönetim Kanunu 3/g hükmüne göre, her türlü toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklamak, izne bağlamak, yapılacak açık ve kapalı yerleri tayin ve tahsis etmek, yapılmakta olan her türlü toplantıyı kontrol altında tutmak veya izlemek yetkilerini sıkıyönetim komutanına aittir. 25.10.1983 tarih ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu 11/m hükmünde, kapalı ve açık yerlerde yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklamak, ertelemek, izne bağlamak veya toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı yer ve zamanı tayin etmek, izne bağlanan her türlü toplantıyı izletmek, gözetim altında tutmak veya gerektiğinde dağıtmak yetkisini sıkıyönetim komutanına tanımıştır. Bu yetkilerin aşırılığı ve bu yetkilerin kullanılmasındaki ölçütlerin netlikten uzak oluşuna dikkati çekmek gereklidir.

3. SINIRLAMANIN SINIRLARI

3.1 Genel Olarak

Sınırsız özgürlük anarşi sonucunu doğurur. Buna karşın iktidarın sınırlandırılmadığı yerde de özgürlükten söz edilemez. Siyasal iktidara karşı özgürlüklerin korunması için özgürlüklere anayasada yer vermek, ancak yasa ile kısıtlanabileceğini kabul etmek, yasaların anayasa uygunluğunun yargısal denetiminin sağlamak gibi çeşitli hukuksal önlemler alınmaktadır³¹².

İnsan hakları belgeleriyle çağdaş anayasaların temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin getirdikleri düzenlemeler birbirleriyle büyük benzerlik taşır. 1982 Anayasası da temel hak ve özgürlükleri korumada İHAS'a benzer bir sistem yaramıştır. İHAS'de temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamaların yasayla, ilgili maddede belirtilen meşru amaçlara dayanarak ve demokratik toplumda gerekli olduğu ölçüde yapılabileceği düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 13. maddesinde ise, temel hak ve özgürlüklerin özlerine dokunulmaksızın, sadece anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak, kanunla Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun,

³¹¹ GÖREN, age, s. 339, ANAYURT, toplanma, s.190.

³¹² GÖZÜBÜYÜK, Anayasa, s. 26-27.

demokratik toplum düzeninin ve laik cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkelerine aykırı olmayacak şekilde sınırlandırmaların yapılabilmesi belirtilir³¹³.

1982 Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin ancak anayasada belirlenen şartlarla sınırlandırılabilmesi hükme bağlanmış, böylece sınırlandırmalara da sınırlar getirilerek temel hak ve özgürlükler güvence altına alınmıştır³¹⁴.

3.2 Sınırlamanın Kanuniliği

Özgürlüklerin korunmasının ilk yolu onlara anayasada yer vermek ve onlara ilişkin düzenleme ve sınırlamaların kanunla yapılabilmesini kabul etmektir³¹⁵. Yani kısaca sınırlandırma yetkilerini halkın temsilcilerinden oluşan parlamentolara bırakmaktır³¹⁶. Demokratik hukuk devletlerinde yerleşmiş olan temel kural gereğince özgürlüklerin sınırlanması, yasama organı tarafından ancak kanunla yapılabilir³¹⁷.

1982 Anayasası'na göre temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamalar ancak kanunla yapılabilir. Kanunun anlamı ise biri şekli ve diğer maddi olmak üzere iki şekilde açıklanabilir. Şekli kanun yasama organınca, kabul edilen usullere uyularak yapılan işlemidir. Kanunun içeriği değil onu yapan organ önemlidir. Maddi kanun anlayışında ise yasayı yapan organının bir önemi bulunmamakta, kanunun içeriğine bakılıp genel, soyut, kişilik dışı özellikler taşıması aranmaktadır³¹⁸. Böylelikle içerik yönünden genel ve soyut nitelikte olan kanun hükmünde kararname, tüzük ve yönetmelikle de özgürlükler sınırlanabilecektir³¹⁹.

Anayasada yer alan kanun ifadesinden şekli anlamda kanun anlaşılmalıdır. Anayasanın gerekçesinde de yürütme organının düzenleyici işlemleriyle sınırlama yapılamayacağı belirtilmiştir³²⁰. Anayasanın bu anlayışı siyasi iktidarlara karşı güven yokluğundan kaynaklanmaktadır³²¹.

³¹³ EREN, age, s. 66, MUMCU, KÜZECİ, age, s. 313.

³¹⁴ ÖZBUDUN, age, s. 63.

³¹⁵ TEZİÇ, age, s. 96.

³¹⁶ ANAYURT, toplanma, s. 161, GÖZLER, age, s. 179, GÖZÜBÜYÜK, Anayasa, s. 169.

³¹⁷ KAPANİ, kamu, s. 234.

³¹⁸ EREN, age, s. 67.

³¹⁹ ÜNAL, Anayasa, s. 45.

³²⁰ ÜNAL, Anayasa, s. 45.

³²¹ ÜNAL, Anayasa, s. 45, ANAYURT, toplanma, s. 161.

İHAS’de sınırlamaları kanunla yapılacağına yer verilmiş ve Sunday Times- Birleşik Krallık kararında kanundan anlaşılması gerekenin maddi kanun olduğu ifade edilmiştir. Buna gerekçe olarak sözleşmeye taraf devletlerin hukuk sistemlerinin birbirinden farklı olması gösterilmiştir. Sınırlamaların ne tür işlemlerle yapılacağı her taraf devletin iç hukuk sorunudur³²².

3.3. Sebebe Bağlılık

Bu ilkeye göre sınırlamalar ancak sınırlama amacına uygun ve sınırlı sayıda belirtilen sebeplerle yapılabilir³²³. Sınırlamanın kanuniliği ilkesinin yanında sebebe bağlılık ilkesi de getirilirse ilgili özgürlük tek bir maddede veya ilgili madde de gösterilen sebepler dışında bir sebeple sınırlandırılmayacaktır³²⁴.

Sınırlama sebepleri tüm haklar için geçerli olmak üzere tek bir maddede gösterilebileceği hakların niteliğine göre her maddede ayrı ayrı ad gösterilebilir. Bu sistemlerden ilki genel sınırlama, ikincisi kademeli sınırlama sistemi olarak adlandırılır³²⁵.

İHAS’de kademeli sınırlama sistemi mevcuttur. 1982 Anayasası’nda ise 2001 yılında yapılan değişikliğe kadar genel sınırlama sistemi söz konusuydu. 13. maddenin son fıkrası da bunu açıkça ifade etmekteydi: “...Bu maddede yer alan genel sınırlama nedenleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.” 2001 değişikliğinden sonra genel sınırlandırma sistemi kaldırılmış kademeli sınırlandırma sistemine geçilmiştir³²⁶. Bu değişiklikten sonra 13. maddenin genel sınırlandırma maddesi olma özelliği ortan kalkmıştır³²⁷. Maddenin değişik şekline göre; “temel hak ve hürriyetler...yalnızca Anayasa’nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak...sınırlanabilir.”³²⁸

Değişiklikten önce,

- Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması
- Milli egemenliğin korunması
- Cumhuriyetin korunması

³²² EREN, age, s. 69.

³²³ EREN, age, s. 76.

³²⁴ EREN, age, s. 89-90.

³²⁵ EREN, age, s. 77.

³²⁶ EREN, age, s. 78.

³²⁷ MUMCU, KÜZECİ, age, s. 312.

³²⁸ EREN, age, s. 78-81.

- Milli güvenliğin korunması
- Kamu düzeninin korunması
- Genel ahlakın korunması
- Genel sağlının korunması olan sınırlama sebepleri değişiklikten sonra maddelere yeni ilaveler getirilmesi suretiyle artmıştır. Maddelere eklenen sınırlama sebepleri hemen hemen aynıdır:
 - Milli güvenlik
 - Kamu düzeni
 - Suç işlenmesinin önlenmesi
 - Genel sağlık ve genel ahlakın korunması
 - Başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması³²⁹.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili sınırlama sebeplerine suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık, genel ahlak, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ilave edilmiştir³³⁰.

3.4. Hakkın Özü - Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere

İsviçre, Federal Almanya, İspanya, Portekiz, Avusturya, İtalya gibi birçok çağdaş demokratik devletin anayasalarında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında bu hak ve özgürlüklerin özüne dokunulmaması kuralı öngörülmüştür. Bu güvenceye *öze dokunma yasağı* da denilmektedir³³¹. Bu ilke temel hak ve özgürlükler sınırlanırken, sınırlamaların özgürlüklerin kullanılmasını son derecede zorlaştıracak veya imkansız kılacak dereceye varmamasını ifade eder³³².

İHAS birçok maddesinde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının “*demokratik toplum düzeni açısından zorunlu*” olmasını şart koşar. Aynı kıstas BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesinde de yer almaktadır.

Türk Anayasalarından 1961 Anayasası “*öze dokunma yasağını*” 1982 Anayasası ise 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliğine kadar olan süreçte “*demokratik toplum düzeninin gereklerine*

³²⁹ EREN, age, s. 82, ALİEFENDİOğLU, Türk, s. 7

³³⁰ EREN, age, s. 85.

³³¹ TANÖR, age, s. 148.

³³² EREN, age, s. 97.

aykırılık” ölçütlerini benimsemiştir³³³. 1982 Anayasası ile getirilen bu kıstas Anayasayı hazırlayan komisyona göre daha belirgin, uygulaması daha kolay olan bir kıstastır. Komisyon gerekçesine bu kriterin uluslararası sözleşme ve bildirimlerde de aynı ibarenin yer aldığını eklemektedir³³⁴. Oysa doktrindeki görüş birliği bu kıstasın Anayasada yer almasının nedeninin yasa koyucuya hakkın özü kavramından daha geniş düzenleme alanı bırakması olduğu yönündedir. Zira kanun koyucu daha serbest düzenleme alanı bulabilecektir³³⁵. 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla yapılan değişiklikle demokratik toplum düzeninin gerekleri kıstasın yanında öze dokunma yasağı kriteri de Anayasanın 13. maddesine eklenmiştir.

Nisbi öz teorisi teorisine göre bir hakkın özü, hak için değil, her münferit olay için ayrı ayrı belirlenmelidir. Mutlak öz teorisine göre ise hakkın özü, olay ve somut durumdan bağımsız denetlenmelidir. Yani öz, asgari içerik olarak ifade edilmelidir. Buradaki sorun ise asgari dokunulmazlığın ne olduğu sorunudur.

Bütün temel haklar insan onuru uğruna gerekli görüldükleri için ve hepsinin temelinde yatan ortak düşünce nedeniyle insanın onurundan kaynaklanırlar ve insan onurunun bağımsız parçalarıdır³³⁶.

1982 Anayasası döneminde Anayasa’da açıkça yer almasa da Anayasa Mahkemesi, demokratik toplum düzeninin gerekleri kapsamında öze dokunma ile ilgili görüşlerini sürdürmüştür. 1992 tarih ve 1992/88 sayılı kararında 3005 sayılı yasaya göre yapılan suçüstü yargılamada sanığa savunmasını hazırlamak için üç günlük süre verilmesine ilişkin kuralı, savunma hakkının özünü zedeleyen, dolayısıyla demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı düşen bir sınırlama kabul ederek iptal etmiştir³³⁷.

³³³ EREN, age, s. 97.

³³⁴ EREN, age, s. 101, ALİEFENDİOĞLU, Türk, s. 8

³³⁵ GÖZLER, age, s. 185, ÖZBUDUN, age, s. 82, TANÖR, age, s. 148., neden öz ölçütüne yer verilmediğini göstermesi açısından Anayasa Komisyonu Başkan vekili Feyyaz Gölcüklü’nün şu görüşleri oldukça açıklayıcıdır: “Mesela ben Anayasa Mahkemesi hakimi olsam, bir toplantı, gösteri yürüyüşünün tehirini yahut şamataya, saldırıya dönmüş bir toplantı gösteri yürüyüşünün o anda dağıtılmasını hürriyetin özüne dokunmuş sayarım... ikinci kıstası aldığımız zaman, demokratik toplum gereğiyle bu dağıtma, bu tehir demokratik rejim anlayışına uygun bir tehirdir derim... Öze dokunulmazlık kıstasını kabul ettiğimiz takdirde... toplantının, gösteri yürüyüşünün gerek dağıtılması gerek bunun tehiri, bunun kullanılmasını son derece zorlaştırmıştır ve hatta onu kullanılamaz duruma getirmiştir. Binnetice, özüne dokunmuştur derim. Halbuki... demokratik toplumda bu toplantı, gösteri yürüyüşünün tehiri bazı şartlar içinde caizdir derim. Şu halde gerek tehir, gerekse dağıtma demokratik toplum gereğine aykırı düşmeyen bir tedbirdir derim...” EREN, age, s. 101.

³³⁶ GÖREN, Zafer, “Anayasa Hukukuna Giriş”, DEUHF Yay., II. Baskı, İzmir 1999, s. 358.

³³⁷ ALİEFENDİOĞLU, Türk, s. 7-8.

1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesinin öze dokunan sınırlamalar yorumu “bir hak yada özgürlüğün kullanılmasını açıkça yasaklayıcı veya örtülü bir şekilde kullanılmaz hale koyucu veya ciddi surette güçleştirici ve amacına ulaşmasını önleyici veya etkisini ortadan kaldırıcı” şeklinde olmuştur³³⁸.

Temel hak ve özgürlüklerin özünün ne olduğunu bütün özgürlükler için genel olarak tanımlamak mümkün değildir. Hakkın özünü her hak ve özgürlük için niteliklerine uygun olarak ayrı ayrı tanımlamak gerekir³³⁹. Öz kavramı her hak ve özgürlük açısından kişiye dokunulmaz bir asgari alan güvencesi sağlar³⁴⁰. Özbudun *bir hak ve özgürlüğün özü*’nü, onun vazgeçilmez unsuru, dokunulduğu takdirde söz konusu özgürlüğü anlamsız kılacak asli çekirdeği olarak tanımlamıştır³⁴¹. Bu konuda şu görüşler dikkate alınabilir: Sınırlamaya konu özgürlük hangi amaca hizmet etmektedir? Sınırlama sebebi hangi sebeplerle geçerli kabul edilecektir? Bu sorular cevaplandırılırken meclis tutanaklarına, bilimsel eserlere başvurulabilir³⁴².

Anayasa Mahkemesi 4.1.1963 tarihli Kararında “her nerede olursa olsun tezahürat veya gösteri veya protesto maksadiyle yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya sebebiyet verilmesi veya hazırlanması yahut bu hususta zabıtaca alınan tedbirlere riayet olunmaması” durumunu, “kanunsuz/yasak” toplantı olarak nitelendiren ve toplantı ve gösteri yürüyüşünün güvence alanı dışına çıkararak bir yasal düzenlemenin incelenmesinde, konular bakımından bir sınırlandırmayı öngörmeyen Anayasanın açık düzenlemesine karşın yasayla Anayasal güvencenin kapsamının daraltılmasının anayasaya aykırılık oluşturduğunu saptamış; ayrıca maksadı mahsus gibi belirsiz kavramları kullanmanın hakkın özüne dokunduğu gerekçesiyle hükmü Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir³⁴³.

1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi 2001 yılında yapılan değişiklikten önce de demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramını kullanırken, öze dokunma yasağı ölçütünü de destek ölçü norm³⁴⁴ olarak devreye sokmuştur³⁴⁵. Ancak Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası döneminde hakkın özü kavramını, “temel hak ve özgürlüklerin gayesine uygun şekilde

³³⁸ TANÖR, age, s. 148.

³³⁹ ÖZBUDUN, age, s. 82.

³⁴⁰ TANÖR, age, s. 149.

³⁴¹ ÖZBUDUN, age, s. 82.

³⁴² MUMCU, KÜZECİ, age, s. 313.

³⁴³ E.1962/208, K. 1963/1. karar için bkz. www.anayasa.gov.tr.

³⁴⁴ TANÖR, age, s. 150.

³⁴⁵ Örneğin, E: 1985/8, K: 1986/27, 26.11.1986 tarihli karar için bkz. www.anayasa.gov.tr.

kullanılmasını son derece zorlaştıran”, “örtülü bir şekilde kullanılmaz hale koyan”, “amacına ulaşmasını önleyen”, “etkisini ortadan kaldıran” şeklinde yorumlarken; 1982 anayasası döneminde hakkın özüne dokunan uygulamaları, “tümüyle kullanılmaz hale getiren”, belli bir özgürlüğün kullanılmasını tümüyle ortadan kaldıran” sınırlamalar olarak tanımlamıştır. 1982 Anayasası dönemi hakkın özü ölçütü yorumları 1961 anayasası dönemine oranla daha geri ve güvencesizdir³⁴⁶.

Demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramı her hak ve özgürlük için ayrı ayrı somutlaştırılması zor olan, hak ve özgürlüğün dışında kalan bir ölçüdür³⁴⁷.

Demokratik toplum düzeninin gereklerinden ne anlaşılması gerektiği tartışma konusu olmuştur³⁴⁸. Anayasa Komisyonu’nda yer alan Feyyaz Gölcüklü’ye göre demokratik toplum kavramından Batı dünyasındaki demokratik toplum anlaşılmalıdır. 13. maddenin gerekçesi de bu görüş doğrultusunda kaleme alınmıştır. Gerekçede sınırlamalar “demokratik rejim anlayışına aykırı olmamalı; genellikle kabul gören demokratik rejim anlayışı ile uzlaşabilir olmalıdır” ifadesi kullanılarak demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçüsünün uluslararası çerçevede anlaşılması gerekliliği ortaya konmuştur³⁴⁹. Özellikle Anayasa’da 2001 yılında yapılan değişikliklerle amaçlanan İHAS’a uyum çerçevesinde, demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçüsünün uygulanmasında “Batı standartlarında “ortak demokratik toplum” anlayışının geçerli olduğunu söylemek gerekecektir³⁵⁰.

Demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütünün içeriğinin doldurulmasında Anayasalar, uluslar arası insan hakları belgeleri önemli güce sahiptir. Hakkın özü ölçütü hakkın niteliğine bağlı değişmez bir ölçü iken demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütü demokratik rejimin niteliklerine ve günün koşullarına göre değişen ve gelişen bir ölçüttür. Bu nedenle yorumlanırken bu dinamik yönü göz önünde tutulmalıdır³⁵¹.

³⁴⁶ TANÖR, age, s. 150.

³⁴⁷ TANÖR, age, s. 149.

³⁴⁸ Anayasanın kendisinde ifade bulan demokrasi anlaşılmalıdır düşüncesi yönünde bakınız, UYGUN, 1982 Anayasası’nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, Kazancı Yay. İstanbul 1992 s. 176., uluslararası belgelerde yer alan çağdaş demokrasi anlaşılmalıdır görüşü için bakınız, ÖZBUDUN, age, s. 83. GÖZLER, age, s. 188-189.

³⁴⁹ ALİEFENDİOĞLU, Türk, s. 9.

³⁵⁰ EREN, age, s. 147.

³⁵¹ EREN, age, s. 335.

Demokratik toplum düzeni ölçütü için demokratik toplumun nitelikleri önemlidir. Bir toplumun demokratik kabul edilmesinin olmazsa olmaz koşulları olan çoğulculuk, düşünce özgürlüğü, hoşgörü ve açık fikirlilik bir özgürlüğe ilişkin sınırlamanın haklı olup olmadığını değerlendirmede yol gösterici olacaktır³⁵².

3.5 Ölçülülük İlkesi

Ölçülülük ilkesi, özgürlüğün sınırlandırılmasında, sınırlamanın amacına ulaşmada en elverişli araçların seçilerek özgürlük – otorite dengesinin kurulmasıdır. Ölçülülük ilkesi ile öze dokunma durumu olup olmadığını tartma noktasına varmadan, getirilen sınırlamaların hukuka uygunluğu denetlenmektedir³⁵³.

1961 Anayasasında ölçülülük ilkesine yer verilmemiştir. Ölçülülük ilkesi uygulamada dolaylı olarak yer almıştır. Anayasa Mahkemesi'nin bu dönemdeki kararlarında genelde öze dokunma yasağından bahsedilmiş, ölçülülük ilkesi yüzeysel olarak işlenmiştir³⁵⁴.

1982 Anayasa'sının 13. maddesinin ilk şeklinde "... Temel hak ve özgürlüklerle ilgili genel ve özel sınırlamalar ...öngörülükleri amaç dışında kullanılamaz..." hükmüne yer verilerek ölçülülük ilkesine yaklaşılmış, Anayasa'da 3.10.2001 tarihli 4709 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle "... sınırlamalar ölçülülük ilkesine aykırı olamaz." denerek ölçülülük ilkesine açıkça yer verilmiştir. Ayrıca Anayasa'nın 15. maddesinde "*savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde,... durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve özgürlüklerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir...*" düzenlemesine yer verilerek olağanüstü dönemlerde dahi ölçülülük ilkesinin geçerli olduğu ortaya konmuştur. Anayasanın 13. maddesinde yapılan değişiklikle ölçülülük ilkesi açıkça getirilmemiş olsaydı dahi 15. madde karşısında ölçülülük ilkesinin, olağanüstü dönemde bile korunan bir güvencenin olağan dönemde söz konusu olmaması düşünülemeyeceğinden evleviyetle varlığının kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür³⁵⁵. Buna karşın Gözler, 2001 yılında yapılan değişiklikle ölçülülük ilkesinin anayasada yer almasından önce ilkenin anayasal

³⁵² EREN, age, s. 335.

³⁵³ TANÖR, age, s. 151, ANAYURT, Toplanma, s. 186.

³⁵⁴ METİN, Yüksel, "Ölçülülük İlkesi", Seçkin Yay., Ankara 2002 s. 196-197

³⁵⁵ ÖZBUDUN, age, s. 82, METİN, age, 212-215, OĞURLU, Yücel, "Karşılaştırmalı İdare Hukukunda Ölçülülük İlkesi" Seçkin Yay., Ankara 2002 s. 40-48.

temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında anayasal bir güvence olarak değerlendirilemeyeceğini, Anayasanın 15. maddesinin sadece olağanüstü hallerde uygulanabilen bir madde olması, olağan dönemlerde bu norma başvurulmasının mümkün olmaması gerekçesiyle ileri sürmüştür³⁵⁶.

Özgürlüğe ilişkin bir sınırlamanın bu ilkeye uygun bir sınırlama sayılabilmesi için sınırlamada kullanılan aracın sınırlama amacını gerçekleştirmeye elverişli olması (elverişlilik), aracın sınırlama için zorunlu ya da gerekli olması (gereklilik) ve araç ile sınırlama amacı arasında dengeli bir oranın bulunması gerekir³⁵⁷.

Anayasa Mahkemesi ölçülülük ilkesini şu şekilde tanımlamıştır: “ İtiraz konusu olan kuralı, amaç, ve sınırlama orantısının korunmasıyla ilgili ölçülülük temel ilkesinin alt ilkeleri olan yasal önlemin sınırlama amacına ulaşmaya elverişli olup olmadığının saptamaya yönelik elverişlilik; sınırlayıcı önlemin sınırlama amacına ulaşma bakımından zorunlu olup olmadığını arayan zorunluluk-gereklilik; ayrıca amaç ve aracın ölçüsüz bir oranı kapsayıp kapsamadığını, bu yolla ölçüsüz bir yükümlülük getirip getirmediğini belirleyen oranlılık ilkeleriyle çatışan bir sınırlama sayan görüşler bu nedenle yerinde bulunmamıştır”³⁵⁸.

Elverişlilik İlkesi : Elverişlilik ilkesi temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında başvuru olan aracın sınırlama amacını gerçekleştirmeye elverişli olmasını ifade eder. Yani sınırlamada başvuru olan tedbirin ulaşılmak istenen sonuca bir katkıda bulunması gerekir³⁵⁹.

Alınan önlem yardımıyla sınırlamada istenilen sonuca yaklaşıyorsa araç elverişli, buna karşılık kullanılan araç güdülen amaca ulaşmayı zorlaştırıyor veya amaca ulaşmada hiç etkili olmuyorsa, araç elverişsizdir³⁶⁰.

Gereklilik İlkesi : Ölçülülük ilkesinin ilk adımı olan gereklilik ilkesi, temel hak veya özgürlüğün sınırlandırılmasıyla ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye elverişli aynı derecede etkili tedbirler varsa, bu tedbirlerden en yumuşağı, temel hak ve özgürlükleri en az sınırlayanı tercih etme anlamına gelmektedir³⁶¹.

³⁵⁶ GÖZLER, age, s. 199.

³⁵⁷ ANAYURT, Toplanma, s. 186, TANÖR, age, s. 150, ÖZBUDUN, age, s. 81, GÖZLER, age, s. 198.

³⁵⁸ K. 1998/27, için bkz. www.anayasa.gov.tr.

³⁵⁹ GÖZLER, age, s. 207-208, EREN, age, s. 94, OĞURLU, age, s. 36.

³⁶⁰ METİN, age, s. 26.

³⁶¹ GÖZLER, age, s. 208, EREN, age, s. 96, METİN, age, s. 30. OĞURLU, age, s. 37.

Burada bir amaç- araç karşılaştırması söz konusudur³⁶². Hangi hallerde araçların amaca ulaşmada gerekli olduğu her olayda ayrı ayrı değerlendirilir³⁶³. Örneğin bir ilde meydana gelen salgın hastalık için tüm ülkede yerleşim ve seyahat özgürlüğünü yasaklanması elverişli fakat gerekli değildir.

Oranlılık İlkesi : Temel hak ve özgürlüğün sınırlandırılmasıyla ulaşılmak istenen amaç ile sınırlandırmada başvuru araç ölçüsüz bir oran içinde bulunmamalıdır³⁶⁴. Araç ilgili için katlanabilir olmalıdır³⁶⁵. Bu ilkede daima somut olayın özellikleri dikkate alınarak çatışan menfaatlerin kabul edilebilir bir denge içinde olup olmadığı araştırılmalıdır³⁶⁶.

Bu ilke, bireye uygulanacak yasal tedbirin, yöneldiği bireye ölçüsüz bir yükümlülük getirmemesi, birey için beklenmedik nitelikte olmaması şeklinde de tanımlanmaktadır³⁶⁷.

İHAS'a göre, özgürlükler için getirilen sınırlamalar, demokratik bir toplumda, ulaşılmak istenen amaca erişmek için gerekli olduğu ölçüde yapılmak zorundadır³⁶⁸.

İHAM'da da ölçülülük denetiminde amaç ile araç dengesinin varlığı araştırılmakta, devlet tarafından başka tedbirlerin alınıp alınamayacağı, tedbirlerin niteliği, uygulama alanı ve ortaya çıkabilecek zorunlu sonuçlar ele alınıp incelenmektedir³⁶⁹.

Toplanma hürriyeti için de bu ilke güvence oluşturacaktır. Özellikle kanunda belirtilen yasaklama ve/veya erteleme önlemlerinin alınabilmesi için kamu düzeninin bozulması veya bozulacak nitelikte gerçek bir tehlikenin varlığı gerekmektedir. Başka tedbirler alma yolu varken yasaklama ve/veya erteleme önlemlerine başvurma bu ilke gereğince mümkün olmayacaktır³⁷⁰.

³⁶² METİN, age, s. 32.

³⁶³ EREN, age, s. 96.

³⁶⁴ GÖZLER, age, s. 208, EREN, age, s. 96.

³⁶⁵ METİN, age, s. 36.

³⁶⁶ METİN, age, s. 38.

³⁶⁷ EREN, age, s. 96.

³⁶⁸ METİN, age, s. 81.

³⁶⁹ METİN, age, s. 88, OĞURLU, age, s. 151-152.

³⁷⁰ ANAYURT, toplanma, s. 119.

3.6 Laik Cumhuriyetin Gerekleri

Uluslararası belgelerde yer almayan bu ilke 1982 Anayasasına da tüm haklar için sınırlamanın sınırı, bu anlamda bir güvence ilkesi olarak ilk defa 2001 yılında, yapılan Anayasa değişikliği ile girmiştir. Bu ilke Anayasa'nın çeşitli maddelerinde daha önce de yer almıştır. Örneğin Anayasa'nın 69/5 fıkrasına göre, "Bir siyasal partinin tüzük ve programının 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir. Dolayısıyla partinin tüzük ve programının demokratik ve laik cumhuriyetin gereklerine aykırı olması partinin kapatılması sonucunu doğuracaktır"³⁷¹. Ancak bir özgürlükler için bir güvence ilkesi olarak 13. maddede düzenlenmesi 2001 tarihli Anayasa değişikliği ile gerçekleşmiştir.

2001 yılında yapılan değişiklikle Anayasa'ya bu ilkenin eklenme nedeni 2001 değişikliklerinin ana gerekçesi olan İHAS'a uyumun sağlanması değildir.. Bunun nedeni ülkenin kendine özgü koşullarıdır. Türkiye'de din esasına dayalı düzeninin cumhuriyetin ortadan kaldırılmasına yönelik tehdit olarak algılanmasıdır³⁷².

Anayasa mahkemesi de her ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle farklı laiklik anlayışlarına sahip olabileceğini ileri sürmektedir. Bu görüşünü şu şekilde açıklamıştır: "Hukuki yönden ve klasik anlamda laiklik, dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir. Buna rağmen Hıristiyan ve İslam dinlerinin koşulları, inanç ve gerekleri aynı olmadığından, ülkemizde ve batı ülkelerinde oluşan durumlar ve ortaya çıkan sonuçlar birbirinin aynı olmamış, aksine büyük farklılıklar göstermiştir. Dini ve din anlayışı tamamen farklı olan bir ülkenin, laikliği, o ülke batı medeniyetine açık olsa dahi batı ülkelerdeki anlayış içinde –benimsenmesi esasen düşünülemez ve beklenemez. Bu durum, koşullar ve kurallar arasındaki farklılıkların doğal bir sonucu olarak görülmelidir. Kaldı ki, aynı dini benimseyen batı ülkelerinde dahi devletlerin laiklik anlayışı birbiriyle aynı olmamıştır"³⁷³.

Laik Cumhuriyetin gerekleri Anayasa'da tanımlanmamıştır. Ancak Anayasa'da laikliğe ilişkin bazı ilkelere yer verilmiştir. İHAS'da da düzenlenmeyen "laik Cumhuriyet"i Anayasa'da yer alan bu ilkeler çerçevesinde algılamak gerekir. Bu ilkelere³⁷⁴ göre:

³⁷¹ EREN, age, s. 106-110.

³⁷² EREN, age, s. 111.

³⁷³ EREN, age, s. 124.

³⁷⁴ ALİFENDİOĞLU, Türk, s. 9.

- Dini duygular devlet işlerine ve politikaya karıştırılmaması,
- İbadet, dini ayin ve törenlerin serbest olması,
- Kimsenin ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dinsel inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaması,
- Din ve ahlak eğitim ve öğretiminin Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılması
- Kimsenin, Devletin sosyal, ekonomik, siyasal veya hukuksal temel düzenini din kuralına dayandıramaması; dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edememesi, durumları laik Cumhuriyetin korunan gerekleri olarak kabul edilmelidir.

3.7 Anayasanın Sözüne Ve Ruhuna Uygunluk İlkesi

Anayasa'nın 13. maddesine göre temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamalar anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı olamaz. Burada sözden kastedilen Anayasa'da yer alan madde metinleri; ruh ise Anayasa'nın bütünü ve bu bütünden çıkan anlamdır³⁷⁵.

Bu ilke temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir sınırlama yapılırken ilgili maddeler, maddelerin yer aldığı bölüm ve anayasanın bütününe göz önüne alınmasını gerektirir. Böylece anayasanın sınırlamaya konu maddesiyle diğer maddeler arasında ilişki kurulacak ve bütünden çıkacak anlama uygun yorum yapılacaktır³⁷⁶.

Bu ilke çerçevesinde, Anayasa Mahkemesi, yapılan sınırlamaların Anayasa'nın bütününde yer alan demokratik kural ve yöntemlere uygunluğunu denetleme imkanı bulabilecektir³⁷⁷.

³⁷⁵ EREN, age, s. 90-91.

³⁷⁶ EREN, age, s. 93.

³⁷⁷ EREN, age, s. 93.

SONUÇ

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının; tanımı, tarihi gelişimini, kapsamını, diğer özgürlüklerle ilişkisini ve Türk hukukunda düzenlenişi üzerine yaptığımız tez çalışması sonucunda;

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının, her toplantı ve yürüyüş için geçerli bir hak olmadığı, tanımlanmasının ve tanımların yetersizliği karşısında unsurlarının ortaya konulması zorunluluğunun; hakka konu özgürlüğün kişiler, yer ve süre yönünden sınırlandırılmasının hem toplumsal hayatın gereği olduğu, hem de kamu düzeninin bu sınırlandırılmaları gerektiği sonucuna ulaştık.

Her ne kadar bu haktan “herkes” yararlanabilir şeklinde Anayasal metinlerde güvenceler ortaya konulmuş olsa da, hakkın süjesinin herkes olamayacağı; anayasalarda güvence altına alınmasının nedeninin düşünce açıklamasının en etkin araçlarından biri olduğu, gerçekte, özgürlüğün bir organizasyon gerektirmese de Türk hukukunda organizasyonun bir şart olarak bu haktan yararlanmak isteyenlerin karşısına çıktığı noktalarında tespitler yaptık.

Toplantı ve gösteri yürüyüşünün doktrinde çoğunlukla ortak bir yerde yapılması gerektiği fikrine karşılık, amaç unsurunu ortaya koyarak, ortak amacın farklı yer birliktelikleriyle gerçekleştirilebileceği her biri diğerinden şeklen bağımsız toplantı ve yürüyüşlerin, ortak bir yerde yapılmıyor olmalarına karşın bu hak kapsamında değerlendirilebileceği sonucuna ulaştık.

Hakkın, kullananlar açısından güvenliklerinin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması, kamu düzeni açısından düzenin korunması, bozulmasının önlenmesi, düzenleyenler açısından sağlıklı bir şekilde ve amaca ulaşacak tarzda son bulabilmesi ve son olarak meydana gelebilecek kasıtlı suçlardan sorumlu olanların belirlenebilmesi açısından bildirim sistemine bağlandığı, yabancılar açısından ise siyasal katılma yönünün de bulunması sebebiyle izne tabi tutulduğu ve bunun milletlerarası hukuka uygun olduğu noktalarında tespitler yaptık.

Hakkın sınırlandırılmasında “silahsız ve saldırısız” olması koşulunun aslında olmasa dahi aynı sonuca götürecektir bir unsur olduğu, saldırısızlık kavramının konusu şiddet içeren toplantıları da kapsadığı sonuçlarına ulaştık.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramlarının Türk Anayasal tarihine Batıdaki gelişme ile birlikte yansıdığını, oldukça özgürlükçü bir düzenleme ile başlayan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının, dönem iktidarlarının çoğunluk yönetimi anlayışı nedeniyle giderek sınırlandırıldığı, hatta, kanuna aykırı toplantılarda toplantıların dağıtılmasında ateş etme yetkisinin dahi idari organlara verildiğini tespit ettik. Elbette bir özgürlük ancak böyle yok edilebilirdi. Toplantı özgürlüğünün bir unsuru da kişilerin toplantıya herhangi bir endişeye kapılmadan katılmalarını sağlamanın devletin yükümlülüğü olmasıydı.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının temel haklar sınıflandırmasında -ki bu sınıflandırma sadece hakları inceleme ve anlama amacına yönelik bir sınıflandırmadır. Çünkü temel haklar bir bütün teşkil eder ve birbirlerinden ayrılmazlar- aktif, pasif, negatif karakteri ile üç kategoriye de girdiğini gördük. Çünkü bu hak bir yandan devlete bu hakkın kullanıcılarına müdahale etmeme yükümlülüğü verirken, diğer yandan bu hakkı kullanalar için uygun ortamı hazırlama ödevi de vermektedir. Ayrıca birey bu hak aracılığı ile siyasal hayata müdahale edip, kanaat sahibi olabilir veya kamuoyunu etkiler.

Düşünce, düşünceyi açıklama ve ifade özgürlüklerinin, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ile sıkı ilişki içinde bulunduğunu, toplantının bir taraftan kanaat, düşünce oluşumuna etkisinin bulunduğunu, diğer taraftan mevcut kanat ve düşüncelerin kamuoyuna yansıtılmasının aracı olduğunu ve yargı kararlarında bu iki özgürlüğün birlikte değerlendirildiğini tespit ettik.

Toplum hayatına doğrudan etkisi sebebiyle, hem korunması hem sınırlandırılması gerektiği sonucundan yola çıkarak, korunma ve sınırlandırmada başvurulacak ölçütleri; yasallık, sebebe bağlılık, ölçülülük, öze dokunulmazlık, demokratik toplum düzeninin gerekleri başkalarının haklarına saygı, milli egemenlik, milli güvenlik, kamu düzeni gibi başlıklar halinde inceledik. Anayasada yer alan soyut ve muğlak sınırlandırma sebeplerinin varlığı karşısında bu ölçütlerden başkalarının haklarına saygı ölçütünün tek başına yeterli olabileceği sonucuna ulaştık. Son olarak ölçütlerden silahsızlık ölçütünün ölçüt olarak varlığının gereksiz olduğu sonucuna vurgu yaptık.

Tüm bunların dışında Avrupa Birliğine uyum çerçevesinde Anayasa'nın 34. maddesinde yapılan olumlu ve İHAK 11. madde ile ve Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumlu değişikliğin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na tam olarak yansıtılmadığını, uygulamada hiçbir değişikliğin olmadığını ve Kanun'da özgürlükçü bir perspektifle yeni bir iyileştirme yapılmasının gerekli olduğu tespitini yaptık.

KAYNAKÇA

AKAD, Mehmet, “Genel Kamu Hukuku”, Filiz Kitapevi, Genişletilmiş 2. Bası, İstanbul 1997.

AKIN, İlhan F., “Kamu Hukuku” 6. Bası., Beta Yay., İstanbul, 1993.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “Türk Anayasası Açısından Temel Hakların Kapsamı ve Sınırlandırılması”, TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Metni, TBMM Başkanlığı Yay., No: 1, içinde, Ankara, 2003, s.165-184.

ALPKAYA, Gökçen, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak”, AÜSBF Dergisi, Cilt 56, Sayı 3, Ankara, 2001, s. 1.

ANAYURT, Ömer, “Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti”, Kazancı Yay., İstanbul, 1998.

ANAYURT, Ömer, “1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler” GÜHF Dergisi
Haziran-Aralık 2003, Cilt: VII, Sayı : 1-2, s.159-180.

ANAYURT, Ömer, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü” KhukA, Kamu Hukuku Arşivi, Sayı: 1, 2003.

ATALAY, Esra, “Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü”, DEUHF Yay., No: 65, İzmir 1995, s. 3.

ARSLAN, Zühtü, “İfadenin Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek:Açık ve Mevcut Tehlikenin Tehlikeleri”, Liberal Düşünce, Yıl 6, Sayı: 24, Güz 2001, s. 14.

AZRAK, Ülkü, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Açısından Kolektif Özgürlükler”, için bkz. <http://www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/26.04.2005>.

BİÇAK, Vahit, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde İfade Özgürlüğü”, Liberal Düşünce Topluluğu Yay., 2002.

CAN, Osman, “Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü Anayasal Sınırlar Açısından Neler Değişti?” Liberal Düşünce, Yıl 6, S: 24, Güz 2001, s. 89-116.

CUMHURİYET ANSİKLOPEDİSİ, Cilt: 2, 1941-1960, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002.

DEGRENNÉ, M. L., Les Reunions et Les Pouvoirs de Police, Imprimerie Caron, Caen 1938, s.56’dan aktaran ANAYURT, Ömer, “Toplanma Özgürlüğü Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Özgürlüğü”, Kazancı Yay., İstanbul, 1998.

DOĞRU, Osman, “İHAM Kararlar Rehberi(1960-1994), İstanbul Barosu Yay., İstanbul, 1999.

ERDOĞAN, Mustafa, “Dersimiz Özgürlük”, Pınar Yay., 2. Bası, İstanbul, 2003.

ERDOĞAN, Mustafa, “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif”, Liberal Düşünce, Yıl 6, S: 24, Güz 2001, s. 8-22.

EREN, Abdurrahman, “Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere”, Beta Yay., İstanbul, 2004.

ERNST, J. Lampe, “Düşünce Özgürlüğü, İfade Özgürlüğü, Demokrasi”, Çev. Nihat Ünler, “Düşünce Özgürlüğü” içinde, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi Yayınları : 3, Afa Yay., İstanbul 1998 s.127-138.

ESEN, Bülent Nuri, “Anayasa Hukuku ve Siyasi Hukuk”, Nebioğlu Yayınevi, 5. baskı, 1957.

GENÇ, Mehmet, “İnsan hakları ve Temel Özgürlükleri Ulusal ve Uluslararası Mevzuat”, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yay., Bursa, 1997.

GERAY, Cevat, “Türkiye’de Toplanma Hürriyetinin Düzenlenmesi” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Aralık 1959 No: 4, SBF Yay., Ajans Türk Matbaası, Ankara.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, GÖZÜBÜYÜK, Şeref, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması”, Turhan Kitapevi, Genişletilmiş 4. Bası, Ankara, 2003.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevleri”, İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri Sempozyumu, TODAİE Yay., Ankara, 1992.

GÖREN, Zafer, “Anayasa Hukukuna Giriş”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1999.

GÖZLER, Kemal, “Türk Anayasa Hukuku Dersleri”, Ekin Kitapevi Yay., Bursa, 2000.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, “Anayasa Hukuku” 4.b., Turhan Kitapevi, Ankara, 1993.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, “Avrupa İnsan hakları Komisyonu Kararlarından Seçme Özetler”, İHMD Ocak 1995 Cilt : 3 Sayı: 1 içinde, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yay.

GÜNGÖR, Ş., M. KAVALALI, “Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri”, Yetkin Yay., Ankara, 1990.

GÜNGÖR, Ş., “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yasasının Eski ve Yeni Düzenlemelerinde Suç ve Ceza Kavramlarının Karşılaştırılması”, I, Yargıtay Dergisi, C. 13, 1987, s.1-2, s.60-71.

GÜRAN, S., “Düşünceleri Açıklama ve Yayma Aracı Olarak Kamu Malları”, Anayasa Yargısı, 8, AYM Yay., Ankara, 1991.

HAFIZOĞULLARI, Zeki, “Liberal Demokratik Bir Hukuk Düzeninde İfade Hürriyetinin Sınırı”, İHMD Ekim 1994 Cilt : 2 Sayı: 2 içinde, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yay.

HAKYEMEZ, Yusuf, Ş., “Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası”, Seçkin Yay., Ankara 2000.

IŞIK, İlhan, “ABD’de İfade Özgürlüğü ve American Civil Liberties Union”, için bkz. http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/IlhanIsik/ilis_ifade.htm., 26.04.2005.

KABOĞLU, İbrahim Ö., “Kolektif Özgürlükler”, DÜHF Yay., Diyarbakır, 1989.

KABOĞLU, İbrahim Ö., “Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı”, Afa Yay., Genişletilmiş 4. Bası, İstanbul, 1998.

KAPANİ, Münci, “Kamu Hürriyetleri” Yetkin Yay., 7. Bası, Ankara, 1993.

METİN, Yüksel, “Ölçülülük İlkesi”, Seçkin Yay., Ankara, 2002.

MUMCU, Ahmet, KÜZECİ, Elif, “İnsan Hakları-Kamu Özgürlükleri”, Savaş Yay., Ankara, 2003.

OĞURLU, Yücel, “Karşılaştırmalı İdare Hukukunda Ölçülülük İlkesi” Seçkin Yay., Ankara, 2002.

ÖKÇESİZ, Hayrettin, “Sivil İtaatsizlik”, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi Yayınları : 6, ekokitaplığı, 3. Baskı, İstanbul, 2001.

ÖZBUDUN, Ergun, “Türk Anayasa Hukuku”, 5.Bası., Yetkin Yay., Ankara, 1998.

SAĞLAM, Fazıl, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Kapsamı, Sınırlanması ve Kötüye Kullanılmaması”, TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Metni, TBMM Başkanlığı Yay., No: 1, içinde, Ankara 2003 s.161-164.

SABINE, George, “Siyasal Düşünceler Tarihi 1 Eski Çağ- Orta Çağ”, Çev. Harun Rızatepe, Türk Siyasi Bilimler Dergisi, Ankara, 1969.

SANCAR, Mithat, “Devlet Aklı Kısılcacında Hukuk Devleti”, İletişim Yay., İstanbul, 2000.

SARICA, Murat, “Siyasal Tarih” Filiz Kitabevi, İstanbul, 1980.

SOYSAL, Mümtaz, “100 Soruda Anayasanın Anlamı”, 5.Bası., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1979.

SUNAY, Reyhan, “Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları”, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2001.

SUNAY, Reyhan, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyeti”, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2003.

TANİLLİ, Servet, “Devlet ve Demokrasi-Anayasa Hukukuna Giriş”, 5.Bası., Say Yay., İstanbul, 1982.

TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, “1982 Anayasası’na göre Türk Anayasa Hukuku, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

TANÖR, Bülent, “Türkiye’de Düşünce Özgürlüğüne İlişkin Hukuk Politikaları”, “Düşünce Özgürlüğü” içinde, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi Yayınları : 3, Afa Yay., İstanbul, 1998, s.258.

TEZCAN, Durmuş, ERDEM, Mustafa, R., SANCAKDAR, Oğuz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu”, Seçkin Yay., Ankara, 2002.

TEZİÇ, Erdoğan, “Türkiye’de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü”, Anayasa Yargısı, 7, AYM Yay., Ankara, 1990.

ÜNAL, Şeref, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri”, TBMM Yay., No: 89, TBMM Basımevi, Ankara, 2001.

ÜNAL, Şeref, “Anayasa Hukuku ve Milletlerarası Sözleşmeler Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması”, Anayasa Yargısı, Sayı: 11, Yıl : 1994, s.39.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı V., “Toplumsal Yaşam ve Hukuk”, Hil Yay., İstanbul, 1983.

YILMAZ, Ejder, “Hukuk Sözlüğü”, Genişletilmiş 8. Baskı, 2004.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, “Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasada Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme”, TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Metni, TBMM Başkanlığı Yay., No: 1, içinde, Ankara, 2003, s.37-44.